

Pretoriana

**TYDSKRIF VAN DIE PRETORIASE HISTORIESE VERENIGING:
GENOOTSKAP OUD-PRETORIA**

**JOURNAL OF THE PRETORIA HISTORICAL ASSOCIATION:
OLD PRETORIA SOCIETY**

PRYS R 8,00 PRICE

PRETORIANA Nr./No.103 - Julie/July 1993

Bestuurslede van die Pretoriase Historiese Vereniging:
Genootskap Oud-Pretoria
Members of the board of the Pretoria Historical Association:
Old Pretoria Society

Dr.N.A.Coetzee, voorsitter, telefoon (012) 46 3142
Mnr.W.J.Punt, ondervoorsitter, waaksaamheid vir bewaring
Mev.D.E.Nel, sekretaresse, telefoon (012) 173-2790 huis
Mnr.L.C.Cloete, verteenwoordiger van die Stadsraad van Pretoria
Mnr.T.E.Andrews, redakteur van die "Nuusbrief" en bewaring
van begraafplase
Mev.M.Andrews, organisasie van toere
Mev.M.Beets, posbestellings
Mnr.A.Jansen, lid Komitee vir kultuurontwikkeling van die
Stadsraad van Pretoria
Dr. C.de Jong, redakteur van "Pretoriana", telefoon 348-3111
Mnr.W.du Plessis, skooltuine
Mnr.D.Panagos, forte
Mnr.L.P.Prinsloo, penningmeester
Mev.E.Viljoen, organisasie van byeenkomste
Mev.M.L.Willmer, argief, telefoon (012) 70 3052

Die posbusnommer van die sekretariaat is 4063, Pretoria 0001.
The post office box of the secretariat is 4063, Pretoria 0001.

VERSOEK AAN DIE LEDE EN LESERS

Die uitgawes van EPretoriana", sowel oues as onlangses, het
n toenemende waarde vir historici en ander belangstellendes.
Daarom sal die bestuur graag uitgawes van "Pretoriana" van U
in ontvangs neem en U dankbaar wees. Sommige van ons lede moet
na n kleinere woning verhuis en moet dan van baie boeke en
tydskrifuitgawes ontslae raak. Hulle kan dan gerieflik
hul oortollige "Pretoriana's" aan die bestuur oordra en mag
daarvoor ons bestuurslid Mnr.Anton Jansen skakel by sy huis op
(012) 998-9406 of in sy kantoor op (012) 804-1023. Hy sal
dan reël dat hy of iemand namens hom die aangebode "Pretoriana's"
by U sal afhaal.

Die redakteur

Die inhoudsopgawe van die onderhawige nommer staan op die
agtersy van die omslag se buitekant.
The table of contents of this issue is on the reverse side
of the cover.

**VIERING VAN PRETORIA SE STIGTINGSDAG IN FONTEINEDAL
OP 16 NOVEMBER 1992**

Die Stadsraad van Pretoria het in 1992 besluit om die 16de November jaarliks as stigtingsdag van ons stad te vier. Op 16 November 1992 het die eerste herdenking van dié dag plaasgevind in die Fonteinedal as bakermat van ons stad. Daar het die burgemeester, advokaat J. Leach, 'n gedenkteken op die plek van Lucas Bronkhorst se plaashuis onthul om die pioniers van die latere stad Pretoria te eer. Die gedenkteken is gebou deur die bestuurslid van ons Vereniging Anton Jansen. In "Pretoriana" no. 102 van Maart 1993 is drie foto's van die onthulde monument opgeneem.

By hierdie geleentheid het die burgemeester 'n onthaal aangebied, waarheen ook die bestuurslede van die Pretoriase Historiese Vereniging genooi is. Die onthaal is verlewendig deur musiek van lede van die Suid-Afrikaanse Weermag. Toesprake is gelewer deur die burgemeester, stadsraadslid mnr. Louis Cloete wat die bevordering van die kultuurlewe in Pretoria behartig, en mnr. W.J. Punt, ondervoorsitter van ons Vereniging.

Mnr. Louis Cloete het die burgemeester 'n eksemplaar van die pas verskene brosjure "Fountains Valley: Pretoria's spring of life - Fonteinedal: Lewensbron van Pretoria" oorhandig. Die mooi geïllustreerde brosjure van 24 bladsye bevat kort artikels oor geologie, die fontein, bome en voëls, argeologie, die familie Bronkhorst (deur Dr. N.A. Coetzee, ons voorsitter), die eerste plase op die plek van die latere Pretoria (deur Dr. N.A. Coetzee), Fonteinedal as oase, vroeër en tans (deur Dr. N.A. Coetzee), Fonteinedal as natuurreservaat, Fonteinedal as ingangspoort na Pretoria (deur Tom Andrews) en nog vier bydraes. Dr. N.A. Coetzee is een van die vier redaksielede.

Mnr. W.J. Punt het 'n referaat oor die vroegste geskiedenis van ons stad gelewer. Hier volg die teks daarvan.

**INWYDING GEDENKTEKEN BRONKHORSTHUIS
OORSPRONGE, BRONNE EN FONTEINE- PRETORIA-BAKERMAT**

deur W.J. Punt

Volgens die algemene siening het die Groot Trek geëindig met die ondertekening van die Sandrivierkonvensie in 1852. Ek is van mening dat die stigting van Pretoria 'n pasliker afsluiting of kulminasie van die Groot Trek verteenwoordig. Dit was op 16 November 1855, vandag dus presies 137 jaar gelede. Die amptelike stigting van Pretoria het 'n einde gemaak aan die touthekery tussen die Ohrigstaders, Waterbergers en Potchefstroomers oor die plek waar die regering of selfs regeerings gevestig moes wees.

Hoe dit ook al sy, Pretoria sou buitendien 'n belangrike vestiging geword het bloot weens die fisiese omstandighede van die gebied. Ons omgewing was en is seker nog uniek in sy baie ryk verskeidenheid aan fauna en flora, veroorsaak deur die waterryke valleie en rante versprei oor drie klimaatstreke,

hoëveld, middelveld en subtropies, binne 'n straal van slegs 15 km om Kerkplein. Dit het verseker dat die gebied 'n paradys was vir blaarvreters, grasvreters, vrugtevreters, boom-bewoners, kransbewoners, roofdiere, soogdiere en reptiele en - die gevaarlikste van alle diere - homo sapiens.

Wie was die eerste Pretorianers? Nou ja, dit hang daarvan af hoe ver terug in die geskiedenis mens wil gaan - miljoene jare, honderde duisende, tienduizende, duisende of dekades. Mev. Ples¹⁾ se familie het seker ook hier gewoon, daarna Boskopoïdes (50 000 jaar gelede), toe Boesmans en toe Boesmense en Swartmense saam so 2 000 jaar gelede. Daarna net Swartmense en toe Swartmense én Witmense saam gewoon vanaf so 150 jaar gelede.

Die eerste blanke wat hierdie geweste gesien het, was, so ver ek weet, die bekende sendeling Robert Moffat²⁾ wat in 1830 Silkaats hier kom besoek het. Ja, die man Silkaats,³⁾ soos die Boere hom genoem het, was 'n merkwaardige figuur uit die talryke Khumalo-stam. Sy Zoeloenaam was Mziligasi. Die Sotho-sprekendes het hom Moselekatse genoem. Hy was een van koning Sjaka se generaals wat rond 1822 'n botsing met Sjaka gehad het oor vee, op 'n strooptog in Oos-Transvaalse gebied gebuit.

Silkaats en sy impies⁴⁾ moes vlug na Transvaal en het omstreeks 1823 op die plek van Pretoria aangekom. Hy het sy woonkraal gebou by Meintjieskop en twee groot krygskrale by Les Marais en by Swartspruit buite Pretoria-Wes naby die teenswoordige hotel.

The Sotho speakers living here at the time were the Bakwena in the west and the Ba-Hurutsi in the east. They were vanquished and enslaved as was the custom at the time. About 1826 Mziligasi built a new kraal at Silkaatsnek, near present-day Hartebeespoortdam.

The source of the river which attracted so many people to this valley, known to us as the Fountains Valley, is close-by here - a spring delivering round 17 million litres of crystal-clear water per day into the Apies River, as it was named by the Voortrekkers, and we still call it by that name today. There used to be hundreds of blue monkeys in the trees along the river. The other spring is also closeby, slightly south east, delivering about 8 million litres per day into the eastern tributary of the Apies. These two streams join each other just north of this picnic terrain where we are.

The Sotho name for the Apies was Entsabohloko - which referred to water and pain - probably in connection with Sotho initiation rites for young males who were circumcised and then had to wade through the water. The Zulu name for the river was Enzwabuhlungu, also associated with pain and water, but probably referring to the fact that Mziligazi's hand-maidens had to walk from the Union Buildings site to fetch spring water for him. That must have been a painful walk over dolomite stones, thorns and through lion-infested bush.

From his Pretoria seat, Mziligazi attacked tribes far and wide, to the north the Makalanga, to the east the Bapedi and as far south as Lesotho. He literally ruled the entire central

plato of Transvaal and Orange Free State. But in 1830/1831 king Chaka's successor, king Dingane, sent an army to the region of Pretoria. At the time most of Mziligazi's men were fighting in the north. The old men and boys were sent against Dingane's force near where the Rietvlei dam is today, but were soundly defeated. Mziligazi abandoned his Pretoria kraals fleeing westwards. Dingane's men entered the place of Pretoria and burnt down the deserted kraals.

'n Ander interessante stukkie voorgeskiedenis van Pretoria was die inval, ook rond 1831, van berede Korannas onder aanvoering van Barend Barends vanuit Griekwaland. Hulle het onder David Davids deur Daspoort in die Moot 10 000⁵⁾ beeste van Silkaats geroof. Dié jaag hulle aan tot by Pelindaba waar hulle afsaal en kampeer by Renosterkop. Silkaats maak toe 'n mag van ou manne en seuns bymekaar en stuur hulle agterna. Waar 10 000 beeste geloop het, is 'n maklike pad om te volg en in die vroeë oggendure drie dae later bereik die mag die slapende Koranna-kamp. Van die 1 000 Korannas het slegs 2 weggekóm.⁵⁾ Silkaats het die toneel later self besoek en 'n misplaaste minagting vir vuurwapens bekom. Die ontdekkingsreisiger Harris⁶⁾ het rond 1837 die terrein besoek en dit beskryf as 'n ware Golgota, bestrooi met stukkende gewere en waens en met die verbleikte beendere van mense en perde.

Maar kom, ons kyk na die geskiedenis van 1839 af. Die eerste inwoner hier in die Fonteinedal was Lucas Bronkhorst. Ons eer hom vandag by wyse van die inwyding van die mooi aangepresenteerde oorblyfsels van sy huis.

Iets verder noord langs die Apiesrivier was daar ook al die opstelle van Gert Bronkhorst en sy skoonseun Philip Minnaar en 'n entjie verder dié van Andries van der Walt, ons eerste veldkornet. Teen 1842 was die bevolking van Pretoria, oftewel die plase Groenkloof en Elandspoort, so omtrent 20 siele.

Maar toe begin die instroming. Die gebeure in Natal laat meer mense Transvaal toe kom.⁷⁾ Nog later, in 1848, na die slag van Boomplaats, is daar 'n uittoeg uit die Vrystaat na die noorde.⁸⁾

Van die mense wat in Pretoria kom staan het, was Andries du Toit, Kootjie Vermeulen, Josef Fourie, Piet Smit, die Minnaars, Prinsloos, Van Rensburgs en Pretoriuse en Jan du Preez. Toe het al die plase, Daspoort, Koedoespoort en Garstfontein, waar Andries Beetge gewoon het, bygekóm. Teen 1850 was daar al rond 100 blanke inwoners in Pretoria.

Andries W.J. Pretorius en Marthinus W. Pretorius het wes van Pretoria op Grootplaas gewoon, waar die Hartebeespoortdam tans is. Daar was gedurig struweling tussen die nedersettings te Lydenburg, Zoutpansberg en Potchefstroom. Pretoria lê amper halfpad tussenin. en, soos wat so dikwels gebeur, twee honde baklei om 'n been en die derde gaan daarmee heen.

M.W. Pretorius was die inisiatiefnemer saam met Piet Potgieter, seun van 'n ander Voortrekkerleier, vir die totstandkoming van die Apiesrivier-nedersetting as kerkplaas en later as amptelike dorp. In 1853 is vergadering gehou van verteenwoordigers uit die verskeie kontreie en besluit dat die

"zittingsplaats des Volksraads te bepalen in 't midden des lands". Jacobus Prinsloo en Andries van der Walt se plase was ter sprake, maar vereers was daar nie voldoende fondse te vinde nie. Later is die twee plase vir 8 000 rixsdalers en weduwee Bronkhorst se plaas vir 3 000 rixsdalers aangekoop vir die uitleg van die dorp Pretoria.

In Augustus 1854 was die eerste Nederduitsch Hervormde Kerkgebou op Kerkplein al in aanbou. Die hele gemeenskap het bygedra tot die bou van die kerk, nie veel geld nie, maar vrywillige arbeid, bediende-arbeid, vervoer, materiaal en meubels. Ene J. Stuart⁸⁾ wat in der tyd hier langs gereis het, het vertel "daaraan werkt een ieder en brengt zijne toe, even instinkmatig en onvermoeid als de bijen hun korf". Pretoria se stadswapen het toevallig bye en 'n korf in.

'n Naam vir die nuwe dorp was omstrede. Daar was voorstelle vir Pretoriusdorp, Pretoriusstad, Pretoria-Philadelphia en Pretoria. Dit is interessant om na die naam te kyk. Die Pretoriusse kom uit Zuid-Holland in Nederland, van Ouddorp op Goeree, een van die groot delta-eilande. Die ou familienaam was Schout of Schouten en volgens 17de-eeuse mode is die naam verlatyns na Praetor of Pretorius. Pretoria is die vroulike vorm van die naam.

Well, let me close this sketchy overview of very early Pretoria with an appeal, let us erect a memorial to the intrepid pioneers who developed this area, who formed the initial community here, so that the Volksraad was able to formally declare Pretoria a town on 16 November 1855. An let us not forget to suitably memorise the pre-Voortrekker history of this area as well. I trust the City Council's Committee for cultural Advancement will give suitable attention to both memorials in the interest of civic pride and better Pretorian-ship.

Bronne

- Preller, G.S. Voortrekker Mense. 2e druk 1920. Nasionale Pers, Kaapstad, ens.
 Preller, G.S. Ou Pretoria, 1938; Afrikaanse Kultuurraad en Stadsraad Pretoria.
 Pretoria 1855 - 1955. Geskiedenis van Pretoria 1955; Stadsraad van Pretoria.
 Pretoria Official Guide 1951. R. Beerman Publishers Cape Town.

Verwysings van die redakteur

- 1) "Mevrou Ples" of "Doortjie Ples" is byname van die protomens of oermens wie se skedelkopbeen in die Sterkfonteingrot in Wes-Transvaal gevind is.
- 2) Sendeling Robert Moffat van Kuruman is beskryf in die "Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek" (SABW), deel een, Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, Pretoria 1968, p.571.
- 3) Silkaats wat deur Robert Moffat by die plek van die latere Pretoria in 1830 besoek is, is onder die naam Mzilikazi beskryf in die SABW, deel 4, (RGN, Pretoria 1981) op p.406 e.v.

- 4) Impie is Zoeloeregiment.
- 5) Die leser moet van die getalle uit ou tye in Suid-Afrika met 'n knippie sout kennis neem.
- 6) Dit is die Britse grootwildjagter William Cornwallis Harris, skrywer van die beroemde boek "Wild Sports of Southern Africa". Hy is nie beskryf in die SABW nie. Die aanhaling in die teks van Harris is uit S.P. Engelbrecht en andere, "Pretoria, 1855-1955", Stadsraad van Pretoria, 1955, p.272.
- 7) Die instroming van Boere uit Natal het begin in 1843 toe die Britse regering die Boererepubliek in Natal beset en later geannekseer het. Onder die deelnemers aan hierdie Tweede Groot Trek was die Voortrekkerleier Andries W.J. Pretorius en sy seun Marthinus Wessel.
- 8) Die slag by Boomplaats in die suidelike Transoranje in 1848 is deur die kommando onder bevel van Andries W.J. Pretorius, wat Transoranje van die Britse besetting wou bevry, verloor. Die Britse militêre mag het die kommando uit Transoranje verdryf.
- 9) Hy is die Nederlander Jacobus Stuart, bekend in die geskiedenis van die Boererepublieke, beskryf in die SABW, deel een (t.a.p.), p.814.

Die burgemeester van Pretoria, advokaat J. Leach, by die onthulling van 'n gedenkplaat op die monument op die plek van Lucas Bronkhorst se huis in Fonteinedal, op 16 November 1992.

Foto: Stadsraad van Pretoria

**THE ORIGINS OF THE TRANSVAAL MUSEUM
AND THE ZOO**

by R. Dixon,
Assistant Director: Geological Survey
Curator: Museum of the Geological Survey

The Staatsmuseum had its origin in 1892, when the government of the Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) at the initiative of the State Secretary, Dr. W.J. Leyds, decided to found a State Museum for the Republic in Pretoria. This body was officially constituted on the 2nd December 1892 as the Staatsmuseum, with the express purpose of displaying and preserving objects of general and historical interest for the inhabitants of the Republic.

When the Staatsmuseum was officially opened in 1893 the collections were housed in a small room next to the clock-room in the top storey of the Raadsaal on Church Square, but this very soon became too small. It was also not easily accessible to visitors. The very first article actually donated to the Museum was the "doode arend" which served as the model for the eagle of the coat of arms of the ZAR, as depicted on the front gable of the Raadsaal on Church Square. This was given by Dr. Leyds in May 1893.

The Volksraad made a liberal grant in support of the new institution in its first year of existence, and towards the end of 1893 the collections were transferred to the small Market Hall on Market Square, where they were housed at a rental of 10 pounds per month. This hall, situated where the Strydom Monument now stands, was floored with large flagstones and comprised one large hall with two small rooms for the staff (and exhibits!) leading of it.

In 1893 Mr. Paul A. Krantz was appointed as Custos (Keeper) of the museum and Deputy Custos, R. Rossteuscher, was appointed on 24 October. Krantz undertook the Staatsmuseum's first collecting expedition that year. By 1894 the State Museum already had 660 mineralogical and geological objects in its possession. Collections of mammals and birds were bought, as well as an extensive collection of minerals and fossils which was later to form the nucleus of the Museum of the Geological Survey.

In 1894 an additional building was erected as a general purpose store - "Bij het Staatsmuseum werd een ijzeren gebouwtje opgericht, met schutting en afdak, voor het ontleden en opzetten van dieren, enz. en voorberging van den reiswagen, waarvoor een gezamenlijk bedrag werd uitbetaald van ƒ181 0s 3d."

During the first few years the collection of the Staatsmuseum was too small to warrant the appointment of a qualified museum expert, but as interest grew and the scope of the collections increased, the need for judicious organisation and scientific classification became a necessity. In 1895 one of the members of the Curatorium, Dr. H.G. Breijer, accepted the post of Honorary Curator or Director. His ap-

pointment would henceforth guarantee that the work of the Museum would be performed in a thoroughly scientific and professional fashion. The post was not a full time one, and he was paid an honorarium for his services. Dr. Breijer endeavoured to expand the collections but all too often he met with opposition from the Curatoren, especially when he wanted to purchase collections that were more "scientific" rather than "spectacular".

The rapid increase in the size of the collections soon made the appointment of a suitably qualified full-time director imperative. The government was approached and readily agreed to increase the museum grant for that purpose. The choice of the Curatorium fell upon Dr. J.W.B. Gunning, a Dutch medical doctor of wide scientific knowledge and a man whose ideas and sympathies, after long residence in the Cape Colony, were staunchly pro-Boer. Having been employed at the Museum since 26.10.1896 as Assistant at the salary of £25 per mensem, he was appointed with effect from 1.4.1897 as Director at the princely salary of £750 per annum.

The Market Hall soon became much too small to house the rapidly growing collections. The pressure was partially, and very temporarily, relieved by the transference of the mineralogical and geological collections in December 1897 to the Geological Survey, housed in the Gymnasium building, where it was to fulfill its role as a teaching collection for the Gymnasium and the School of Mines. The Gymnasium building was on the corner of Koch Street North (now Bosman Street) and Proes Street, on the site now occupied by the Post Office Headquarters.

Occasionally live animals were presented to the Staatsmuseum, and at the commencement of 1898 Dr. Gunning reported to the trustees that the following live animals were on hand: one serval, one bushy-tailed meerkat, one Cape polecat, two large grey dormice, one duiker, one gemsbuck, five baboons, one vervet monkey, one jackal, one monitor, one large tortoise, about 50 small birds and one owl. With this nucleus he desired to found a zoological garden for the republican capital, but the immediate approval was not forthcoming.

Very soon he approached the trustees again and obtained permission to have a few simple bird cages made for the purpose of keeping the small birds which were donated from time to time, until their plumage had become suitable for museum specimens. The few animals obtained by donation and purchase were kept in a small yard at the back of the Museum on Market Square. The public came to know about the animals, and the trustees authorised an entrance fee to see them, the revenue being used to maintain the area and feed the animals.

After much lobbying, the farm Rus in Urbe was bought as the site for the new museum and zoological gardens. The animals were moved over in the beginning of 1899, and the cornerstone of the museum building laid a short while later.

The Zoo and the Museum were run as one organisation under the directorship of Gunning until his death in 1913, when the Zoo gained independence under its own board. However, around 1904 the trustees divided into two sub-committees, with those more interested in the Museum or the Zoo choosing which committee they would rather serve on. It was at this time that a separate Minute book for the Zoo was begun.

The Chronology is as follows:

- 1892 Staatsmuseum created
- 1893 Housed in Raadsaal on Church Square
- 1893 Moved to Market Square
- 1895 Dr. Breijer appointed Honorary Director
- 1896 Dr. Gunning appointed as Assistant
- 1897 Dr. Gunning appointed as Director
- 1898 Trustees give approval for bird cages, entrance fees for public to see animals
- 1899 Rus in Urbe bought, animals moved over and cornerstone of new museum building laid
- 1900 Pretoria Museum
- 1902 Transvaal Museum and Zoological Gardens: Museum officially taken into use
- 1904 Separate Museum and Zoo sub-committees
- 1913 Transvaal Zoological Gardens, and much later the National Zoological Gardens

Sources

Anonymous. Transvaal State Museum. "Museums Journal" vol. 1, pp.262-3, 1902.

Fitzsimons, V. A short history of the Transvaal Museum. March 1954. (Manuscript)

Fitzsimons V. and Brain, L. A history of the Transvaal Museum, "Bulletin of the Transvaal Museum", November 1972, pp. 5-11.

Gunning, J.W.B. A short history of the Transvaal Museum, "Annals of the Transvaal Museum" 1(1), April 1908, pp.1-13.

Gunning, J.W.B. Annual report of the Transvaal Museum for the year ended 30th June, 1906, "The Transvaal Administration Report, 1906-6, 1907, pp.G1-2.

Harris, J.C. The Boer Tower of London, "The Strand Magazine", 19(52), 1900.

Hugo, T. The Museum in 1906, "Museum Memo", 15(3), 1987, pp.14-16.

Letter 170 in "Letterbook of the Staatsmuseum", by S.M. Tweedhill, Tvl. Museum Archives.

Letter 1 in "Letterbook of the Staatsmuseum, by G.A. Ode, 15.06.1893, Tvl. Museum Archives.

Letter 9 in "Letterbook of the Staatsmuseum, by Dr. H.G.

Breijer, 22.09.1896, Tvl. Museum Archives.

Letter 55 in "Letterbook of the Staatsmuseum, by Dr. H.G. Breijer, Tvl. Museum Archives.

Mansvelt, N. and Gunning, J.W.B. "Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897", 1898, pp.1-4

Mansvelt, N. "Circulaire" 1/93, Het Staatsmuseum, Pretoria, June 1893, NASCO Library, p.473.

Mansvelt, N. "Circulaire" 2/93, Het Staatsmuseum, Pretoria, June 1893, NASCO Library, p.422.

Minutes of an Emergency Meeting of the Committee of the Transvaal Museum and Zoological Gardens, Thursday 31 December 1908. "Minute book of the Tvl Museum and Zoological Gardens, Tvl. Museum Archives.

Minutes of the Committee meeting of the Transvaal Museum held on 10.06.1910. "Minute book of the Transvaal Museum", Tvl. Museum Archives.

Minutes of the Curatorium of the Staatsmuseum, 19.07.1897. "Minute book of the Staatsmuseum", Tvl. Museum Archives.

Ploeger, J. Die Staatsmuseum te Pretoria: 'n Pêrel aan die kroon van die onderwysstelsel in die Zuid-Afrikaansche Republiek, Simon van der Stel Foundation, "Bulletin 21", June 1970, pp.21-27.

"Rapport van den Staatsmijningenieur over het jaar 1896." Staatsdrukkerij, Pretoria 1897.

"Rapport van den Staatsmijningenieur over het jaar 1897." Staatsdrukkerij, Pretoria 1898.

Report by the Director of the Transvaal Museum, 1.5.1910. Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek, 1897. 1898, p.263.

Schulenburg, C.A.R. "August Carl Schulenburg - Krygsgevangene, medikus, boer." J.L. van Schaik, Pretoria, 1985, p.14

Verslag, Het departement van Publieke Werken, van 1 Januari tot 31 December 1894. Staatsdrukkerij van de ZAR, Pretoria 1895.

Verslag over de Werken, Departement van Publieke Werken, van 1 Januari tot 31 December 1896. Staatsdrukkerij, Pretoria 1897.

ORIGIN OF PRETORIA RIVER AND SPRUIT NAMES

by T.E. Andrews

Preface

To complete the map of Pretoria, some 110 water courses within the municipal boundary, some dry since the city's founding in 1855, had to be officially named.

There are 51 tributaries of the Apies River, 45 of the Pienaars River and 14 winding its way into the Six Mile Spruit.

Naming these water courses was a big job; names were suggested by various Departments and bodies including the writer, but the greatest part was played by A.J.H. (Adriaan) Theron of the Parks Department who was responsible for the greater number of names submitted.

The names were accepted by the City Council's Place and Street Name Advisory Committee in August 1990 and are now deemed "official names".

The history behind the names is as follows:-

Apies Rivier and tributaries

The Apies River was the main water supply of old Pretoria. Water was led from the main stream by furrows that radiated through the town.

The source of the stream is in Fountains Valley and is generally thought to have been named by the Voortrekkers after the vervet monkeys frolicking in the bushes along its banks.

Of interest to mention, however, is Dr. N.J. van Warmelo's ethnological publication - "The Bahwaduba Tribe"; he states that a Nguni tribe settled along the river in the valley which was called Tshwane - little monkey, after Chief Musi's son and successor.

The Matebele name for the river was Enzwabuklunga - painful to the touch, having reference to the sharp stones that cut one's feet when crossing it.

The river is canalised as it flows through the city and it joins the Pienaars River in the north.

1. Montanaspruit rises on erf 75 in Montana Park township off Zambesi Road; its course is across Derdepoort Tuindorp, the farm Hartebeestfontein and Doornpoort, then it flows out of the Pretoria municipal area.

Montana is a Spanish word meaning mountain possibly having reference to its position. Montana is also a state name in the United States of America.

1.1 Watervalloop rises on the north-east corner of the farm Doornpoort and flows along the border of the (farm) Waterval Agricultural Holdings opposite Pyramid railway station.

This farm gave its name to Waterval North railway halt in the area, which was changed to Petronella to avoid duplication of a station name in the Cape Province.

Waterval farm held the largest of the Boer War (1899-1902) prisoner-of-war camps in the Pretoria area erected to hold British prisoners.

Soldiers who died there and on battlefields in the vicinity were reinterred in a Garden of Remembrance close to Petronella railway station.

1.2 Ibis-loop rises north of Doornpoort township on the farm Doornpoort where it joins the Montanaspruit.

Ibis is a genus of wading bird allied to the storks, one species of which was worshipped in Egypt.

1.3 Mimosaspruit rises north of Zambesi Road in the Montana area through which it flows to join Montanaspruit near the confluence of Ibis-loop on the farm Doornpoort.

The farm Doornpoort is registered with an alias Mimosa having reference to mimosa-soetdoorn (*Acacia karoo*) densifying the area.

1.3.1 Waxberry Creek rises on erf 16 in Christiaanville Agricultural Holdings and joins Mimosaspruit on the farm Doornpoort shortly after leaving its source.

The Wax myrtle, Wasbessie, Glashout, is a common plant found on sandflats and coastal dunes. The fruit has a covering of white wax which is used for making candles and polishes.

1.3.2 Cork Bush Creek, a short course rising on erf 22 in Christiaansville, joins the Mimosaspruit on erf 24 in the same holdings.

The name has reference to the genus *Mundulea sericea*.

1.3.3 Clematis-loop, another short water course starting south of Cork Bush Creek, joins Mimosaspruit.

Clematis, Klimop, Travellers Joy, a climber which makes its way upwards by means of petioles that coil round any support that is available.

1.4 Blinkblaarspruit rises in Montana Park and winds its way across Derdepoort Tuindorp and then flows into Katdoornloop on the farm Hartebeestfontein where it joins Montanaspruit.

Blinkblaar(bos), the best known bearer of this name is "*Rhamnus prinoides*", a thornless shrub having shining (blink) dark green leaves (blaar). The flowers are inconspicuous and small, fleshy fruits are almost black when ripe.

1.4.1 Katdoornloop starts south of Taaifontein Street in Wolmaranspoort Agricultural Holdings; it is joined by Blinkblaarspruit on the farm Hartebeestfontein, then confluences with the Montanaspruit on the same farm.

Katdoorn, *Acacia caffra* - the kaffir-thorn or Wag-'n-bietjie.

2. Kaalplaasspruit, not in the municipal boundary, is named after a farm (bare-farm).

2.1 Waternimfloop, not in the municipal boundary.

Water nymph, an imaginary, half divine maiden of Greek and Roman legends and mythology. It is believed that oceans, rivers, woods and mountains were inhabited by nymphs. The river nymphs were called naiads.

Water nymphs, daughters of Nereus and Doris, usually accorded powers of a minor deity.

3. Meersigloop rises on De Onderstepoort farm, its course is crossed by Lavenda Road and the railway line to the North and flows into Bon Accord Dam. It takes its name (Dam View) from a railway station nearby.

4. Boepensspruit starts from two sources on the farm Witfontein, as a main course it flows through part of Dorandia, then the northern corner of Wolmer and the farm De Onderstepoort to flow into Bon Accord Dam.

The name of this stream has been so known by the locals for many years, but the origin of the name is obscure; the possibility exists that the name was coined from the shape (pot-bellied) created by its course.

4.1 Mirtingloop has its origin on plot 160 on Witfontein Agricultural Holdings and flows across De Onderstepoort Nature Reserve where it joins Boepensspruit which feeds Bon Accord Dam.

The name derives from Myrsine Africana, a member of the myrtle family; associated with forest flora. It is a small shrub having small, dark green leaves. The numerous one-seeded fruits are fleshy and change from pink to deep purple as they ripen.

4.1.1 Ochna-loop, a short water course originating on the farm De Onderstepoort, joins Mirtingspruit before flowing into Boepensspruit.

Ochna pulchra - "Lekkerbreek" - wild plum, a small tree bearing fruits somewhat the size and shape of a broad-bean; when still green the fruits are roasted in ashes and eaten, the oil of the wild plum is used in cooking.

4.1.2 Grewia-loop rises above Ochna-loop on the farm De Onderstepoort, it joins Mirtingspruit west of the Ochna.

The Rosyntjebos, kruisbessie; several species comprise bushy shrubs or trees and bear edible fruits, an important diet for primitive people, particularly Bushmen.

4.1.3 Scolopia-loop also rises on the farm De Onderstepoort west of the Grewia stream and flows into Mirtingspruit.

Scolopia zeyheri - hoenderspoor, thorn-pear, Berg-saffron; the thorn-pear is a tree 18-20 metres high. The flowers are minute, cream-coloured; the fruit is an edible berry. The wood is extremely hard and was used in wagon making.

5. Wonderboomspruit originates on the eastern border of the farm Wonderboom; its course crosses Annlin and joins

the Apies River in the vicinity of Onderstepoort railway station.

The name is derived from the well-known "fig tree" that gave its name to the farm.

5.1 Ficus-spruit originates on the farm Wonderboom and flows through Annlin extensions where it joins the Wonderboomspruit before flowing into the Apies River.

Ficus pretoriae, the most famous fig-tree in South Africa reputed to be a thousand years old and was so large in earlier times that festival gatherings were held under it. This tree has spread in concentric circles by means of rooting branches.

6. De Mootspruit (Valley stream), known locally as Mootspruit, Die Mootspruit and De Mootspruit. It starts between 7th and 8th Streets in Wonderboom South where it is fed by De Moot-Noordspruit and De Moot-Suidspruit; it flows into Wonderboompoort where it joins the Apies River.

The original Dutch spelling was maintained.

6.1 De Moot-Noordspruit rises on the south side of Cunningham Street between 32nd and 33rd Streets in Wonderboom South and flows to join De Mootspruit near 7th Street between Meyer and Louis Trichard Streets, Wonderboom South.

6.2 De Moot-Suidspruit rises in the park bordering Michael Brink Street in Mōregloed. It flows through Villieria and Rietfontein where it is joined by Rietfontein-loop, then to a point where with De Moot-Noordspruit joins the main stream De Mootspruit.

6.2.1 Rietfontein-loop/sloot starts in the triangle created by Kieser and Klaradyn Streets in Rietfontein from which point it is fed by Rietondale-loop from the east and Riviera-loop on the west. The watercourse joins De Moot-Suidspruit in Silbereisen Street from where it becomes De Mootspruit.

Rietfontein farm was owned by D.J.S. Oosthuizen in 1841, later owners of portions of the farm were Hendrik J. Schoeman, Von Wielligh, who established Villieria township and Joseph Mogg, who owned Mogg's ground and left his name to Mogg Street.

The "fountain of reeds" that gave its name to the farm is said to have had its "eye" on the present day corner of 214th Avenue and Hertzog Street.

6.2.1.1 Riviera-loop originates on the western side of Union Street, Riviera, its course is bordered by Annie Botha Street. It joins the Rietfontein-loop.

Riviera = literally "sea shore", was established on the farm Rietfontein when it was laid out in plots. In 1895 it was known as Riviera Estate and in 1899 the area adopted the name Riviera-on-Wood and became Riviera when the township was established in 1906.

6.2.1.2 Rietondale-loop originates in the Grass Experimental Farm in Rietfontein, it then flows through the park area, then passes Rietondale Primary School to join the Rietfontein-loop.

The origin of this name is uncertain. Some believe it to be coined, Riet from the reeds on the farm, and Dale, from the person's name who bought the farm.

7. Modderspruit rises above Kenneth Street on plot 82 on the farm Zandfontein adjoining Andeon Agricultural Holdings through which it flows; its course then flows through the northern part of Booyens, Suiderberg and Mountain View, then confluences with the Apies River in Park Town Estate.

The name is derived from the muddy conditions, especially during rainy seasons.

7.1 Witwatersloop rises above Gibben Street in Claremont and flows across Booyens where it joins the Modderspruit off Bremer Street near the highway.

The name is derived from the Witwatersberg Range south of the Magaliesberg; the range known as Muckleneuk Hill and its western extension known as Schurweberg in the west is part of the main range.

Witwatersberg was so called by the pioneers because of the colour of the water of many streams originating between Hekpoort and Remhoogte that flows across slate ground causing it to become "whitish".

7.1.1 Nagtegaalloop rises on plot 87 at the base of the mountain in Claremont and joins the Witwatersloop just before it reaches Van der Hoff Road in Claremont.

Nagtegaal, the Thrus-nightingale, a warbler having russet upper tail-coverts and tail; this species is said to sing in its winter quarters.

8. Skinnerspruit rises in the heights above Atteridgeville and flows southwards to Lotus Gardens, then flows eastwards past Danville, Pretoria West, then turns westwards and joins the Apies River in the mountain cutting near Capital Park.

British born William Skinner settled in Natal and was invited to the Transvaal to erect buildings on Andries Pretorius's farm "Grootplaats" near the Hartbeespoort Dam. Assisted by his nephews, they built the first Church and Raadsaal on Church Square.

Skinner became landdrost (magistrate) in 1869 and built his house on ground granted him by Pres. M.W. Pretorius which was called Skinner's Court; Court Street in Pretoria West indicates the boundary of his property.

8.1 Burgerrecht-loop originates on the corner of Retief and Christoffel Streets, Pretoria West and after flowing across 3 blocks enters Skinnerspruit.

Burgerrecht (Burger-right) was part of Burgershoop township established by Von Wielligh. The origin of Burger

Rights even dates back to 1866 when the government ceased to grant farms to settlers. After representation by the Burgers, early settlers and those that took part in tribal wars, the government established areas in various districts that were large enough to grow vegetables and hold two milking cows.

The name lives on in the name of Burger Right Primary School in Pretoria West.

8.2 Knoppiesfonteinspruit (also referred to as Zeiler Streetspruit/canal as it flow is canalised through the length of Zeiler Street, Pretoria West). The riverlet rises in the grounds of the Westkoppies Institution and flows through Pretoria West joining Skinnerspruit at Von Hagen Street.

Knoppiesfontein is an historical name that has now been reintroduced by naming this water course.

8.3 Nooitgedachtspruit starts on the south side of Roger Dyason Road, west of Iscor headquarter building; it flows through the eastern portion of Pretoria Industrial township, then northwards through the border of Pretoria West and Proclamation Hill, confluenting with Skinnerspruit.

Nooitgedacht is the name of one of the farms (others were Elandspoort and Daspoort) purchased by Pres. M.W. Pretorius for the establishment of Pretoria in 1855.

8.3.1 Outlook Creek, a short waterway originating on the heights west of Iscor headquarter building and flows into Nooitgedachtspruit before reaching Roger Dyason Road.

Outlook Hill, also referred to as Welcome Hill, but better known as Reception Hill; the reception point was where the road from the south joined Potgieter Street, where the later Wagon Wheel Circle was erected for the Voortrekker Monument celebrations in 1949.

Prominent visitors to the Capital were received on the brow of this hill by cavalcades and cortéges from town, and on departing, the quests were escorted to this point and bade farewell.

8.4 Kwaggaspruit runs west of Quagga Road near Pierre van Ryneveld Road opposite Laudium, its course flows through Kwaggaspoort, the western boundary of Pretoria Industrial township, through Proclamation Hill to join Skinnerspruit north of Wagner Street.

"Zebra's Ridge/Poort, so called because this animal frequented the place in earlier times. H.B. Struben records that during 1855-56, the Pretoria Commange swarmed with gnu, blesbok, springbok and quagga in winter which came from the highveld into the sheltered valleys for warmth and better grass. He used to go out before daylight and shoot them as they returned to the higher veld during the day-time.

8.4.1 Wildesalieloop rises in the prison farm west of Voortrekkerhoogte, and after a short journey enters the Kwaggaspruit east of Laudium.

Wildesalie - Bird's Brandy, a shrub with small purple flowers which produce a fleshy, purple fruit which attracts birds. It has been proclaimed a noxious weed in South Africa.

8.5 Klitsgrasloop rises on the western edge of the heights of Broekskeur near Fort Daspoortrand and Westfort hospital; it flows through Elandspoort township and a corner of Danville, confluencing with Skinnerspruit in the open ground below Roux Street.

It derives its name from a street of the same name in the area. (Klitsgras = bur(r) weed.)

8.6 Welgevondenloop begins on the eastern boundary of Atteridgeville; it flows past the upper area of the S.A. Police dog-training centre, then northwards along the border of Kwaggasrand township to join Skinnerspruit on Pretoria Town Lands north of Church Street.

Welgevonden (= well found) is the historic name of the area when Pretoria was founded in 1855.

8.7 Ramayana Creek rises in the proposed Lotus Gardens township established on Pretoria Town and Townlands north of Atteridgeville and joins Skinnerspruit on Townlands, north of Church Street extension (R27).

Ramayana is a Hindu epic, describing the adventures of Rama, an incarnation of Vishnu, second of the Hindu supreme triad of gods.

8.8 Atteridge-se-loop. A short water course rising near Khudu Street East and joins Skinnerspruit in the same township.

Mrs. M.P. (Pat) Atteridge (Deputy Mayor in 1939) was a Councillor who interested herself in non-White affairs and did tremendous work in the interests of the city's Black community.

9. Steenovenspruit rises in the Prison Reserve off Potgieter Street; it flows through the grounds of the S.A. Defence Force entering town at the old abattoirs from where to Church Street it is canalised underground. The course turns right into Church Street, then flows northwards from Cowie Street on Church Street cemetery border to join the Walkerspruit at Belle Ombre.

Steenoven (brick-oven, kiln). The area above the old abattoirs in earlier times was a large brickfield concern through which the stream found its way.

9.2 Oudehoutloop rises on the heights in the Prison Reserve and joins the Steenovenspruit in the grounds of Defence Headquarters off Potgieter Street.

Oudehout, a member of the rose family, the genera Leucosidea, is endemic to Southern Africa.

10. Walkerspruit rises above Lawley Street off Auriga Street in Waterkloof; it winds its way down through Nieuw (New) Muckleneuk, Magnolia Dell, Bailey's Muckleneuk, Sunnyside and confluences with the Apies River at Lion Bridge in Church Street.

This stream bore this name before 1875 which was named after a family who owned the property known as Muckleneuk and Nieuw Muckleneuk. The stream was dammed at Magnolia Dell creating a children's pool.

10.1 Quins Creek rises below the height of the S.A. Bureau of Standards' property and flows through the Harlequin sports grounds (from where the name originates), and joins Walkerspruit in Bailey's Muckleneuk.

Harlequin Club took its name from a London Rugby Football Club that dates from 1871; the traditional costume of the ancient Roman "mimic" - the centunculus or variegated harlequin's jacket, the shaven head, the sooty faces and the unshod feet.

10.2 Bloekombosspruit rises in the bluegum plantation (from where it takes its name) below Johann Rissik Drive above Groenkloof; it flows through Groenkloof and joins Walkerspruit at Magnolia Dell.

10.3 Muckleneukspruit rises on the hill above Herbert Baker Street and Queen Wilhelmina Road junction and flows through a corner of Waterkloof to join Walkerspruit at Austin Roberts Bird Sanctuary.

In 1875 Mackie Walker bought a portion of the farm Elandsport, south of Sunnyside to the top of the ridge on which he established Muckleneuk township, naming it after a Scottish place name meaning "big corner" as found in a horse-shoe bend of a river. The family left their names to Walker Street and Walkerspruit.

11. Timeball Creek has its origin at a hill of this name overlooking the railway complex. A short water course flowing across open ground to join the Apies River at Jan Smuts Drive, south of Andries Street.

In the 1880s J.A. de Vogel, Postmaster General, devised a system to announce (the time) the arrival and delivery of different mails at hand; signals would be hoisted from the top of a long telegraph staff atop this hill advising the inhabitants of the valley of arrivals. A single "ball" raised meant that the Kimberley mail had arrived; "ball and drum" the Kimberley and English mail; a "cone" meant that the Natal mail had arrived.

The hill is also referred to as Salvokop, recalling the period when military artillery salutes were fired from its summit for special occasions.

12. Kerameikos-loop originates in the grounds of the Teachers' Training College off Leyds Drive; it flows over the old Kirkness brickfield property and joins the Apies River.

The name has reference to the manufacture of ceramics, pertaining to pottery (keramos = potter's earth) as manufactured by Kirkness.

13. Bergklapperloop, a short watercourse rising on the heights in the vicinity of Fort Klapperkop Military Museum; it winds its way below Jan Smuts Drive to join the Apies River.

Monkey or Elephant Orange, Botterklapper (*Strychnos pungens*), a plant which spreads its seed when ripe by the pod bursting/exploding (Afr. klap(per)).

14. Eufeesspruit originates above General Kemp Heuwel in Voortrekkerhoogte and flows along the route of Eufeess Road to join the Apies River in Fountains Valley.

Eufeess (Centenary) Road was originally an unnamed sand road linking the Lyttelton Road at Fountains with the intersection of the Pretoria-Johannesburg Road near Iscor headquarters. The road was enlarged and improved during the Pretoria Centenary year, 1955.

15. Bontveldspruit rises in the southern end of the blue-gum plantation in the Fountains area, sometimes referred to as the Lytteltonspruit.

According to Preller, an authority on the history of Pretoria, this name was used for the area where Pretoria was established.

"In those days the central portion of the present city, i.e. old Pretoria, was covered with what we called bontbos, that is clumps and groups of trees with open spaces between, that gave the whole a parklike appearance, while the mimosa and the whiteflowered buffelpeper in spring filled the air with a subtle perfume."

16. Visarendloop/Park begins on the western border of Monument Park and some blocks away joins the Apies River.

The waterway received this name because it flows through a park of the same name which has a street front of the same name.

Visarend = Fish Eagle, a beautiful bird found on rivers, dams, estuaries and open sea-shore, wherever fish can be caught. Exists largely on stranded and dead fish but also descends in a tremendous swoop to catch free-swimming fish in the water.

17. Euclea-loop, a small water-course originating on erf No. 20 in Waterkloof Agricultural Holdings adjoining Monument Park; it joins the Apies River at the robot on Jan Smuts Drive.

Euclea-crispa, the bush guarrie, a shrub or tree common in the eastern regions of South Africa. The wood has been used for making yokes and skeys. The Blacks use the dark bark of the root in preparing a strong purgative.

18. Birdlime brook is a very short stream originating in Elarduspark (north) and flows into the main stream along Jan Smuts Drive.

A member of the mistletoe family, with showy, elongated, brightly coloured flowers, which suggested the name "lighted candles" or "vuurhoutjies". The sticky berries are distributed by birds.

19. Mistletoe Brook, a short stream rising in Elarduspark (south).

In South Africa the genus "Loranthus" and "Viscum" (Birdlime) occur, each with about 23 species.

Pienaars River: the origin of the name remains a mystery. It could not have taken its name from Pienaarspoort (farm) as this lies very much further eastwards.

One recording states that the name derives from an incident at the drift on the old Bronkhorstspruit Road where a farmer, named Pienaar, had the misfortune of having his wagon washed away when the river came down in a flash flood.

Pienaars River hamlet 62 km north of Pretoria took its name from a railway halt established there in 1892.

Pienaars River is fed by small unnamed water courses originating on the farm Mooiplaas; the name of the river begins at the drift on the farm Zwartkoppies and flows northwards across Hatherley, through Mamelodi, the farms Vlakfontein, Baviaanspoort and then enters Roodepoort Dam (previously called Pienaars Dam), before continuing its flow out of the Pretoria municipal boundary.

Hartebeesspruit rises between Eleventh and Twelfth Streets near Brooklyn Road; the stream flows over the University Sports Complex and the University Experimental Farm, Koedoespoort, Kilner Park, East Lynne, Derdepoort Park, then across Kameeldrift.

The name was originally spelt Hartebeestpoort/spruit; it now conforms to modern Afrikaans.

Hartbees is a species of antelope standing nearly 152 cm high at the shoulders, and is somewhat ungainly in form owing to the disproportionate development of its fore and hind quarters, a difference which gives to the posterior limbs when in motion an appearance of weakness.

1. Moreletaspruit is known to locals by more than one name along its length; its origin is in the eastern corner of Elarduspark and then flows over Garsfontein, Lynnwood Glen/ Ridge, Val-de-Grace, Silverton, the eastern part of Jan Niemand Park, Derdepoort Park, where it joins the Hartebeesspruit.

The name is recorded as being a corruption of Moretela River that is shown on old maps as being the name for the Pienaars River.

Moreleta is from the Sotho word "moreletwa" - the Kruisbessie (Rosyntjebos) which comprises bushy shrubs or trees. The one common name refers to the arrangement of the fruits, which usually occur in fours and form a cross (kruis).

1.1 Rietspruitjie (Reed Rivulet) has its origin in an open space on the eastern border of Eersterus township and joins the Moreletaspruit off Baviaanspoort Road.

The diminutive name was used to differentiate it from the Riet River in Verwoerdburg.

1.2 Sandspruitjie (Sand Rivulet), a short water course starting on the farm Hartebeestpoort and joins the Moreletaspruit at Jan Niemand Park.

1.3 Oulandsloop (old farming land), originates in De Wilgers township and flows across Murrayfield joining Moreletaspruit in Val-de-Grace township.

1.4 Alkantrantspruit starts in a park in Lynnwood and joins the Moreletaspruit in Lynnwood Ridge.

The origin of the name is not clear. It was used for the first time when a post office opened to serve the area. It is thought to be derived from Afrikaans Al kant(e) Rant(e) - mountain ridges all around.

1.5 Waterkloofspruit has its origin on the corner of Taurus and Rigel Street South, Waterkloof Ridge; it flows through Waterkloof Heights, Moroelana and joins the Moreletaspruit in Lynnwood.

Its name is taken from the farm owned by the Erasmus family and so called because of the many fountains in the kloofs of the area.

The township was established by Sir Julius Jeppe's company managed by Charles Bramley in 1903. Streets in the township were named after them.

1.5.1 Garsfonteinspruit originates off General Louis Botha Drive, Waterkloof Glen; it flows through Jimmy Aves Park in Garsfontein and joins the Newlands-loop in Lynnwood Glen.

Garsfontein (wild barley); the farm appears to have been originally owned by the Holsthuze's related to the Bronkhorst family. Rademeyer was the owner in 1852, his wife was Cornelia Erasmus, the latter family still owning the larger part of the property.

1.5.1.1 Newlands-loop begins on the northern border of Waterkloof Glen and flows across Newlands, Menlyn and joins Waterkloofspruit in Lynnwood Glen.

The township was established on the farm Garsfontein; Extension No. 2 was laid out by the Pretoria City Council in 1972.

1.5.2 Wolvespruit begins at Hans Strijdom Drive in Erasmuskloof and flows through Newlands, Ashley Gardens where it joins Waterkloofspruit.

Wolwe - wolfspruit, an old established name.

1.5.2.1 Cicadas Brook, a short stream originating on Waterkloof Heights and there flows into the Wolvespruit.

Cicadas, sometimes called "Christmas singers", interesting insects well known for their loud shrill.

1.5.2.2 Spookseloop originates northwest of Erasmuskloof extension 3; has reference to the Erasmus residence that stood vacant for many years and was used by vagrants. The flickering of candlelight at night in this "weird"-looking old castle led to the name. The first Afrikaans film "Die Spookhuis" starring Al Debbo and Frederik Burgers was filmed in this house.

1.5.2.3 Kasteelloop originates on Erasmuskloof extension 4 and is named after the Erasmus mansion known as Erasmus Castle and also at one time referred to as "Die Spookhuis".

The gable of the house bears the date 1903. The homestead was built for J.J.P. Erasmus, the architect was Mom(n)bello and the contractor was Van der Ben(n).

The property is now owned by Armscor who restored the Castle to its former glory.

1.5.2.4 Ladybird Creek recalls the beetles found in the area. Ladybird beetles are a large family with over 2000 species; these beetles are well known to everyone, usually not more than 0,50 cm long; they are brightly coloured in yellow and red with black spots on the wing covers. They feed on aphids, mealy bugs and scale insects.

1.5.3 Waterkloof Ridge Spruit originates in that township. Waterkloof farm was originally owned by the Erasmus family, portion of the farm was acquired by Sir Julius Jeppe's company who had surveyor Leibrand lay out Waterkloof township in 1903.

Waterkloof Ridge township overlooking Waterkloof was laid out in 1941.

1.6 Tweefonteinspruit, an artery of the Moreletaspruit, originates on the farm of the same name in the vicinity of Olympus and Shere Agricultural Holdings.

1.6.1 Dead Man's Stream, the park in the area is called "Dead Man's Pool"; is a subsidiary of the Tweefonteinspruit. In Church Street cemetery is a grave with the following words: "James William MacIntosh, drowned whilst swimming in Strydom's spruit, 18 January 1886, aged 30 years".

Strydom Spruit was the earlier name in this area for the Moreleta Spruit.

1.6.2 Old Farm Stream, a water course, the name has reference to a street of the same name in close vicinity, which in turn could have had reference to one of the farms here owned by the Struben family.

1.6.3 Kerberos-loop rises in Garsfontein Extension 10 and flows below Atterbury Road to join Tweefonteinspruit on Valley Farm.

Its source in Garsfontein is surrounded by streets named after dog species. Kerberos derives from Greek mythology, he was the three-headed dog of Hades, the watch dog,

guardian of the entrance to the infernal region (the nether world of Pluto).

1.6.4 Hera-se-loop rises on Garsfontein and flows across Olympus Agricultural Holdings on the farm Tweefontein.

Street in Olympus bears name from Greek mythology. Hera was queen of gods on Mount Olympus, wife of Zeus; she was the goddess of womanhood and marriage, called by Homer the "White-armed goddess and the ox-eyed queen."

1.7 Constantia Park Spruit rises on the corner of Coert Steynberg and Dvorak Streets in Constantia Park. It flows across Garsfontein where it joins the Moreletaspruit.

The name of the township recalls a Dutch period estate in the Cape Province granted to Simon van der Stel, the Governor in 1679-1699.

1.8 Philadelphia-spruit rises on the farm Rietfontein, then flows through Pretoriuspark to join the Moreletaspruit on Garsfontein.

The original intention was to call this township Pres. Pretorius Park after the founder of Pretoria (Philadelphia) in 1855, who named it after his illustrious father, General Andries (W.J.) Pretorius.

Pretoria Philadelphia = Pretorius brotherhood.

1.8.1 Ageron-loop rises near the northern side of Pretoria East cemetery and flows to meet Philadelphiaspruit on Garsfontein.

Derived from Greek mythology. "Acheron" = river of woe, one of five to cross to reach the underworld (Hades/Tartarus), place of punishment.

1.8.2 Asphodel-loop, a short water course north of the Pretoria East cemetery, it joins Nether Creek.

A plant of the lily family known as Kings-spear. In Greek mythology the asphodel was a symbol of death among the ancient Greeks who believed that the meadows of Hades, the underworld, were covered with pale blossoms. Homer speaks of the shades of heroes congregated in the asphodel meadow of Hades.

1.8.2.1 Nether Creek rises near Asphodel-loop in close vicinity of the Pretoria East cemetery; it joins Philadelphia-spruit in Garsfontein.

The dry river course was to have been named Hades or Onderwêreldloop, but the name was softened by calling it Nether (-world), the region below having reference to the cemetery.

1.8.3 Welbekendspruit rises near Fluweelgrasloop on the farm Rietfontein and it joins Philadelphiaspruit on Pretoriuspark.

So called because it flows below Welbekend Road when in turn was called after village further east which was first known as Onbekend (unknown). The name was changed by the postal authorities because letters addressed to the

original name "Onbekend" were returned to the "dead letter office". Onbekend = unknown; Welbekend = well-known.

1.8.3.1 Fluweelgrasloop, a very short water course which flows into Welbekendspruit.

Named after a grass specie, "*Brachiaria serrato*".

1.8.4 Elisiese loop, northwestern border of the Pretoria East cemetery.

Name derived from Roman and Greek mythology - on death, the good were transported to the Elysian Fields - Fortunate Isles.

1.9 Rademeyerspruit rises on the northern border of Elarduspark and flows across Garsfontein and Moreletapark where the original homestead of the Rademeyer family still exists.

The Radmeyers owned the farm Garsfontein in the 1850s.

1.9.1 Bloubosloop, a short water course rising on erf 961 Moreletapark and flows into Garsfontein where it joins the Moreletaspruit.

"*Diospyros lycioides*", this species belongs to the ebony family and is found in dry areas; a many stemmed shrub or a small tree with blackish bark; the flowers are cream to white, and bell-shaped.

1.9.2 Suurbessieloop originates in Moreletapark and after a very short length joins the Moreletaspruit.

Suurbessie, the Wild Apricot, a woody plant and sometimes a climber: the flowers are white with a reddish-purple tinge and have a delightful scent; the fruits have the colour of an apricot.

1.9.3 Sekelbosloop rises near the Garsfontein dumping ground and joins the Moreletaspruit.

Sekel-bush (*Dichrostachys cinerea*), shrubs or small trees with decorative spikes of flowers, which are bi-coloured, one half being pink and the other yellowish green.

1.10 Naaldekokerloop from Moreletapark, after being joined by Deurmekaarbosloop it runs into Moreletaspruit.

Dragonfly Creek: predacious insects, having biting mouth-parts, large compound eyes, and very short antennae.

1.10.1 Deurmekaarbosloop rises in Moreletapark and after a short run joins the Naaldekokerspruit.

Ehretia rigida - Kraalbos, Stamperhout, Cape lilac, often found round native kraals, hence the common name, which may, however, allude to the globose fruit, looking like a bead (kraal); deurmekaar refers to the disorderly arrangements of its branches and stamperhout reflects the use of the hard wood for making stampers or pestles for crushing maize or corn.

1.11 Wildepeerloop, a very short water course in Garsfontein; it joins the Moreletaspruit.

"Dombeya", Wild Pear/Plum, Blombos, Dikbas; a tree or shrub remarkable for its show of flowers before the leaves which resemble pear-blossoms.

2. Koedoespruit rises in Lynnwood, then flows across the University Experimental Farm to join the Hartbeesspruit on the border of Kilner Park.

The rivulet takes its name from Koedoesberg on the Lynnwood property.

2.1 Cussonia-loop starts on Scientia, the site of the Council for Scientific Research (CSIR); it flows past the University township or Perseuor and confluences with Koedoespruit before flowing into Hartbeesspruit.

Bears the name of the street between the Experimental Farm and the Botanical Gardens.

Cussonia, the botanical name for the Kiepersol or cabbage tree found in the Lowveld and Bushveld.

2.1.1 Burkea-loop rises on the University Experimental Farm and joins Cussonia-loop on the same farm.

Burkea africana: Wild seringer, Red seringa, Rhodesian ash. The popular name of this tree is based on its resemblance to the Indian seringa; a deciduous tree with small flowers produced in tassels near the tips of branches.

(A) Vlaktefonteinpruit rises in Mamelodi township and flows into Pienaars River.

Resuscitating the name of the Black township area before being christened Mamelodi.

(B) Hatherleyspruit rises on the farm of the same name, owned and named by Robert Cottle-Green in 1878 after (Down) Hatherley, near Cheltenham, England.

Hatherley became the site of the "Eerste Fabrieken" (First Factories) established by A. Nellmapius and opened by Pres. Kruger in 1883.

(C) Willowspruit rises on Willow Glen Agricultural Holdings, it flows northwards through Willow Park/Manor, the proposed Nellmapius township, to join the Pienaars River south of Mamelodi.

The Willows property was owned by the Struben family.

A willow is a tree that thrives in moist ground and is most common on the banks of streams. The drooping habit of the weeping willow renders it an attractive tree, it is a native of China.

1. Stalmeesterloop rises in Die Wilgers and flows through Equestria township before joining Willowspruit.

Stalmeester, Equerry-Master, a mounted officer of the household of monarchs and princes, originally in charge of horses.

French écurie = stable.

Michael Erasmus and Cecilia Moodie, wife of Thomas Moodie, leader of the "Moodie Trek" to the new Rhodesia (Zimbabwe) and founded Melsetter there in 1892.

After the death of her husband and children of fever she joined her sister who married into the Erasmus family, owners of the farms Doornkloof en Rietvallei, where she died.

1.3 Renosterloop rises in the Van Riebeeck Nature Reserve close to the road (R50) that borders the reserve and flows into Rietvlei Dam.

Rhinoceros were introduced to the reserve some years ago and have already produced offspring.

1.4 Bokkie-se-loop - bucks water: rises on the agricultural holdings on the northern border of Van Riebeeck Nature Reserve and flows into Rietvlei Dam.

1.5 Suidoewerloop - South bank stream - rises south of Rietvlei Dam into which it flows.

1.6 Pretmansloop in the Van Riebeeck Nature Reserve; the stream is called after the registered name of the Nooitgedacht ponies bred in the reserve. Pretoria (Pret-) and Moolman (-man) after the present Director of Parks and Recreation.

2. Brünehildestroom rises north of Broadway North in Valhalla through which it flows to join the Six Mile spruit.

As the name of the township and street names are derived from Norse mythology, this rivulet is also from that source.

Brünehilde, a Valkyrie (maiden who conducts souls of slain heroes to Valhalla) whom Odin punishes for disobedience by placing her inside a ring of fire, there in a charmed sleep to await the hero destined to wake her.

2.1 Odin-se-water rises in Valhalla West and winds its way into the Brünehilde stream at Broadway South.

Odin was the chief god of Norse mythology who lived in Valhalla.

2.2 Walkure-se-loop rises near the old Johannesburg Road in Valhalla and joins the Brünehilde stream in the circle in the middle of the town.

Valkyries, the hand-maidens of Odin, in Norse mythology, who rode through the air to choose those in battle who are worthy of being slain and led them to Valhalla.

Valkyrie = chooser of the slain.

3. Claudia-se-loop starts near Stephanus Schoeman Street and Quagga Road (R55) along which it flows to join the Six Mile Spruit.

The name derives from Claudius (township), named after Claudius de Vries, a former mayor of Pretoria.

3.1 Bakenveldloop rises on Zwartkop farm and there joins the Claudia stream.

Baken = landmark, describes the area of grassfields and rolling hills.

4. Lekkerhoekiespruit (lovely corner), rises on the farm of the same name and flows to join the Six Mile Spruit.

5. Mooiplaatsspruit rises on the farm of the same name; it flows southwards along the boundary of Erasmia township to join Six Mile Spruit.

Pretoria, December 1991

Skildery deur 'n onbekende gemaak van die ontmoeting van die Staatspresidente S.J.P. Kruger (regs) en F.W. Reitz (links) by die opening van die spoorbrug oor die Vaalrivier op 21 Mei 1892. Die tydelike skraagbrug of bokbrug is agter die Staatspresidente goed sigbaar. Die skildery hang in 1992 in die eetkamer van Samuel Marks se huis (tans huismuseum) op Zwartkoppies oos van Pretoria.

*Foto Nasionale Kultuurhistoriese Museum
Met dank aan Mevrou Nerina Walters*

VEREENIGING AND THE VAAL RIVER BRIDGE

by Eric Conradie

In 1992 the City of Vereeniging is one hundred years old. The year also marks the centenary of one of the most important events in the railway history of the colonies and republics at the close of the nineteenth century: The ceremonial opening of a railway bridge over the Vaal River on 21 May 1892. This event effectively terminated President Paul Kruger's dream of the Transvaal as a state totally independent of the British Colonies.¹⁾ It was the beginning of a new era in which eventually the ideals of other nineteenth-century South African statesmen were to prevail; - the idea that South Africa was a geographical, political and economic whole and that the future of the Southern African region lay in unity.

The significance of 21 May 1892 can only be appreciated by fully understanding the politics that dominated South Africa in the last 25 years of the previous century. Three major events - the effects of which have only begun to diminish in recent times - put South Africa on a path strewn with strife, tension and bloodshed. The annexation of the diamond fields by Governor Henry Barkly on 27 October 1871, the seizure of the Transvaal by Theophilus Shepstone on 12 April 1877 and the subsequent War of Independence in 1880/81 gave birth to a vibrant Afrikaner nationalism which divided the country into two camps: a colonial south and a republican north.

The overriding factor in the Transvaal (the stronger partner of the two republics) since the decisive Battle of Amajuba on 27 February 1881, was summed up in one word: independence. But this also meant isolation from the Cape and Natal.¹⁾ Crucial to the maintenance of the Transvaal's independence was its ability to communicate with Europe through a safe harbour on the east coast.

The Transvaal's endeavours to obtain such a harbour were consistently thwarted by the British and this further fuelled the Republic's struggle for independence. Ultimately, and through a long series of negotiations with the Portuguese, the port of Delagoa Bay in Moçambique became the Transvaal's safe harbour.

Because a railway to connect Pretoria with Delagoa Bay and the outside world was of such crucial importance in the entire political process of the 1890s, a brief look at its origin and growth is appropriate.

As far back as 1872 G.P. Moodie approached the Transvaal government for a concession for the construction of a line to Delagoa Bay, but nothing came of this scheme. Two years later a commission was appointed with similar aims and President Thomas Burgers was authorised to negotiate with the Portuguese government and to endeavour to find the capital in Europe. In this he was partially successful and on 10 August 1876 the Lebombo Railway Co was founded. The company was short-lived and it came to an end in April 1877 when Great Britain annexed

the Transvaal.

When the Transvaal regained its independence in 1881, the railway scheme was revived. In 1883 Major Joachim Machado surveyed the entire line from Delagoa Bay to Pretoria. When the Transvaal deputation, consisting of Kruger, Smit and Du Toit, visited Europe in the same year, a concession for the construction of the line was granted to a Netherlands concern. The necessary capital could, however, not be found and as a result the concession was transferred to two banks in Berlin and the Netherlands. Thus came into being the Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg Maatschappij - NZASM - on 21 June 1887. In the same year the first engineers from Holland arrived in the Transvaal to commence work on the Transvaal's lifeline to the sea. The surveying and construction staff paid a deadly price in the malaria-infested Lowveld. Although not literally true, it has often been said that there was a coffin beneath every sleeper.

On 1 July 1891 the first section of line, between the border of Mozambique and Komatipoort, was opened. Almost a year later, on 20 June 1892, the railway reached Nelspruit. In the meantime the NZASM had also acquired a concession to construct a light railway between Johannesburg and the East Rand, mainly to transport coal from the newly discovered fields there. On 17 March 1890 the first public train service in the Transvaal was inaugurated between Braamfontein and Boksburg. This railway, popularly known as the "Rand Tram", proved to be an instant success.

In contrast to the slow progress of railway construction in the Transvaal, the railways of the Cape Colony advanced rapidly inland towards the Republic. In 1887, the year in which the NZASM was founded, the railway system of the Cape already comprised 1600 miles. In 1892, when the NZASM line reached Nelspruit, the lines from the Cape had passed Bloemfontein after joining up at Rossmead, Noupoort and De Aar. On the western side of the Transvaal the "Cape to Cairo" line was approaching Mafeking (now Mafikeng) and on the south-eastern side, the Natal main line had reached Charlestown.

It was no secret that whichever line reached Johannesburg first would capture the lucrative trade of the Golden Rand. Naturally the Transvaal gave preference to its own Delagoa Bay railway and in these years the railway politics centred around the question of how to keep the lines from the Cape and Natal at bay until the completion of the Delagoa Bay railway. Unfortunately for President Kruger and his republic a serious financial crisis developed in the years 1891-92. This brought work on the NZASM's lines to a virtual standstill. The Cape government, ever on the lookout for a way to win the race to the Rand, recognised the Transvaal's predicament and rushed in, so to speak, to grab a golden opportunity.

In December 1891 the Cape Minister of Crown Lands and Public Works, James Sivewright, visited Pretoria and offered financial assistance to the Transvaal for the completion of the railway between Pretoria and Vereeniging.

The Sivewright Agreements

Confident in the knowledge that the Transvaal would eventually have its own lifeline to the sea at Delagoa Bay, and faced with the realities of the time, President Kruger and the NZASM management knew that the completion of the link between Vereeniging and Germiston would finally give the Cape the foothold which it so desperately desired.

On 10 December 1891 three agreements between the CGR²⁾ and NZASM (popularly known as the Sivewright Agreements) were signed. The most important part of these agreements stipulated that the Cape government would advance £300 000 to the NZASM in exchange for an undertaking by the NZASM that the latter would construct the Pretoria-Vereeniging line with the greatest possible speed and the Cape, once the line was completed, would receive running powers over it. With these assurances in place the completion of the line was only a matter of time.

The final stage

The urgency with which the Cape government viewed the final link-up of its lines with the Transvaal can be gauged by the speed with which railway construction took place after the signing of the Sivewright Agreements. Barely two months later, the line was opened to Kroonstad (20 February 1892) and on 7 May 1892 the head of the rail was on the bank of the Vaal River at Viljoensdrif. Considering the fact that platelaying had begun in May 1891 at the Bloemfontein end, the entire line of 212 miles (341 km) took only 16 months to complete. This magnificent achievement was possible only because the men worked around the clock. As far as can be established this was the first time that construction gangs had worked at night by floodlight. The lighting plant consisted of an open truck with a stationary steam engine, generator and lamps borrowed from Cape Town harbour. The plant was fitted out at the Salt River workshops.

Vaal River Bridge

The siting of the Vaal River Bridge and its opening on 21 May 1892 is a story all of its own. During the late 1880s - the golden days of transport riding - the greatest obstacle was the crossing of the Vaal at Viljoensdrif. Wagons loaded with heavy machinery often sank axle-deep into the mud. Confusion reigned as goods were unloaded and carried to drier parts while auxiliary ox teams strained to release bogged-down wagons from the river banks.

On 8 January 1890 a joint Orange Free State/Transvaal committee met at the Lewis and Marks coal mines in Vereeniging to investigate the most suitable site for a bridge over the Vaal. Two days later they recommended a site close to the mine because of the convergence of the various roads to the Reef. The building of a second bridge where the Vaal and Klip rivers meet was also recommended, ultimately with an eye to a junction for a railway to Natal.

The location of the Vaal River Bridge was approved by the Transvaal and Orange Free State governments and in May 1891 a formal bridge convention was entered into. It was agreed that the bridge was to be built by the Transvaal and the costs shared equally by the two governments. Maintenance costs after completion were also to be shared. Interestingly, it was also agreed that, should the bridge be destroyed in time of war by either party, that party would be responsible for its repair. Could it be possible that the two signatories foresaw the Anglo-Boer War and the resulting destruction of bridges as far back as 1891?

Work on the bridge commenced on 21 July 1891.

The design called for a bridge of six thirty-five metre spans. The steelwork was manufactured in Germany and shipped to Port Elizabeth and East London from where it was sent to the river by rail.

Unfortunately this functional but pleasing steel-and-masonry bridge was not completed in time to feature in the ceremonies marking the inauguration of the rail service into the Transvaal.

The Cape Government Railways had become increasingly impatient to clear the accumulating freight and to end the general traffic chaos at Viljoensdrif (cargo was still being transported by ox wagon to the Witwatersrand) and decided that they could not wait any longer for completion of the steel bridge. It was decided, instead, to erect at their own cost a temporary low-level wooden trestle bridge over the Vaal. This bridge was constructed in the record time of five weeks by A. van Eelde, an engineer previously in the employ of the NZASM.

Although the depth of the river was considerable the even surface of the bed and its shingly formation made it ideal for a trestle bridge. The trestles were built on shore and floated to their positions where they were weighed down with the rails and the stringers firmly fixed. The task was completed just in time for the opening ceremony.

The inauguration of the rail link

President Kruger arrived at Vereeniging on Friday, 20 May 1892 as the guest of Sammy Marks, co-owner of the coal mines. Although the President was accompanied by a detachment of the State Artillery there were no cannons present for a proper salute. Sammy Marks came to the rescue with an ingenious plan to explode bottles of dynamite at appropriate intervals! From one of the mine chimneys a Transvaal flag flew but the pole for the Union Jack was unadorned because no flag could be found. Similarly the Orange Free State flag was absent because the delegates forgot to bring one with them!

The official inauguration of the rail link was set for the next day, Saturday, 21 May. Everything was planned for President Reitz of the OFS to cross the bridge with an engine and special coach about midday.

Prior to this the construction gangs had worked furiously to put the finishing touches to the line. It was here that the

very first railway accident in the Transvaal occurred. Because of the height of the trestle bridge was only 12 feet above low water, a very heavy grade, as well as a deep cutting on a sharp curve, were necessary for the northern approach. The construction engineer, Harry Elliot, calculated the load for a 1:40 grade but it soon became apparent that the engine sent over for test purposes could not negotiate the grade, which turned out to be 1:30. The driver was ordered to wait in the cutting while a second engine was summoned from the south bank. Owing to a misunderstanding of the signals the train in the cutting started back and before the alarm could be given the two engines collided on the bridge.

When the error in the grading was discovered, the gangs went to work at an even greater pace to ease the gradient.

Meanwhile President Reitz alighted from his coach and walked over the bridge to the Transvaal side, where he was heartily welcomed by President Kruger and his party. At 15:00 the first train from the south to enter the Transvaal crossed the Vaal River. After the ceremony at the bridge Sammy Marks entertained the two presidents at the coal mine.

The bridge in later years

The temporary bridge over the Vaal lasted until 5 November 1892, when a magnificent new steel bridge was opened. On 15 September 1892 the first train from Cape Town entered the Golden City on completion of the Vereeniging-Germiston section.

As probably foreseen by the signatories of the Bridge Convention in 1891, the Vaal River Bridge was damaged by the Boer forces on 26 May 1900 so as to hamper the advance of the British army. The bridge, after its repair by the engineers of the Imperial Military Railways, did duty for the next 55 years.

President Kruger's association with British South African politics was concluded on 9 December 1904 when his last remains crossed the Vaal in a special funeral train.

The new bridge over the Vaal

As a result of the expansion and industrialisation which took place at Welkom, Vanderbijlpark and Sasolburg after World War II the Railway Administration decided in the early 1950s to double the Orange Free State/Transvaal main line. This programme included a new bridge over the Vaal, a new station and marshalling yard at Vereeniging and the doubling of the links to Midway and Union.

On 5 July 1955 the new bridge was opened for traffic at a cost of £250 000 (R500 000). This bridge is about 7 m above water level and consists of three 150-foot spans with three 30-foot semi-circular arch-flanking spans at each end. The steel spans were coupled on the Transvaal side and pushed over the piers with a system of rollers designed by the Chief Civil Engineer's department. Although the "end launch" system had been used previously, the method used for this bridge was a considerable improvement. Total control over the movement of

EARLY DAYS

by Mrs D. Maguire

Some notes of interest taken from a booklet written by Charles Norbur, one time St. Alban's Cathedral organist.

Charles Norburn's mother Ellen was the first music teacher in Pretoria and founded with others the Pretoria College of Music in 1898.

Henry Newbould taught Charles for twenty years. He was the organist at the Methodist Church in Andries Street. Charles joined St. Alban's Cathedral choir in 1902. His two brothers were already there. He was then ten years old. The Cathedral became Garrison Church, as the Boer war had just ended. Because there were so many soldiers attending it was enlarged and this part was called St George's Chapel. Charles sang in the choir at the enthronement of William Marlborough Carter D.D., Bishop of Pretoria in 1902, and Charles also sang at the Bishop's wedding in 1909.

In 1902 all the boys of the choir were pupils of the Diocesan College School. The headmaster was Canon Henry Birkly Sitwell M.A.D.D. He was Canon and Chancellor from 1896 -1905.

The Diocesan School was situated at the rear of the Cathedral, now Harmony Club. It was really a choir school. Practice was every day and as compensation the boys got a half holiday on Saints Day. Charles was terrified when he first joined the choir as both the Headmaster and choir master were Canons!

At Canon Fisher's funeral later all the choir boys, wearing full robes and mortar boards walked in front of the hearse from the Cathedral to the Church Street Cemetery.

The next minister was Rev. W. Gore-Brown, 1903-1912. During his time the choir used to sing evensong in Gregorian music each evening of the week. Three pence per service was paid to the boys.

The organists at that time were Mr Hugo, Mr Lee, Mr Ricketts, Mr Saintsbury, Mr. Rowe and Walker Everett, his predecessor.

The choir boys used the grounds of the Cathedral for cricket practice and while playing one day the organist ran out crying fire. The wooden ceiling above the altar was in flames. Great excitement for the boys. Charles remembers being shocked that the firemen did not remove their brass helmets in the church.

The College closed in 1908 and was taken over by the Government. The school then moved to Hamilton School; that was completed in 1899 and it was known as the Staats Meisjies Skool. During the war the building was used as a hospital.

After a visit to the UK with his parents in 1908 on his return he took over playing the organ twice a week at Evensong. He was 16 years old.

In 1913 he was appointed organist at Christ Church in Arcadia where he remained for thirteen years.

In 1926 Dean Gordon invited Charles to become the Ca-

A letter from A. van Eelde, who designed and constructed this bridge, to Mr R.C. Wallace, Chief Civil Engineer of the SAR.

Amsterdam, 11th August 1926
Leidsche Kade 105

My dear Wallace

Enclosed please find a reproduction of the antiquated photo you noticed at my apartment; the one you said might serve for your Railway Magazine.

The temporary bridge shown on the photo, was my first work as a consulting engineer after I left the ZASM. The Cape Government's minister of Public Works, at the time, Sir James Sivewright, asked me to design and construct it departmentally, allowing eight weeks for the construction.

Five weeks after his telegram, containing approval of the designs reached me, the bridge was ready for traffic.

I was thirty years old then, and remember being rather proud of the performance. Now that I am twice that age and five years more, I smile at my youthful enthusiasm; but still it is not an unhappy smile.

Goodbye old friend, remember me respectfully to your sister.

Many kind regards

Yours sincerely
A. van Eelde

Heropvoering op 21 Mei 1992 van die amptelike opening van die Vaalrivierspoorbrug op 21 Mei 1892, 100 jaar gelede. Midde op die brug wissel die Administrateurs van die Vrystaat en Transvaal soenieurs uit. Van links na regs die here W.J. Kuys, Streeksbestuurder van Spoornet in die Vrystaat - Danie Hough, Administrateur van Transvaal - Dr. Louis van der Watt, Administrateur van die Oranje-Vrystaat - J.C. van der Merwe, Streeksbestuurder van Spoornet te Johannesburg.

Foto: Transnetmuseum, Johannesburg

Afskrif van 'n brief van Ir. A. van Eelde te Amsterdam, in 1926 aan 'n vriend by die spoorweë in Suid-Afrika gestuur, saam met die ou foto uit 1892 wat op bladsy 44 gereproduseer is. Die oorspronklike brief is gereproduseer in die brosjure "The Vaal River Bridge and Vereeniging 1892-1992", bladsy een. } 4

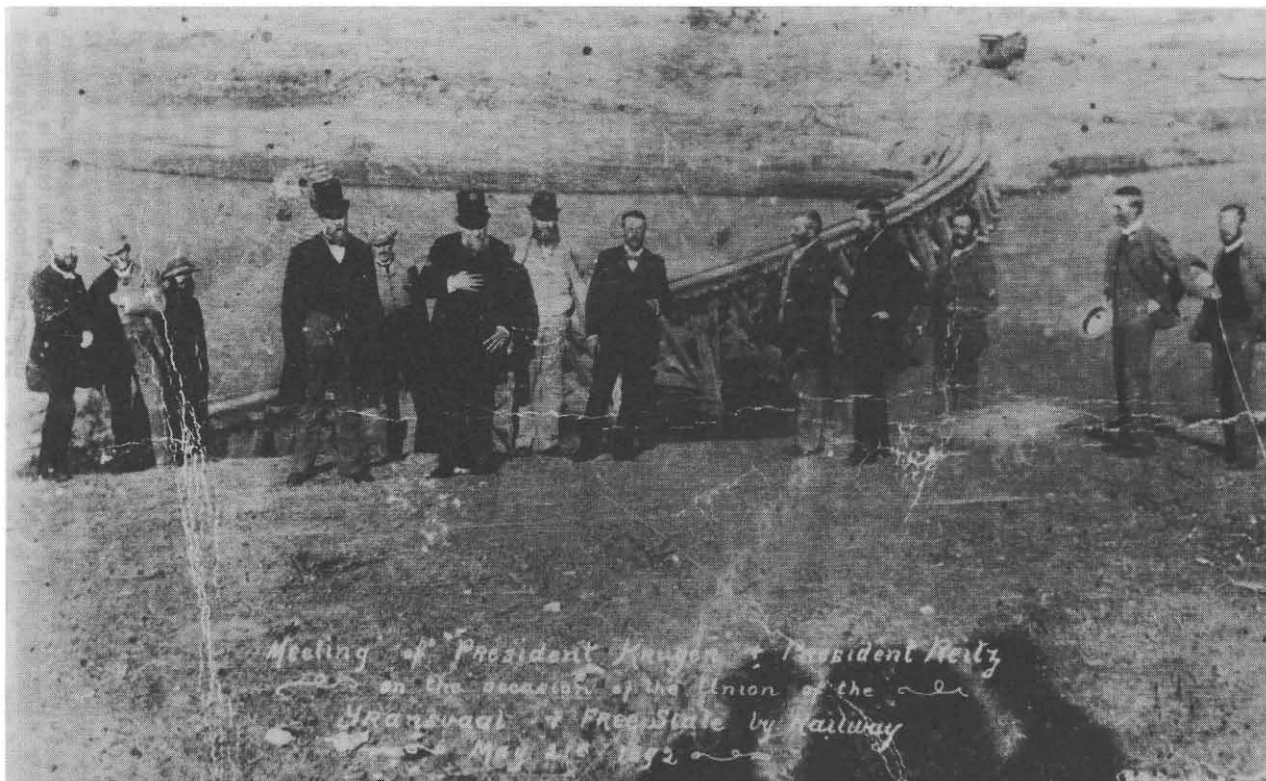

Foto van die opening van die Vaarivierspoorbrug op 21 Mei 1892, afkomstig van die Nederlander Ir. A. van Eelde, ontwerper van die tydelike spoorbrug – 'n skraagbrug of bokbrug – wat op die foto duidelik sigbaar is. Die 4 persone links is van links na regs die Staatspresidente F.W. Reitz en S.J.P. Kruger, generaal Nicolaas Smit, spoorwegcommissaris (vertegenwoordiger van die ZAR-regering by die NZASM) en Samuel Marks.

Foto: Staatsargief Pretoria

LEWENSKETS VAN MEVROU C. DE RIDDER

Mevrou Cecile de Ridder, gebore Punt, geld as pionierster van die volkspelebeweging in Suid-Afrika. Op die leeftyd van 91-92 jaar het sy die herinneringe aan haar lewe en die volkspele laat herleef en vertel aan mnr. R. Searle. Hy het haar lewensherinneringe opgeteken en die hierna volgende lewenskets geskryf.

Die grootmoeder van mevrou De Ridder wat met Willem Juriaan Ruwers getrou het, was van Frans-Switserse geboorte. Haar naam was Laure Robert-Nicoud en sy was gebore in die stad La Chaux de Fonds in die Switserse Jura. Miskien was sy een van die Franse en Frans-Switserse dames wat as goewernante na ander lande gegaan het om daar kinders Frans en goeie maniere te leer. Sy het met haar kinders altyd Frans gepraat. Haar dogters, onder wie mevrou Cecile Henriette Punt, gebore Ruwers, en haar kleindogters, Cecile en Cobie Punt, het blykbaar veel van haar Frans-Switserse stammoeder geërf, met name esprit, charme en savoir vivre. Dit is enkele van mevrou De Ridder se opvallende karaktertrekke. Trouens, ook Cecile se grootvader Ruwers was Frans magtig en was 'n aantreklike, baie sjarmante verskyning.

Aan die skets vooraf gaan 'n beskouing van mevrou De Ridder self oor die onderskeid tussen volkspele en volksdanse.

Die redaksie van "Pretoriana" is verheug oor die geleentheid om haar lewenskets nog tydens haar lewe te publiseer.

Mnr. Willem J. Punt, ons ondervoorsitter en neef van mevrou De Ridder, het 'n aantekening met 5 foto's, getitel "Mevrou Cecile de Ridder - 'Tannie Volkspele' - 90 jaar jonk!", gepubliseer in "Pretoriana no. 100, April 1992, p.75-80.

Ons vestig die aandag op die voorname van mnr. Richard Searle, skrywer van mevrou De Ridder se lewensverhaal, om 'n afsonderlike brosjure te laat verskyn met 'n uitgebreide biografie van mevrou De Ridder, haar bydrae aan die Volkspelebeweging en besonderhede oor die beweging. Ons mag die verskyning omstreeks 1994 tegemoet sien.¹⁾

IS DIT "VOLKSPELE" OF "VOLKSDANSE"?

deur Mevrou Cecile de Ridder

Volkspele is beslis nie volksdanse nie soos diegene sal sien wat dieper op die saak ingaan.

Die oorsprong van volksdanse lê by die vertolking van lande- like bedrywighede, by oes- en lentefeeste en soms by oorlog-, swaard- en jagdanse - soms selfs by religieuse (kerk) danse. By ons volkspele is dit totaal anders.

Dit het jare gelede ontstaan uit 'n behoefte by die jongmense tydens gepaste ontspanning, onder baie moeilike omstandighede.

Op eensame, ver verlate plase was dit slegs met 'n enkele keer, soos met Nuwejaars- en familiefeeste, dat 'n groep jongmense bymekaar kon kom. Dit was vanselfsprekend in die buitelug in die vorm van pieknieks en met sang en spel.

Later, op die Groot Trek, wanneer die waens tydelik tot

INHOUDSOPGAWE VAN DIE LEWENSKETS VAN MEV C DE RIDDER

Paragraaf		Pagina
1	Herkoms	38
2	Kinderjare en Skoolloopbaan 1904 tot 1920	42
3	Twee gebeurtenisvolle jare in Holland Middel 1914 - Middel 1916	44
4	In die kalklig vir liefdadigheid - 1916 tot 1920	46
5	Jongedame, huisvrou en moeder	47
6	Die daglumier van volkspele	48
7	Behoeftes aan 'n bundel van egte Afri- kaanse volks- en piekniekspele	50
8	Massa volkspelevertonings by die Pretoria Jakarandafeeste - 1946 tot 1953	52
9	Massa volkspelevertoning en ossewa- tablo by die inwyding van die Voor- trekkermonument - 1949	55
10	Die Van Riebeeck-fees - 1952	57
11	Eerste oorsese toer - 1953	58
12	Volkspele by die Randse Paastentoon- stelling 1934	58
13	Samestelling van 'n Standaard Handlei- ding vir ons eie Afrikaanse volkspele - 1955	59
14	Die Pretoria-eeufees - 1955	61
15	Die einde van 'n goue era - 1958	62
16	Na Cecile se uittrede uit die volkspele- beweging	63
17	Enkele briewe en artikels wat van be- sondere belang is	64
18	Ontvange toekennings	66
19	Epiloog	67

stilstand gekom het, het hulle om die kampvuur kon ontspan en 'n bietjie van hulle lewenslus uitleef in die vorm van hulle kinderlike liedjies en speletjies.

Dr. Pellissier, bekend as die "vader" van ons volkspele, het self aan my vertel dat hy die grondslag van ons volkspele by ons eie piekniekspeletjies gevind het. Hy het dit self volkspele genoem. Myns insiens is dit die regte en 'n gelukkige benaming. Sou hy dit volksdanse genoem het, dan sou dit by ons konserwatiewe Calvinistiese Afrikanervolk nie inslag gevind het nie.

Dit is wel so dat in volkspele daar enkele danspassies en walsstappies soos huppel en wals is, maar beslis nie op dieselfde manier as by kabaret-, verhoog- en moderne balsaaldanse, ensovoorts nie. By sommige volksdanse is daar selfs akrobatiese toertjies tussenin.

Na die Eerste Wêreldoorlog het stedelike vermaak baie toegeneem. Bioskope, swembaddens, en sportgeriewe was vir almal beskikbaar en so het belangstelling in pieknieks verflou.

In 1938 toe volksdrag en volksang tydens die besielende Eufeëes by die Voortrekkermonument so 'n groot rol gespeel het, het ons haas onbekende volkspelebeweging weer aandag gekry. Laers is gestig. Kursusse en byeenkomste is gereël. Gereëlde oefening binnenshuis het gehelp om die passies en bewegings af te rond en te verfyn. Stadig maar seker het die eenvoudige piekniekspele ontwikkel en het die klem van kinderlike speletjies na dié van vertolking van hofmakery verskuif met begeleiding van ons eie volks- en liefdesliedjies en het so volkspele gebly. Die oorspronklike gees van eenvoud, karakter en frisse jeug en ons eie mooi volksdrag het egter behoue gebly en moet behoue bly in ons eie sang en spele.

Mnr. J.H. Broekman skryf die volgende in sy artikel in die "Nederlandse Post", Kaapstad, Julie 1958, p.9, oor ons toer in Nederland in 1953:

"De Zuidafrikaanse volkspelelen zijn naar mijn mening geen volksdansen. De combinatie van Boerenmuziek, zang en volkspelelen biedt de gelegenheid tot uiting van wat er omgaat in elk individu, in elke groep, in het hele volk. Men denke daar niet gering over. Vergelijk de viering van volksfeest hier op een Koninginne- dag. Maar men denke dan allereerst de alcohol weg, het onnodig lawaai van de pretmakers, de broeddronkenheid van onbeschaafde feestgangers en wat blijft er dan, dat het noemen waard is? De Zuidafrikaanse volkspelelen zijn stijlvol: ze kunnen eenvoudigen en elite gelijkelijk boeien door zelfwerkzaamheid, door tucht en ingetogenheid, waardoor geen grenzen van welvoegelijkheid overschreden worden. Het is een beweging met hoge volksopvoedkundige waarde."

Verwysing

- 1) 'n Historiese oorsig van die Afrikaner Volkspelebeweging 1941-1991 is onlangs gepubliseer deur mnr. A.C. van Vollenhoven in sy artikel "Die Afrikaanse volksang- en volkspelebeweging 50 jaar 1941-1991" in "Suid-Afrikaanse Tydskrif vir kultuurgeskiedenis", jaargang ("volume") 6 no. 1, Januarie 1992, p.46-54, geïllustreer, met samevatting in Engels.

Mei 1900 het hy geweier om die eed van getrouheid aan Engeland af te lê en is hy uit sy pos ontslaan. Dit is onseker wat van die gesin gedurende die oorlog geword het, maar dit is wel seker dat hy ná die oorlog by die Transvaalse Administrasie te Pretoria werksaam was. Oupa en ouma Ruwers het tot hul dood in Pretoria gewoon. Oupa Ruwers was alombekend en beminde en wel in so 'n mate dat advokaat J.G. Strydom tydens sy ampstermyn as Eerste Minister op 'n keer aan Cecile de Ridder gesê het dat hy oubaas Ruwers nog goed kon onthou as die baie deftige oubaas wat altyd in 'n wit pak geklee was en altyd 'n wit sonhelm op sy kop gedra het. Wat hom die meeste getref het, was die wyse waarop die oubaas penregop gestap en almal met 'n sjarmante buiginkie begroet het.

Vader Jacobus Johannes (Jac.) Punt

Jacobus Johannes (Jac.) Punt was die vader van Cecile.

Die voorsate van Jac. Punt kan teruggevoer word tot by Claes Put, 'n kleremaker, gebore ongeveer 1620 in Gelderland, en op 28 Julie 1647 getroud met Catharina Cornelisdogter van den Laeck.

Jac. Punt is die sewende nageslag van hierdie egpaar. Sommige van die vyfde nageslag het die van Put na Punt verander.

Jacobus Johannes (Jac.) Punt is op 3 Februarie 1870 te Amsterdam gebore. Sy vader was Johannes Punt, 'n lettersetter van Amsterdam, en sy moeder was Hendrika Laurentina Amalia ter Brugge. Uit die huwelik is ses kinders gebore, waarvan Jac. die jongste was.

Op 16-jarige leeftyd het Jac. as kadet in militêre diens getree en op 22-jarige leeftyd was hy reeds 'n tweede luitenant by die beroemde 7de Regiment Infanterie van Amsterdam. Maar in dieselfde jaar, 1892, besluit hy om sy broer Egbert wat reeds by die NZASM werksaam was, na Transvaal te volg. Vroeg in 1893 arriveer hy in Kaapstad met die stoomboot die 'Tartar' en reis per trein deur Bloemfontein tot by Elandsfontein (die latere Germiston) waar hy in diens van die NZASM as goedereklerk tree. Binne drie jaar vorder hy tot die pos van aflos-assistent-stationschef waarna hy by talle van die groter stasies diens gedoen het.

Nog 'n broer van Jac. Punt, nl. Johannes Pieter Punt, het by die NZASM kom werk.

Jac. Punt word in 1898, as assistent-stasiemeester van Elandsfontein gestasie aangestel. Op daardie tydstip was daar 'n aantal goudmyne in die omgewing van die plaas Elandsfontein in bedryf dog die myn van August Simmer en John Jack was by verre die grootste, aangesien dit een van die eerste myne op die Rand was. Daar was 'n aantal woongebiede deur die myne aangelê, maar daar het nog geen dorp bestaan nie. Dit was eers na die Anglo-Boere-oorlog dat Germiston, wat na die geboorteplek van John Jack in Skotland, nl. Jermistown, vernoem is, as 'n dorp geproklameer sou word. Die NZASM, as 'n pioniermaatskappy, moes ook self na al die benodigdhede van sy werknemers omsien en het net suid van die spoorwegaanleg 'n aansienlike woongebied met insluiting van mediese en ontspan-

ningsgeriewe aangê.

Dit was in 1898 dat Jac. Punt die negentienjarige beeldskone Cecile Ruwers in Pretoria aan huis van sy broer Egbert Punt ontmoet het. Jac. het geen gras onder sy voete laat groei nie en is op 20 April 1899 met Cecile getroud en het in een van die NZASM-huise by die stasie gaan woon.

By die uitbreek van die Anglo-Boere-oorlog 11 Oktober 1899 was Elandsfontein stasie die heel belangrikste spoorweg-sentrum in die Zuid-Afrikaanse Republiek en heel waarskynlik in Suid-Afrika. Net voor die uitbreek van die oorlog is Jac. Punt as stasiemeester daarvan aangestel, vanwaar al die treinverkeer vir die vervoer van die Boeremagte sowel as die oorlogsmateriaal en -voorrade na die Natalse front gereël moes word. Met die Boere-offensief in Natal moes die NZASM die spoorverkeer tot sover as Modderspruitstasie (tans Pepworthstasie) sowat 15 kilometer duskant Ladysmith hanteer.

Bo en behalwe sy normale pligte as stasiemeester van Elandsfontein moes Jac. Punt ook persoonlik toesig hou oor die bedryf van sekere spesiale militêre treine, wat hy dan ook persoonlik moes vergesel. Dit was juis tydens so 'n operasie dat hy met die legendariese generaal C.R. de Wet ontmoet het. Generaal de Wet gee 'n uitvoerige beskrywing hiervan in sy boek "De stryd tussen Boer en Brit", en wel soos volg:

"Zoals ik gezegd heb was ik slechts waarnemende commandant. Maar op de morgen van den 9den December ontving ik een telegram van Staatspresident Steyn mij vragende in de hoedanigheid van vechtgeneraal naar den Westergrens te gaan.

"Ik moest mij van het Heilbronsche commando losscheuren; de 9de December blijft voor my een van de onvergetelijke dagen van mijn leven. Den volgenden morgen kwam ik met mijn staf te Elandslaagte-Station aan, om per spoor naar Bloemfontein te reizen. Zonder het minste oponthoud werd ik in een specialen trein, die mijn Regering van het Transvaalse Gouvernement gekregen had, vervoerd. Geen ogenblik ging verloren. Als de conducteur mij telkens vroeg of ik niet ergens bij een station wilde vertoeven was mijn antwoord steeds: 'Neen, vooruit, als 't je blieft.' Wij arriveerden te Viljoensdrift en daar was het spelletje van den specialen trein op 'n eind. Ik moest er zes uren lang wachten, en kon eerst in den nacht met den gewonen passagierstrein voort; en dit niettegenstaande de orders door de Regeering gegeven dat ik snel vervoerd moet worden."

Jac. Punt se seun Willem roep hierdie gebeurtenis weer in herinnering in sy werkstuk "Die verhaal van 'n Hollandse immigrant: met 'n episode wat op 14 Oktober 1914 plaasgevind het, en wel soos volg:

"Aan die begin van 1914 voor die rebellie, loop my pa en ek in Pretoriusstraat en stap voor die Transvaal Hotel verby. Op die trappies van die hotel staan drie mans en praat. Toe hulle my pa sien, stap een man vinnig vorentoe en met uitgestrekte hand sê hy aan my vader: 'Dag chef, baie bly om jou weer te sien.' My pa was klaarblyklik verras en antwoord: 'Dankie generaal de Wet.' Generaal vra my pa hoe dit gaan en sê daarna: 'Ek onthou hoe jy my kommando veilig op die trein gelaai het.' Die generaal kyk toe na my en my vader sê: 'Dit

is my seun Willem.' Generaal de Wet neem my hand en sê: 'Seun, jy moet by my op die plaas kom kuier en waatlemoene kom eet. Jou pa het my baie gehelp.' Ek was verbaas dat so 'n beroemde man so bly was om my vader te sien en dan nog my hand te skud."

Ook was Jac. Punt in bevel van die trein wat Winston Churchill en ander krygsgevangenes gedurende November 1899 vanaf Newcastle na Elandsfontein en Pretoria vervoer het. Dit is insiggewend dat twee Britse offisiere by Jac. Punt kom kla het oor die teenwoordigheid van Winston Churchill - toe 'n oorlogskorrespondent van "The Morning Post" - by hulle in die kompartement. Hulle het daarop aangedring om volgens hul rang behandel te word en Jac. Punt was verplig om Churchill na 'n ander kompartement oor te plaas.

Maar indien die NZASM-manne tot die uiterste belas was met militêre vervoer tydens die Boere offensiewe, dan het dit nog veel meer van hulle vereis om die Boeremagte uit Natal voor die oprukkende Britse oormag te verwyder. Dit was juis gedurende hierdie uiters moeilike en spanningsvolle tyd dat Jac. Punt se eersteling, Willem Henri Jacobus Punt, op 26 April 1900 in Elandsfontein spoorwegdorpie gebore is.

Met die besetting van Transvaal deur die Engelse magte in Mei 1900 was Elandsfontein stasie een van die eerste plekke wat beset is.

Toe Cecile Punt die gerugte hoor dat die Engelse in aantog is, kon sy haar nuuskierigheid nie bedwing nie en is sy en 'n vriendin dadelik na die stasie waar hulle op 'n plek gaan staan vanwaar hulle 'n goeie uitsig oor die stasieterrein gehad het. Onder hulle was die laaste passasierstrein onderweg na Pretoria reeds gereed om te vertrek en kon hul sien hoe Jac. Punt die groen vlag waai. Tot die twee dames se verbasing sien hulle egter dat 'n aantal Britse soldate reeds die drywer en stoker onder skoot het, iets wat buite die stasiemeester se gesigsveld was. Ook hoor die twee dames eienaardige fluitgeluide om hulle heen, maar weet nie wat dit is nie. Toe storm 'n Tommie op hulle af en skree dat hulle in groot gevaar is om raakgeskiet te word, waarna die twee dames haastig die aftog moes blaas.

Dit was tydens die besetting van die stasie dat Jac. Punt met die jeugdige Jopie Fourie, die latere rebellieheld en martelaar, kennis gemaak het. Jac. het 'n groot bewondering vir hierdie dapper man gekry toe hy, byna man alleen, die stasie probeer verdedig het.

Jac. Punt, ewenas sy personeel op een uitsondering na, het geweier om in die Engelse se diens oor te gaan en hulle is voor die voet in die plaaslike skool opgesluit. Dié uitsondering was 'n Transvaalse burger, ene Viljoen, wat toe as stasiemeester aangestel is. Die vrouens moes hul mans van kos voorsien en later die dag bring Cecile Punt kos vir haar man. By die stasie word sy deur twee hoog-gedekoreerde offisiere voorgekeer en gevra wat sy daar soek. Sy kon nie Engels praat nie en probeer met allerlei gebare aan die twee offisiere beduie dat sy kos vir haar man, wat in aanhouding was, bring. So onder die gebare deur hoor sy dat die baie hoë offisier

(wat sy later as Generaal Lord Kitchener herken het) so uit die hoogte aan die ander vra: "What does this woman want?"

Op 'n dag het 'n nuwe offisier die roltelling waargeneem en vra toe aan Jac. Punt of hy 'n gewone werker is. Jac. sê toe ja en hy word per abuis vrygelaat. Die gesin vlug toe dadelik na die huis van sy skoonvader te Braamfontein. Die Engelse het egter hul fout ontdek en Jac. Punt opgespoor en weer in aanhouding geneem.

Gedurende Junie 1900 is die gesin saam met die ander Nederlandse NZASM-amptenare na Nederland gedeporteer. Cecile Punt het 'n dagboek gehou wat hul reis per trein en per boot buitengewoon volledig en sonder omhaal van feite weergee. Dit is 'n kosbare stuk Africana.

Dit was hierdie sameloop van sake wat daartoe aanleiding gegee het dat Cecile in 1901 in Nederland gebore is. Tydens hul verblyf in Nederland, totdat die gesin in 1904 na Pretoria teruggekeer het, is die familie verder vergroot met die geboorte van 'n seuntjie, genaamd Jacobus. Terug in Pretoria wou haar vader nie 'n Britse onderdaan word nie en hy kon dus nie by die spoorweë werk kry nie.

2. Kinderjare en skoolloopbaan - 1904 tot 1920

Kinderjare

Cecile, wat by die familie as Zus bekend gestaan het, kan nie veel van haar vroeë kinderjare onthou nie, dog die dood van haar broertjie Jacobus en haar moeder se smart staan haar nog helder voor die gees. Later in dié jaar was daar egter weer groot vreugde met die geboorte van Jacoba (Cobie) wat dan ook om begryplike redes die moeder se oogappel geword het.

Na die "Gymnasium School" - 1907

In 1907 het die tyd aangebreek dat broer Willem skool toe moes gaan en moeder Cecile het besluit dat die jonge Cecile, toe slegs vyf jaar oud, saam met die broer Willem skool toe moes gaan. Hulle is toe na die Gymnasium School, 'n Engels-medium skool in die Milnertradisie wat in die pragtige gebou van die eertydse Staatsgymnasium gehuisves was, met Cecile in die Kleuterafdeling en Willem in graad 1. Sy onthou nog een van die onderwyseresse, 'n Miss Mickey, vir wie al die kinders baie bang was omdat sy hulle dikwels met die dun kant van 'n liniaal oor die kneukels geslaan het.

Na die "Eendracht School"

Na 'n kort rukkie by die Gymnasium School is Cecile en Willem na die Eendracht School oorgeplaas.

Cecile se ouers wou die twee kinders waarskynlik nie van die staanspoor af in die Eendracht School plaas nie omrede dit op daardie tydstip 'n kerkskool was, terwyl die Gymnasium School 'n Staatskool was. In 1907 het die Eendracht School 'n Hollands/Afrikaanse Staatskool geword en Cecile se ouers het dit toe goed gedink om haar onmiddellik uit die Engelsmedium Gymnasium School na die Hollandsmedium Eendracht School oor te plaas.

Na Holland - 1908

In 1908 het moeder Cecile en die drie kinders, naamlik Willem, Cecile en Cobie, hul familie in Nederland gaan besoek. Hier neem Cecile se skoolloopbaan eintlik 'n aanvang deur haar bywoning van De Spiegel, 'n skool wat slegs twee deure weg was van waar hulle aan De Overtoom (toe nog 'n egte en baie bedrywige Amsterdamse grag) gewoon het.

Terug by "Eendracht School" - 1909 tot middel 1914

Einde 1908 keer die gesin terug na Pretoria en Cecile gaan na Eendracht School tot die middel van 1914, dit wil sê sy gaan hier skool vanaf graad 1 tot standerd 5. Gedurende 1912 is haar ouers geskei en sy was gevolglik genoodsaak om vir 'n paar kwartale in die koshuis tuis te gaan.

Cecile het pragtige herinneringe aan hierdie skool omdat die gees onder die leerlinge sowel as by die onderwysers baie hartlik was, omdat die hoof en onderwysers baie vriendelik en bekwaam was met die gevolg dat die dissipline goed was, en omdat die kinders goeie leerprestasies behaal het. Hier het sy haar eerste verskyning op die verhoog gemaak in 'n skoolkonsert wat in die ou Stadsaal op die planke gebring is, waarin sy in 'n samespraak opgetree het.

In Holland - middel 1914 tot middel 1916

In Junie 1914 vertrek moeder Cecile en die twee dogters na Nederland om vir 'n paar maande by familie te gaan kuier. Terwyl hulle daar is, breek die Eerste Wêreldoorlog uit en hulle is genoodsaak om vir twee jaar daar te bly. Cecile is toe 'n leerling by die Waldeck-Pyrmont-Kade School te Den Haag. Hier het sy goeie onderrig ontvang en kon ook baie lees, want goeie boeke was meer geredelik beskikbaar as in die verre Transvaal.

Alhoewel haar skoolloopbaan alhier sonder uitsonderlike gebeurtenisse verloop het, sou haar verblyf in Nederland van besondere betekenis wees en 'n groot invloed op haar lewensbaan uitoefen. Hierdie aspek word volledig in die volgende hoofstuk behandel.

In die "Oost-Eind School" - middel 1916 tot 1919

Middel 1916 word ouma Ruwers ernstig siek en Cecile se moeder besluit om na Pretoria terug te keer. Hul reis na Kaapstad via Londen te midde van die gevare van die Wêreldoorlog is 'n verhaal op sy eie, maar kan nie by hierdie geleentheid vertel word nie. Cecile is in die Oost-Eind School ingeskryf, waarskynlik omrede hierdie skool hoofsaaklik deur die Transvaalse Hollanderbevolking ondersteun is. Vir 'n kwartaal was sy in die laer afdeling totdat verseker is dat sy geskik was om in die hoër afdeling geplaas te word. Sy het gevolglik net een kwartaal gehad om haar by die Suid-Afrikaanse leerplan aan te pas, maar sy het tog met gemak aan die einde van die jaar geslaag. Cecile was baie gelukkig in die hoër afdeling, wat later weens die leerlinge se bewondering vir Generaal de Wet en vir Jopie Fourie die bynaam Rebelleskool verwerf het. In

1918 is die hoër afdeling na 'n groot huis in Smithstraat, Muckleneuk, verplaas.

Sy onthou nog goed dat die skool Nederlands as taalmedium behou het, terwyl Afrikaans reeds by die ander skole die voertaal was. Haar eerste Afrikaanse les ontvang sy gedurende 1919, in haar matriekjaar, van 'n baie jeugdige M.S.B. Kritzinger, toe pas van die Universiteit. Sy vertel dat hy nie veel ouer as die matrieks was nie en dat die dogters die hele tyd gegiggel het. Min sou hulle weet dat daardie jong man nog diep spore sou trap in die proses om Afrikaans tot akademiese en literêre taal te verhef en hy sou baanbrekerswerk verrig op die terrein van die Afrikaanse leksikografie. Die drie skole wat Cecile Punt in Pretoria bygewoon het, het 'n blywende invloed op haar uitgeoefen, nie net in haar jeugjare nie maar ook op haar hele lewensbeskouing en lewensbaan. Dit is nie verbasend nie, want hierdie skole was ligpunte sowel as ankers in die lewens van vele Afrikaners.

Cecile het nie die groot griep-epidemie van 1918 vrygespring nie en het self swaar deurgeloop. Die wonderlike gees van hulpvaardigheid en siekeversorging is iets wat sy nooit sal vergeet nie.

3 Twee gebeurtenisvolle jare in Holland - middel 1914 tot middel 1916

Lewensideaal van moeder Cecile

Dit was nie net die besondere skoolloopbaan van die jonge Cecile wat 'n wesenlike invloed op die vorming van haar lewensbeskouing en lewensloopbaan sou uitoefen nie. Cecile se moeder was 'n persoon met 'n buitengewone lewenslus, idealisme, vryheid van gees en deursettingsvermoë. Vanaf 1912 was sy genoodsaak om vir haarself en die twee dogters te sorg - iets wat in daardie dae nie maklik was nie. Sy het egter die gawe gehad om, soos Cecile altyd sê, "uit baie min iets wonderliks te maak, en sy het nooit gekla nie". Dit was moeder Cecile se groot ideaal dat dogter Cobie 'n verhoogkunstenares moes word, en dit was tydens hul verblyf in Nederland, toe Cobie pas nege jaar oud geword het, dat haar moeder besluit het dat Cobie se opleiding in dié rigting 'n aanvang moes neem.

Dansleerling van Jacoba van der Pas

Net nadat die drietal gedurende die middel van 1914 in Den Haag aangekom het, het Cecile se moeder verneem van 'n dame by name Jacoba van der Pas wat 'n begaafde eksponent was van die klassieke dansvorm. Die klassieke dansvorm is 'n skepping van Angela Duncan, wat later haar naam na Isadora Duncan verander het. Sy is in 1877 te San Francisco gebore en in 1927 te Nice oorlede. Jacoba van der Pas was sewe jaar lank 'n leerling van Isadora Duncan en het ook onderrig in die Dalcroze-stelsel ontvang.

Isadora Duncan se Klassieke Dansvorm

Isadora Duncan het reeds vroeg in haar lewe die onbuigsamheid van die klassieke ballet verwerp en 'n dansvorm tot

stand gebring wat klassieke musiek - veral dié van Brahms, Wagner en Beethoven - vertolk het deur dit met natuurlike ritme en groot vryheid van beweging uit te voer. Die kleredrag wat sy gebruik het, was die klassieke saggedrapeerde Griekse kledingstuk waarby daar nie enigiets aan die voete gedra is nie. Hierdie dansvorm met die gepaardgaande, vir daardie tyd effens gewaagde kleredrag het groot sensasie in die teaters van Europa verwek. Isadora Duncan het egter uitmuntend daarin geslaag en was een van die eerste om die vertolkende dans tot die status van skeppende kuns te verhef.

Die Emile Jaques-Dalcroze-stelsel

Emile Jaques-Dalcroze (1865-1953), Switserse komponis en musiekonderwyser, het 'n stelsel ontwikkel waardeur die onderwys in harmoniese tone baie vereenvoudig is deurdat liggaamlike bewegings gebruik is om musikale ritmes voor te stel. So is toonwaardes deur voet- en liggaamsbewegings en ritmewaardes deur armbewegings aangedui. Daar mag dadelik opgemerk word dat die Dalcroze-stelsel uitmuntend by die Duncan-stelsel aansluit en dit aanvul.

Opleiding in Duncan/Dalcroze-stelsel

Vir twee jaar lank het Cecile en Cobie by Jacoba van der Pas opleiding ontvang in die dansvorm wat as die Duncan/Dalcroze-stelsel bekend gestaan het, en dit was hier waar Cecile, op jeugdige ouderdom, die grondslag geleer het van grasieuse en ritmiese beweging op die maat van musiek.

Besoek aan Margaretha Zelle

Terwyl Cecile en Cobie by Jacoba van der Pas les geneem het, het moeder Cecile van 'n persoon verneem wat baie bedrewe in die klassieke dansvorm was. In 1916 is hulle na die woning van Margaretha Gertruida Zelle (1876-1917) te Rotterdam met die bedoeling om mej. Zelle se opinie oor Cobie se danstalent in te win. Tot Cecile se groot verleentheid moes sy die begeleiding op die klavier waarneem, iets waarvoor sy nie juis bekwaam was nie. Cecile se moeder was ietwat uit die veld geslaan toe mej. Zelle te kenne gee dat sy nie juis baie met Cobie se dansvertoning beïndruk was nie. Later sou Cecile se moeder tot die ontnugtering kom dat mej. Zelle niemand anders was nie as die sensasiewekkende verleidelike vrouespioen wat onder die skuilnaam Mata Hari opgetree het en wêreldbekendheid verwerf het toe sy in 1917 deur die Franse gefusileer is op aanklagte van spioenasiebedrywighede vir die Duitsers. Cecile se enigste herinnering aan hierdie merkwaardige episode is dat sy vreeslik met die begeleiding gesukkel het en dat die persoon wat besoek is, se naam Lily Green was.

Meneer Arnold Spoel se volksang-aande

Die jong Cecile het gereeld die volksang-aande van mnr. Arnold Spoel bygewoon. Hierdie sangaande was gekenmerk deur die sing van volksliedjies en dit is hier waar Cecile 'n voorliefde vir die beoefening van volksang ontwikkel het.

4. In die kalklig vir liefdadigheid - 1916 tot 1920

Eerste openbare optrede

Tydens moeder Cecile en die twee dogters se terugreis per boot na Suid-Afrika gedurende Julie 1916 het moeder Cecile aan die "Purser" gevra of die twee dogters 'n dansvertoning aan die passasiers kon bied. Die versoek is toegestaan en Cecile en Cobie het hul heel eerste openbare optrede, wat groot byval by die passasiers gevind het, gesmaak. Dr. Wagner, 'n bekende geneesheer van Pretoria, was een van die passasiers wat die uitvoering bygewoon het, en hy was so beïndruk met die vertoning dat hy by sy aankoms in Pretoria veel gedoen het om die twee dogters, met hul besondere en verfynde uitvoering van die klassieke dansvorm, bekend te stel.

Aanbieding van dansklasse

Terwyl die drietal nog in Nederland verkeer het, het Cecile se moeder besef dat sy by haar terugkeer in Pretoria inkomste sal moet verdien en het sy op die blink gedagte gekom om klasse in die Duncan/Dalcroze-stelsel aan te bied. Gevolglik het Cecile bykomende onderrig van Jacoba van der Pas ontvang met die oog hierop.

Na haar aankoms in Pretoria het moeder Cecile dadelik aan die werk gespring en 'n ateljee in haar woning in Hamiltonstraat-ingerig, geskoei op die een van Jacoba van der Pas. Moeder Cecile was die toesighouer terwyl die nog baie jeugdige veertienjarige Cecile verantwoordelik was vir die onderrig van al die dansleerlinge, wat uit kinders sowel as volwassenes bestaan het.

Die dansskool was 'n grot sukses en baie kinders sowel as jonge dames het groot genot daaruit geput.

Op die verhoog

Net na haar aankoms uit Nederland het moeder Cecile gereël dat Cecile en Cobie 'n dansvertoning vir "The Pretoria News" in die Cecilsaal gee, waarna die koerant groot publisiteit aan die twee verleen het. Hierna het die twee in vele vertonings opgetree, onder andere in Burgerspark en in die Stadsaal.

In 1918 skryf Allen Corbett, wat baie beïndruk was deur dié dansvertonings, spesiaal 'n toneelstuk met die naam "Moonshine" waarin Cobie die hoofrol as "Moonbeam" vertolk het. Hierdie stuk, 'n feësprokieverhaal, met gepaste danse daarby, is drie keer gedurende 1920 in die pragtige ou Operahuis op die planke gebring.

Die eerste van hierdie vertonings was 'n "Command Performance" vir die destydse Goewerneur-Generaal, Prins Arthur van Connaught, met sy gade Prinses Alexandrina, hul hele gevolg in volle seremoniële drag en byna al die elite van Pretoria in die gehoor aanwesig. Die opbrengs van hierdie "Command Performance" was ter bekendstelling en ten bate van die pasgestigte "Child Welfare Society".

Daar is ook 'n hele aantal verskeidenheidskonserte met Cobie in die hoofrol en Cecile as leidster in sowel Engels as

Hollands aangebied. Die opbrengste van al die konserte en vertonings het na liefdadigheidsinrigtings gegaan.

5. Jongedame, huisvrou en moeder

Werkzaam by die swamkundige herbarium

Vanaf 1920 tot 1925 het Cecile Punt by die swamkundige herbarium, wat op daardie stadium in 'n ou woning aan die voet van die Uniegebou gehuisves was, gewerk.

Tree in huwelik

Op 15 Desember 1925 tree die beeldskone Cecile Punt in die huwelik met Johannes Andries (Dries) de Ridder. Met die reëlings van die huweliksplegtigheid het Cecile se gees van onafhanklikheid en haar borrelende spontaneïteit en entoesiasme reeds na vore getree toe sy daarin kon slaag om ds. Herman van Broekhuizen se toestemming te kry dat die bruidspaar toegesing word en dat een blommerangskikking in die kerk geplaas word - iets wat tot nog toe ongehoord was. Weens familie-omstandighede was die jonge Cecile ook nog genoop om sonder die gebruikelike voogdelike begeleiding na die preekstoel te stap. Die lied wat mej. Van Noort gekies het om die bruidspaar toe te sing, is gebaseer op die aangrypende verhaal van Rut en Naomi, met die pragtige inleidende woorde "Waarheen gij gaat, daar volg ik u ...". Dit sou die fondament vorm waarop Cecile de Ridder haar hele huwelikslewe gebou het.

Teenoor Cecile se spontane en lewenslustige persoonlikheid staan die stil, beskeie en standvastige geaardheid van haar eggenoot en lewensmaat, Dries de Ridder. Hierdie kenmerke het ewe onopsigtelik na vore gekom by die intieme, eenvoudige huweliksonthaal in die Cecilsaal, waar slegs een kort toespraak gehou is en dit nie deur die beskeie bruidegom wat later tot Sekretaris van Volkswelsyn en Pensioene sou vorder nie, maar wel deur die geliefde ds. Van Broekhuizen. Uit die deurgaans gelukkige huwelik is drie kinders gebore, naamlik Johannes (Johan) in 1927, Dries in 1929 en Cecile (Didi) in 1934.

Klasse in Ritmiese Beweging

In 1938, toe Didi vier jaar oud was, het sommige van Cecile de Ridder se vriendinne haar gevra of sy sal oorweeg om klassieke dansklasse vir hul kinders aan te bied. Cecile het die versoek met graagte aanvaar, aangesien haar kinders reeds opgeskote was en sy tyd beskikbaar gehad het. Die eerste klasse is in haar huis aangebied. Later het sy 'n klaskamer in 'n nabygeleë skool tot haar beskikking gekry en het sy die danslesse sō ontwerp dat dit die kinders geleer het om ritmies en grasiëus te beweeg, waardeur hul selfvertroue verhoog en mensverhouding verbeter is. Een van die mees entoesiastiese leerlinge was Marietjie Malan, 'n Duitse weeskind wat destyds deur Dr. en mev. D.F. Malan aangeneem is. In 1950 het Cecile se suster Cobie die klasse oorgeneem en daarmee voortgegaan.

6. Die daglumier van volkspele

Die Simboliese Ossewatrek van 1938

Die jaar 1938 was van besondere betekenis vir die Afrikanervolk. Net soos die Groot Trek van 'n honderd jaar tevore daarvoor verantwoordelik was dat Afrikaner-volksnasionale ondubbelsinnig gevestig is, net so het die Simboliese Ossewatrek daarvoor gesorg dat hierdie volksgees, wat byna deur die Tweede Vryheidsoorlog en die daaropvolgende partystryd en ekonomiese depressie vernietig is, eensklaps en teen alle verwagtinge in weer in volle krag ontwaak het.

Lank voordat die oop waens die Hoofstad bereik het, was Pretoria se skone geslag reeds in rep en roer met pragtige Voortrekkerrokke en -kappies en die mans met sierlike baarde en Voortrekkerpakke en velskoene wat by Dippenaar en Reynecke gekoop is.

Die De Ridder het die laaste skof van die Simboliese Ossewatrek op "Die Pad van Suid-Afrika" met hart en siel mee-gemaak. Nou, drie-en-veftig jaar later, kan tant Cecile dié grootse gebeurtenis nog helder voor die gees roep: die samevloeiing op 13 Desember van die agt waens vanaf Irene, Pretoria-Noord en Broederstroom by die Krugerstandbeeld op die Stasieplein, die trek daarvandaan na die Universiteitsterrein, die optog op 14 Desember vanaf die Universiteitsterrein na die Voortrekkermonumentterrein, die groot sentrale fees op 14 en 15 Desember en die aangrypende hoeksteenlegging om 12 uur op 16 Desember deur drie vroue-afstammeling van drie Voortrekkerleiers. Min sou die sewe-en-dertigjarige Cecile de Ridder daar by die hoeksteenlegging van die Voortrekkermonument op 16 Desember 1938, geklee in haar pragtige tuisgemaakte Voortrekkerdrag, weet watter rol gedurende die daaropvolgende vyftien jaar vir haar beskore sou wees om in die kultuur- en volkslewe van die Afrikanervolk te speel.

Bywoning van die Groot Volkspalekursus te Heidelberg - April 1941

Die opwinding van die Simboliese Ossewatrek was nog vars in die geheue van elkeen toe die onheilswolke van oorlog begin verskyn het en snel in groot donderwolke sou saampak as gevolg van Suid-Afrika se toetrede tot die oorlog. Die op-die-trek gestigte Ossewa-Brandweg-kultuurorganisasie was een van die eerste om sy misnoë uit te spreek oor die rigting waarin die Regering die land gestuur het.

Maar ten spyte van die oorlogstoestande borrel die gees van die Gedenktrek nog steeds voort. In 1940 hoor Cecile de Ridder van 'n geslaagde volkspelekursus wat te Bloemfontein gehou is. Toe kom daar groot nuus - daar gaan 'n soortgelyke kursus in Heidelberg gedurende April 1941 aangebied word!

Cecile se ganse wese het gesmag om die kursus by te woon, maar in die jare veertig was dit nie vir 'n huisvrou en moeder baie maklik om vir 'n week lank van huis en haard afwesig te wees nie. Ook was die koste daaraan verbonde sowel as die vervoer na Heidelberg 'n groot probleem.

Maar soos 'n bestiering van bo word haar hartewens vervul

toe die wyksouderling van die Gereformeerde Kerk, Pretoria-Oos, uit die bloute opdaag met 'n versoek van die kerkraad dat Cecile 'n groepie jong gemeentelede na die volkspelekursus te Heidelberg sal vergesel. Dadelik het Dries daartoe ingestem en sy moeder gevra om die huishouding waar te neem. Nog meer, Cecile se buurvrou, mev Dollie Raats, wou ook die kursus bywoon en sodoende is die lastige vervoerprobleem opgelos.

Die weeklange volkspelekursus wat gedurende die Aprilskoolvakansie in die Normaalkollege, Heidelberg, aangebied is, was 'n mylpaal in die geskiedenis van die volkspelebeweging. Kennis van die gebeurtenisse wat hierdie kursus voorafgaan en wat aanleiding daartoe gegee het, sowel as die instansies en persone wat vir die ontstaan en uitbouing van die volkspelebeweging verantwoordelik was, is van groot belang.

Die kursus, met tot dusver die grootste aantal kursusgangers, het onder leiding van Anna Köhler gestaan en sy is bygestaan deur Magteld Coetzee, Wynand van Huyssteen, Albie Joubert en Jerry Vorster. Stephen Eysen het lesings in volksang gegee, Anton Hartman het oor gewyde sang gepraat, die kunsskilder W.H. Coetzer het gesels oor die skoonheid van kleur, lyn en beweging en Gideon Roos het praatjies gehou oor die plek van die radio in die bevordering van volksang. Michele Cassalegio, bekende musikonderwyser van Bloemfontein, het die musiekbegeleiding waargeneem.

Mettertyd is die kursusgangers in groepe ingedeel en Cecile de Ridder bevind haar in die groep wat deur Anton Hartman afgerig moes word. Maar Anton Hartman (later professor in musiek aan die Universiteit van die Witwatersrand en bekende dirigent van die Nasionale Simfonie-orke) het nie mooi geweet hoe om volkspelers af te rig nie. Cecile de Ridder, wat teen die tyd reeds die ene vuur en vlam van entoesiasme was, verleen taktvol hulp met die afrigting van die onbeholpe kursusgangers. Dit was net daar waar hierdie meeslepende en gevoelvolle volkskunsvorm haar groot liefde geword het. By 'n geleentheid sien sy Dr. H.S. Pellissier eenkant staan, waarop sy op hom afpyl en sonder om haar aan hom bekend te stel (dit was die eerste keer dat sy hom ontmoet het) sê sy met bruisende entoesiasme dat sy haar met oorgawe aan volkspele gaan toewy en dadelik 'n laer in Pretoria op die been gaan bring. Cecile vertel met 'n glimlag dat Dr. Pellissier ietwat uit die veld geslaan was deur haar oor-entoesiasme en voor-op-die-wa-optrede en dat hy nie mooi geweet het wat om te sê nie.

Stigting van Jakarandalaer en volkspeleafrigting

Terug in Pretoria doen Cecile de Ridder haar woord gestand. Sy begin onmiddellik met die afrigting van die volkspelers by die kerk se sosiale klub.

Na 'n paar maande vind sy dat die aantal volkspelers wat aan die sosiale klub verbonde is, baie beperk is. Sy vra toe vir die Kerkraad of daar enige beswaar sou wees teen die stigting van 'n onafhanklike volkspelelaer. Die Kerkraad was geheel en al daarvoor te vinde en so het die Jakarandalaer in 1941 tot stand gekom.

Cecile se groot liefde teenoor die jeug het ook gou ui-

ting gevind toe sy spoedig met die afrigting van skoolkinders by die Pretoria-Oos-skool begin het. Hier is tweehonderd-en-veertig kinders binne 'n paar maande in so 'n mate afgerig dat sy 'n groot opelug volkspelevertoning by die Pretoria-Oos-skool kon aanbied.

Cecile het besef dat volkspele groot byval op die platteland sou hê, hoofsaaklik omdat daar baie min afleiding vir jong mense bestaan het, maar dat daar min mense was wat kursusse kon lei. Gevolglik het sy gedurende die tydperk 1942 tot 1952 nie minder nie as agt-en-dertig volkspelekursusse gelei wat onder die beskerming van die volkspelebeheerliggaam dwarsoor die land aangebied is vanaf Salisbury tot in Stellenbosch en vanaf Vryheid tot in Vryburg. Een van die kursusse is gedurende Oktober 1944 by die Afrikaanse Hoërseunskool te Pretoria aangebied waar Stephen Eyssen, toe so pas uit Koffiefontein-interneringskamp op parool vrygelaat, die volksang behartig het terwyl Henk Pierneef 'n baie interessante praatjie oor die skilderkuns gelewer het.

7. Behoefte aan 'n bundel van egte Afrikaanse volks- en piekniekspele

Bestaande handleidings

Gedurende 1942, ten tye van die groot lewensaanskouing van die volkspelebeweging, was die spele byna uitsluitlik op die eerste Reddingsdaadbond se volkspelehandleiding gebaseer. Die drie-en-dertig spele wat hierin vervat is, was grotendeels van Sweedse oorsprong. 'n Ander bundel wat beskikbaar was, maar in 'n mindere mate gebruik is, was Hester Morrison se publikasie getiteld "Nuwe Volkspeler" met musiek en liedjies spesiaal gekomponeer deur M.L. de Villiers. Hierdie bundel van dertig spele het nie uit enige tradisionele liedjies of piekniekspele bestaan nie.

Tradisionele spele en liedjies kom na vore

Op 'n dag het Peter Cruse ('n bekende blinde musiekonderwyser wat een-en-twintig jaar lank by die De Ridders ingewoon het) twee boekies met liedjies aan Cecile gegee. Dit was S.P.E. Boshoff en L.J. du Plessis se versamelings wat onder die titel "Piekniek liedjies" in twee bundeltjies gepubliseer is. Uit hierdie twee bundeltjies was dit vir Cecile duidelik dat daar wel 'n skat van volks- en piekniek liedjies bestaan waaruit die eerste volkspele dus hul ontstaan sou gehad het. Sy het besef dat die tyd ryp was om hierdie spele te versamel en in die midde van die ontwakende volkskultuur van die Afrikaner te lê.

Gedurende die jare 1942 tot 1944 was daar reeds tekens dat volkspelers ook graag self tot die uitbreiding van die bestaande volkspeleskat sou wou bydra. So, byvoorbeeld, het 'n volkspeleler met trots aan Cecile de Ridder vertel dat hulle 'n volkspeletjie op die bekende lied van S. le Roux Marais, naamlik "Kom dans Klaradyn" gemaak het. Dadelik het Cecile besef dat so 'n pragtige Afrikaanse kunslied nie by die aard van volkspele inpas nie en beslis nie tot dié genre toegevoeg

behoort te word nie.

By die volkspelekursus wat Cecile de Ridder gedurende Oktober 1944 te Pretoria gelei het, het Stephen Eyssen 'n prys uitgeloof aan dié volkspeeler wat die beste speletjie kon maak, gebaseer op sy jongste liedjie "Die kappietuit". Cecile het gou aangevoel dat hierdie nie net 'n egte volksliedjie was nie, maar dat die woorde daarvan ook nog die potensiaal het om in 'n egte volkspeletjie omskep te word. Sy was egter oortuig dat sodanige vertolking nie van die kant van 'n individu moet kom nie, maar eerder deur die volkspelers as 'n geheel gedoen behoort te word.

Stephen Eyssen het ingestem dat dit verkieslik sou wees om die laers te vra om eers afsonderlik hul vertolking van die liedjie se woorde uit te werk en om dit dan afsonderlik om die beurt voor al die versamelde spelers te demonstreer. Cecile sou dan die toeskouer-spelers se reaksie waarneem en daarvolgens die beste bewegings uitsoek en finaal in 'n speletjie verwerk. Hierdie werkswyse sou verseker dat nuwe sowel as ou speletjies uit die volk kom en nie die gevaar loop om in nagemaakte, kunsmatige en volksvreemde vermaaklikhede te ontwikkel nie.

Samestelling en publikasie van "Nuwe Spele"

By elke volkspelekursus wat Cecile de Ridder aangebied het, het sy altyd die kursusgangers versoek om enige van die pieniekspeletjies waarvan hulle te hore sou kom, aan haar oor te dra. Sodoende het sy die oorgelewerde woorde opgeteken en is die wysies óf deur Didi de Ridder óf deur Hedwig Pretorius aangeteken. Tuis is die speletjies dan deeglik deur die Jakarandalaer se toetsgroep op die De Ridders se agterstoep verwerk en uitgevoer. Daarna het Cecile dan daardie speletjies wat sy as egte volkspele kon eien, volledig afgewerk (dit wil sê sy het die musiek, die woorde en die bewegingsbeskrywings bymekaar gebring). Daarna het Bosman de Kock daardie wysies wat deur oorlewering tot Cecile se beskikking gekom het, getoonset en die toonsetting van daardie volkswysies wat uit die FAK-bundel oorgeneem is, vereenvoudig.

Op hierdie manier is drie-en-twintig spele gereed gemaak om finaal gekeur te word. Hierdie taak is onderneem deur mev. Flemming, destyds 'n lektrese in liggaamsopvoeding aan die Pretoriase Tegniese Kollege en 'n persoon wat 'n besondere kennis van Europese volksdanse gehad het. Die bedoeling was dat sy moes bepaal of die spele 'n eie volkskarakter het en nie neet bloot 'n na-aping van Europese volksdanse was nie. Nadat die Jakarandalaer die spele gedemonstreer het, het mev. Flemming een speletjie, naamlik "Bobbejaan klim die berg", afgewys en die ander hoog angeprys.

Nou het Cecile de Ridder se seun Johan (toe 'n student in argitektuur aan die Universiteit van Pretoria) die bladmusiek geteken, waarna die twee-en-twintig spele aan die Transvaalse Provinsiale Komitee vir Volkspele en Volksang vir oorweging voorgelê is. Dié komitee het die spele aanbeveel waarna die Uniale Raad vir Volkspele en Volksang die bundel goedgekeur het en die Reddingsdaadbond die werk gedurende 1945

gepubliseer het.

Alhoewel die boek slegs egte eie volkspele bevat, het Cecile nogtans gevoel dat hierdie heel eerste bundel nie as 'n volkspelebundel bestempel kon word totdat die Afrikanervolk dit as sulks aanvaar het nie, derhalwe lui die titel "Nuwe Spele" met ontbreking van die aanduiding dat dit Volkspele is.¹⁾

Hierdie bundel beklee 'n unieke plek in ons volks- en kultuurontwikkeling, aangesien dit die byna vergete erfenis van volksliedjies en piekniekspeletjies weer in die volksmidde teruggeplaas het. Die Afrikanervolk sou in staat gestel word om in sy honderdduisende geestelik daarin mee te leef, wat weer op sy beurt tot ongekende eensgesindheid en volkstrots sou ontplooi. Dit was voorwaar die samesnoering van sang, spel, hoflikheid en vrolikheid uit die volk, vir die volk.

8. Massa volkspelevertoning by die Pretoria Jakarandafeeste - 1946 tot 1953

Die 1946 Jakarandafees

In Oktober 1939 wou die Stadsraad van Pretoria 'n Jakarandafees aanbied wat met die bloei van Pretoria se alombekende jakarandabome saamgeval het. Weens die uitbreek van die oorlog is die fees opgeskort en eers weer in 1946 ingestel. Cecile de Ridder was heeltemal verras toe die Direkteur van Publisiteit, mnr. Pierre Basson, haar op 'n dag vra om 'n volkspelevertoning as deel van die 1946-feestelikhede aan te bied. Sy het dadelik daartoe ingestem, maar het ook onmiddellik besef dat dit die heel eerste keer sou wees dat 'n volkspelevertoning by 'n fees van hierdie omvang uitgevoer sou word en dat die volkspelebeweging hierdeur óf gemaak óf gebreek kon word al na gelang van die aard van die uitvoering.

Dit was Cecile se mening dat die aard van volkspele sodanig is dat, ten einde die wese daarvan effektief aan 'n toeskouende publiek oor te dra, dit in die opelug deur 'n groot aantal spelers uitgevoer behoort te word. Sy sou dus baie meer spelers benodig as wat sowel haar eie Jakarandalaer asook die ander Pretoria-laers oor beskik het. Dit was hier waar die bekendheid wat Cecile de Ridder reeds sowel met haar landsweye kursusaanbiedings as met die publikasie van haar volkspelehandleiding¹⁾ verwerf het, handig te pas gekom het. Sy het al die laers in Transvaal gevra om by die geleentheid op te tree.

Die medewerking uit Transvaal was oorweldigend. Cecile de Ridder slaag daarin om, by hierdie vir die volkspelebeweging absoluut beslissende vertoning, nie minder nie as agthonderd spelers op die Caledoniese terrein op die veld te bring. Uit Potchefstroom alleen het driehonderd uitstekend afgerigte spelers onder leiding van Lilly du Plessis (vrou van L.J. du Plessis, mede-samesteller van "Piekniek liedjies") en Milly van der Merwe op eie koste gekom, wat 'n aansienlike bydrae tot die luisterrykheid van die vertoning gelever het.

Die reaksie aan die kant van sowel die plaaslike media as van die publiek was baie gunstig. Met hierdie vertoning is

daarin geslaag om volkspele sy regmatige plek in die volkslewe van die herontwaakte Afrikanervolk te laat inneem. Dit het ook verseker dat die Engelsspreekende bevolking minder as voorheen die Afrikaanse volkspelekkultuur as minderwaardig sou beskou.

Die 1947 Jakarandafees

In Oktober 1946 het volkspele daarin geslaag om die harte van die Pretorianers te verower en dit was byna vanselfsprekend dat die volkspelers weer tydens die 1947-fees sou optree. Die Volkspele-aand by die Caledoniese terrein op 25 Oktober 1947 was 'n onvergeetlike geleentheid; daar was gesamentlike sang, daar was koorsang deur die Afrikaanse Hoër Meisieskool, daar was 'n ritmiese fantasia gebaseer op die Jakarandawals, daar was 'n massademonstrasie deur eenduisend volkspelers en daar was volkspele vir almal. Dan was daar ook die vertoning wat almal na hul asem laat snak het, naamlik die "Andries Pretorius Wiel"-tablo uitgevoer deur tweehonderd volkspelepaartjies met vierhonderd omhooggehoude brandende fakkels - naamlik deur hoërskoolleerlinge van die Afrikaanse Hoër Seunskool en die Afrikaanse Hoër Meisieskool. Dit was 'n onvergeetlike gesig, maar tot vandag toe kry tant Cecile de Ridder 'n angsgevoel wanneer sy terugdink aan die geweldige risiko wat sy geneem het om die jongmense met vierhonderd brandende fakkels te laat optree.

Die Andries Pretorius-Wiel is 'n volkspeletablo wat in die vorm van 'n draaiende ossewiel gevorm word en wat so genoem is by die groot volkspelevertoning wat in 1940 te Bloemfontein gehou is. Toe is Andries Pretorius se woorde aan Sir Harry Smith (naamlik "Generaal, daar sal eendag 'n wiel draai wat nóg u nóg ek sal kan keer") tydens die tablo voorgedra.

Die 1948 Jakarandafees

Teen sewe-uur op Saterdagavond, 23 Oktober 1948, sit die toeskouers reeds bankvas op die Caledoniese terrein en wag vir halfagt om aan te breek sodat die groot volkspele-aand 'n aanvang kon neem, want die Andries Pretorius Wiel-tablo gaan weer uitgevoer word. Maar toe bars een van Pretoria se bekende donderstorms los en duisende toeskouers saam met eenduisend volkspelers moet skarrel vir skuiling. Wat nou gedoen, want die hele terrein staan onder water? Voordat Cecile de Ridder nog mooi kon dink wat om te doen het die Direkteur van Publisiteit, mnr. Pierre Basson, reeds gereël dat daar genoegsame munisipale vervoer beskikbaar gestel word om volkspelers en publiek na die Stadsaal te vervoer, waar 'n gewysigde program uitgevoer is.

By hierdie geleentheid het die S.A. Lugmagorkes onder leiding van luitenant Phillips die musiek verskaf. Dit was die eerste keer dat 'n orkes by die volkspelevertonings opgetree het - by die vorige feeste is daar slegs van klavierbegeleiding gebruik gemaak.

Die 1949 Jakarandafees

Op 5 November 1949, slegs ses weke voor die grootse in-

wyding van die Voortrekkermonument, bied Cecile de Ridder 'n voortreflike Volkspelerprogram die Caledoniese terrein aan. Die program bevat ondermeer 'n kooruitvoering deur die Pretoria-Oos-skool onder leiding van Nunez Holtzhausen, 'n blommedans deur leerlinge van Cobie Court (Cecile se suster), 'n kooruitvoering deur die Hoërskool Pretoria-Wes onder leiding van D.P. Cilliers en die Jakaranda Wals-fantasia uitgevoer deur leerlinge van Cecile de Ridder en Cobie Court. Die musiek vir hierdie fantasia is gerangskik deur kaptein Bradley en Sidney Richfield met woorde deur Ida Bagot-Smith en Nunez Holtzhausen.

Die 1950 Jakarandafees

By die 1950-fees het die S.A. Polisie Blaasorkes onder leiding van kaptein L.R. Bradley opgetree. Daar was gesamentlike sang onder leiding van Thys Mei en die toeskouers het so hartlik saamgesing dat die Caledoniese terrein gedawer het.

1951 - 'n Byeenkoms vir die Volkspelers

Nadat die volkspelers reeds by vyf Jakarandafeeste (1946 tot 1950) asook by die inwyding van die Voortrekkermonument (1949) opgetree het, het Cecile de Ridder gevoel dat dit aangewese was om by die 1951-Jakarandafees die nadruk op die spelers self te plaas, in teenstelling met die vorige vertonings waar die klem eerder op toeskouergerigte vertonings geplaas is. Gevolglik is daar, in samewerking met die Stadsraad en die Publisiteitsvereniging, op 20 Oktober 1951 'n volkspelebyeenkoms in die Stadsaal aangebied waar die spelers gesellig saam kon verkeer en na hartelus saam kon speel. Musiek is deur die S.A. Polisie Blaasorkes onder leiding van kaptein Bradley verskaf terwyl die bekende dr Isak Fick die spelers en toeskouers met pragtige sang vergas het.

Die 1952 Jakarandafees

Vir die volkspelers van Pretoria was 1952 'n jaar van baie feeste. Daar was eers die Van Riebeeck-fees in die hoofstad, gevolg deur die Van Riebeeck-fees in die Moederstad en daarna die Jakarandafees in die hoofstad. Met die volkspelevertoning onder spelleiding van Cecile de Ridder op 15 Oktober 1952 is daar ook weer geskiedenis gemaak - want die volkspelers het met 'n tikkie weemoed afskeid geneem van die Caledoniese terrein. Dit was hier waar die eerste groot volkspeleskouspel in 1946 plaasgevind het en waar grootskaalse volkspelevertonings hul beslag gekry het.

Die 1953 Jakarandafees

Na die suksesvolle oorsese volkspeletoer gedurende Mei en Junie 1953, het Cecile de Ridder dit goed gedink om die 1953-Jakarandafeesgangers te vergas op 'n vertoning van nasionale danse uit sommige van die lande waar besoek afgelê is. Sodoende het die Jakaranda Volkspeler 'n vertoning van volksdanse uit Skandinawië, Duitsland en Nederland aangebied, met die deelnemers geklee in die baie aantreklike en kleurrike kleredrag van die betrokke lande.

Daarna was daar volkspele vir almal met mev. P. Lambert voor die klavier saam met die S.A. Polisie Blaasorkes.

Met hierdie uitsonderlike vertoning het volkspele hul laaste buiging by die hoofstad se Jakarandafeeste gemaak.

'n Terugblik op die Jakarandafeeste

Dit lê voor die hand om die uitwerking van die eerste twee volkspelevertonings, naamlik dié van 1946 en 1947, na waarde te skat.

Soos reeds aangedui is, het die 1946-deelname verseker dat volkspele hul regmatige plek in die volkslewe van die Afrikanervolk ingeneem het en dat dit ook weerklank by die Engelssprekende bevolking gevind het.

Maar dit was ook hier, asook by die 1947-deelname, waar Cecile de Ridder haar leerskool in die ontwerp, die organisasie en die uitvoering van massavolkspelevertonings deurgemaak het.

Die buitengewone goeie afwerking, die dissipline, spontaneïteit en hoflike sjarme wat uit die vertonings gestraal het, het die grondslag gelê vir die latere aanvaarding van volkspele as 'n Afrikaanse kultuuraktiwiteit.

9. Massa volkspelevertoning en ossewatablo by die inwyding van die Voortrekkermonument - 1949

Die Groot Droom word werklikheid gemaak

Byna drie jaar lank het Cecile gedroom om eendag 'n lewende ossewa met volkspelers te maak. Dit het egter so onbereikbaar gelyk dat sy niemand daarvan vertel het nie.

Op 'n dag in Mei 1949 verneem sy van Dr. Pellissier dat daar goedkeuring verkry is vir die aanbieding van massa volkspele by die inwyding van die Voortrekkermonument. Bykans onmiddellik het sy aangevoel dat sy moontlik nou die kans kon kry om haar groot droom te verwesenlik.

Gedurende Julie 1949 word Cecile deur die Uniale Raad vir Volksang en Volkspele as leidster en organiseerder van die volkspelevertoning by die monument aangestel. So goed was haar voorbereidings dat sy reeds by dié vergadering 'n sketsplan van haar voorgename ossewatablo kon voorlê. Die Raad het dit net so en sonder vraag of skoot goedgekeur.

Cecile het besef dat dit die heel eerste keer sou wees dat volkspele by 'n nasionale plegtigheid aangebied gaan word en dat dit dus van die allergrootste belang is om daarvan 'n sukses te maak. Sy het reeds heelwat ondervinding by die Jakarandafeeste opgedoen met die opmars, samestelling en spelebewegings van groot groepe volkspelers. Tablovorming was vir haar egter iets nuuts en sy het geen idee gehad van die aantal spelers wat benodig sou wees om die verskillende onderdele van die ossewabeeld bevredigend in te vul nie. Ook het sy nie geweet wat die maksimum aantal volkspelers was wat vir die beeldvorming geakkommodeer kon word nie. Sy moes ook deurgaans só beplan dat die vier kleure waarin die spelers sou optree (d.w.s. groen vir Transvaal, blou vir Kaapland, oranje vir Vrystaat en wit vir Natal) in die korrekte verhouding ingepas

word. Daar was ook geen moontlikheid om genoegsame spelers, so tussen 200 en 300, vir 'n toetsoefening bymekaar te kry nie.

Na vele slapelose nagte kom Cecile op 'n blink gedagte, naamlik om by die S.A. Polisie-kollege om hulp en raad te gaan aanklop. Met groot benoudheid is sy en Dolly Raats na die kollege om die bevelvoerder, kolonel P.L. Grobbelaar, te gaan spreek. Dit was 'n gelukkige toeval, want nie net is hulle gul ontvang nie, maar het kol. Grobbelaar gereël vir sowat 200 rekrute om die getalietoetse uit te voer en het hy 'n spannetjie, onder leiding van sersant Claude Sterley, benoem om Cecile met die tablovorming by te staan.

Een van Cecile se vele take was om die rokmateriaal uit te kies en om te verseker dat die volkspelers dit maklik kon bekom. Hiervoor het sy 'n reëling met 'n bekende Afrikaanse handelonderneming getref wat dit landswyd beskikbaar gestel het. Maar, asof al die menigvuldige take wat sy binne die bestek van vier maande moes uitvoer nie genoeg was nie, kom sy op die blink gedagte dat dit paslik sou wees vir die Uniale Raad om 'n gedenkmedalje te laat slaan wat aan elke deelnemende speler beskikbaar gestel kon word - en dit net drie weke voordat die groot volkspelevertoning moet plaasvind. Cecile is ook belas met die taak om die medaljes te laat slaan. Op die dag van die groot haelstorm wat Pretoria op 17 November 1949 getref het, bevind Cecile haar by die Munt waar sy vir die spoedige slaan van die medaljes pleit.

Groot sukses by 'n enkele gesamentlike repetisie

Net na die enigste gesamentlike repetisie kom 'n persoon na Cecile waar sy nog op die verhoog sit en ontspan en vra in 'n breë Amerikaanse aksent: "Where do all these people come from?" Hierop antwoord Cecile dat hulle vanoor die hele land en selfs so ver as Suidwes-Afrika en Rhodesië kom. Met verbasing vra die persoon: "But when did they rehearse?" Waarop Cecile antwoord: "You have seen the only rehearsal!" Hierop roep die persoon uit: "My lord, I have travelled the whole world but have never seen a show like this!" Later sou Cecile uitvind dat dié persoon niemand minder as die beroemde foto-graaf van "Life"-tydskrif, naamlik mej. Margaret Burke-White, was nie.

'n Grootse skouspel op Woensdagaand, 14 Desember 1949

'n Berig in "Die Volksblad" van 15 Desember 1949 lui soos volg:

"Volkspeler laat die wiele rol - asemrowende sluiting van pragnommer

Daar was betowering by die Voortrekkermonument gisteraand. Dit was 'n spesiale betowering omdat dit nooit weer beleef sal word nie. Dit was nie kunsmatig nie, maar het spontaan gespruit uit 'n geheimsinnige samestelling van sentiment, tradisie en grasie. Dit was die betowering van een nag in die geskiedenis van Suid-Afrika toe die trae polsing van 'n verfloë eeu herroep is.

Vyf groot konsentriese sirkels is op die verhoog gevorm. Kleur na kleur het hulle gedans. Toe almal saam. Vir twee uur het dit so aangehou; 'n skitterende toneel van kleur, beweging en ritme. As hoogtepunt van die vertoning is iets unieks in die geskiedenis van die Unie aangebied. Die vyf kringe het soos linte uitmekaar getrek en oor die verhoog gekronkel. Toe, op maat van Boeremusiek, was die hele verhoog met die vorm van 'n kakebeenwa gevul. Die tent was die wit van Natal, die voorwiel en die disselboom die geel van die Vrystaat, die agterwiel die blou van Kaapland en die bak die groen van Transvaal. Dit was 'n lewende simbool van die Voortrekkers.

Toe was daar 'n dowwe gerommel van dromme en die wiele het gedraai, speke om die nawe, saam met die vellings.

'n Oorverdowende gejuig het in die amfiteater afgerol by die aanskoue van die toneel."

10 Die Van Riebeeck-fees - 1952

Die Van Riebeeck-fees te Pretoria - Maart 1952

Vanaf 6 tot 16 Maart 1952 aanskou Pretorianers die wonder van die bou van ons nasie oor sy driehonderdjarige bestaan en wel op treffende wyse, met historiese voorstellings en uitstallings, kerkdienste, optogte en sierwaens, orkesuitvoerings en koorsang, kinderprogramme en seinvure, toneelopvoerings en filmvertonings - inderdaad iets vir oud en jonk, groot en klein.

Op Saterdagmiddag, 8 Maart 1952, is die Caledoniese terrein stampvol en word die toeskouers betower met volkspele en volksdanse uit die hoogste rakke. Oor hierdie vertoning, wat onder spelleiding van Cecile de Ridder gestaan het, berig "The Pretoria News" soos volg: "Die vertoning was een van die grootste en kleurrykste volksdanse en volkspele in nasionale drag wat nog in Pretoria gesien is."

Op 13, 14 en 15 Maart 1952 word 'n treffende historiese voorstelling "Aanskou, ons bou 'n nasie" op die Loftus Versfeld-terrein aangebied. Hierdie voorstelling, wat die vorm van lewende tablo's aangeneem het, is deur Ida Bagot-Smith saamgestel en onder haar en Cobie Court (Cecile se suster) se gesamentlike spelleiding uitgevoer. Ingeslote in die historiese voorstelling was 'n tafereel van die Groot Trek waarin 'n groep volkspelers 'n bewegende wa en span osse, volledig met 'n sweepklappende drywer, uitgebeeld het.

Die sentrale Van Riebeeck-fees te Kaapstad - April 1952

Hier, aan die Kaap die Goeie Hoop waar die Vereenigde Oost-Indische Compagnie presies driehonderd jaar tevore 'n verversingspos gestig het, het meer as drieduisend volkspelers op Donderdagaand 3 April 1952 'n volkspelevertoning gelewer en 'n Suid-Afrika-landkaarttablo uitgebeeld wat, soos een Engelstalige koerant dit gestel het, "transformed the arena into a fairyland". Miskien is dit nie slegs toevallig nie dat dit 'n Nederlander moes wees om na die vertoning die volgende aan mev Cecile de Ridder te sê, "Ik heb in mijn hele leven nog nooit zoo iets moois gezien. 'n Volk met zulke jonge mensen

is 'n machtig volk."

11. Eerste oorsese toer - 1953

Gedurende Mei en Junie 1953 organiseer die Uniale Raad vir Volksang en Volkspele 'n toer, bestaande uit eenhonderd volkspelers en tien bestuurslede, met dr. en mev. Pellissier as toerouers, deur Nederland, België, Duitsland, Denemarke, Swede en Groot-Brittanje. Vir dié geleentheid stel tant Cecile (soos sy nou by almal bekend sou staan) 'n keurige aandenkingsbundeltjie van 'n vyftiental egte Afrikaanse volkspele saam onder die titel "Volkspele uit Sonnige Suid-Afrika". Die Woord Vooraf is in Afrikaans, Engels, Nederlands, Duits, Deens en Sweeds, terwyl die bewegingsbeskrywing in Afrikaans en Engels is. Elke volkspeletjie se titel verskyn in Afrikaans, Engels, Duits, Deens en Sweeds. Die voorblad en die spele is keurig deur Katrine Harries geïllustreer. Uit die talle koerantberigte van die lande wat besoek is, kan hierdie toer beslis as 'n triomfantelike segetog beskryf word.

Hierdie ongeëwenaarde sukses moet aan die volgende toegeskryf word:

- (a) eerstens, aan die buitengewone goeie gedrag en jeugdige sjarme van die volkspelers;
- (b) tweedens, aan die keurige bundeltjie waarin die taal van elkeen van die lande wat besoek is, voorkom; en
- (c) derdens, dat in die bundeltjie, asook mondelings deur tant Cecile voor elke vertoning, die oorsprong en aard van die volkspele verduidelik is waardeur daar verseker is dat ons volkspele, met hul eie en besondere eienskappe, nie met die volksdanse van dié lande wat besoek is, verwar en vergelyk moet word nie.

12. Volkspele by die Randse Paastentoonstelling - 1954

In "Die Transvaler" van 7 April 1954 verskyn die volgende fotobyskrif: "Volkspele is gister vir die eerste keer in die arena van die Randse Paastentoonstelling gesien. Vyfhonderd spelers uit vier-en-twintig laers het van die Rand en Pretoria, sowel as dorpe soos Ermelo, Standerton en Klerksdorp, gekom om aan 'n massavertoning deel te neem. Reeds vroeg in die oggend is die spelers gewaar waar hul lang tabberds en nekdoeke opvallend merkbaar was tussen die alledaagse drag van die ander skougangere. Hul vertonings het gistermiddag en gisteraand plaasgevind."

Die foto, wat bo uit die ligtoring van die Skouterrein geneem is, toon drie kringe volkspelers met tant Cecile in die middel vanwaar sy besig is om die spelleiding waar te neem. Dit was nie net die eerste nie maar ook die laaste keer dat 'n volkspelevertoning by die Randse Paastentoonstelling aangebied is.

niggies wat reeds navorsing in dié verband gedoen het, 'n eenvormige styl uitgewerk. Johan de Ridder het toe tekeninge van die nekdoek, die lyfie, die kappie, die handsakkie en die onderbaadjie gemaak.

Vir die eerste keer sou die kleredragstyl gestandaardiseer wees en in 'n handleiding neergelê word.

Samestelling van bundel en probleme in Adderleystraat

Tant Cecile het van 'n bekende grafiese kunstenaar in Kaapstad te hore gekom en het haar toe gaan vra om die bundel te illustreer. Die keuse van Katrine Harries was inderdaad 'n gelukkige een want uit die besonder keurige illustrasies wat sy gedoen het, is dit duidelik dat sy nie net oor 'n hoë tegniese vaardigheid beskik het nie maar, nog belangriker, dat sy die vermoë gehad het om die siel en gees van die onderwerp met gevoel te vertolk en uit te beeld. Ook het sy aangebied om tant Cecile te help om die manuskripte persgereed te maak, waardeur die koste van druk aansienlik verlaag is.

Die pragtige verhaal van die oorspronklike musiekmanuskripte, die Kaapse suidooster en die bo-ent van Adderleystraat kom onwillekeurig hier ter sprake. Tant Cecile het besluit dat dit wenslik sal wees om die musiekmanuskripte, voordat die woorde daarby ingevoeg word, finaal te laat deurspeel sodat enige foute vroegtydig reggestel kon word. Hierdie taak is deur 'n bekende klavierspeler by die SAUK-gebou in Seepunt uitgevoer. Tant Cecile en haar dogter, Didi, albei deftige geklee in wyeromprokke en met hoede op soos wat dit destyds nog die gebruik was, is toe in Adderleystraat onderweg na die Parlementsgebou waar Dries de Ridder werksaam was.

Maar, net naby die pragtige ou Hooggereshofgebou, skep die suidooster die swierige wyeromprok van Didi en lig dit so as 't ware oor haar kop. Net daar-en-dan los sy die bundel manuskripte om die rok en hoed tot orde te roep. Die toneel wat hierna aan die bo-ent van Suid-Afrika se heel bekendste straat afgespeel het, sal waarskynlik nie weer herhaal kan word nie. Die suidooster was heeltemal insiklik om vir die ordelikhouding van Didi se rok te vergoed deur die bundel manuskripte op te raap en dwarsoor Adderleystraat te verwaai sodat sommige al fladderend teen die pragtige smee-yster omheining van die ou katedraal en van die Parlementsgebou kon gaan vas-kleef.

Tant Cecile se gille het al die spitstydverkeer tot stilstand gebring en het elke motoris, elke fietsryer en elke voetganger tot 'n warrelende geskarrel laat ontbrand om die nog steeds rondwaaiende papiere te red. Ongelooflik soos dit mag klink, is elkeen van daardie vyftigtal onvervangbare musiekmanuskripte tog herwin, danksy die hulp van die omstanders. Maar in Dries de Ridder se motor op pad huis toe sou daar ook nog 'n familierelletjie ontbrand, want tant Cecile het toe maar op arme Didi losgetrek omdat sy die goed laat val het en pa Dries gelukkig tot sy oogappel se verdediging gekom het.

13. Samestelling van 'n standaard handleiding van ons eie Afrikaanse Volkspeler - 1955

Behoeftes aan 'n standaardwerk

Net na die uiters suksesvolle opvoering van die ossewatablo tydens die inwyding van die Voortrekkermonument in 1949 het tant Cecile gevoel dat die tyd ryp was vir die samestelling van 'n standaardwerk oor ons volkspele. Sy besluit om opnuut na die spele in die bestaande handleiding te kyk ten einde te bepaal of die spele werklik tradisioneel en speelbaar is en ook of dit tot nou toe deur die volkspelers aanvaar is en deur die publiek geniet word. Ook word 'n aantal ongepubliseerde spele, wat sy intussen landswyd versamel het, in oënskou geneem. In die drie bestaande bundels was daar óf slegs sangnote óf slegs elementêre musiekbegeleiding aangebring. Tant Cecile het toe die musiekverwerkers gevra om die musiekbegeleiding vollediger te maak.

In die vroeë jare '50 het dit tant Cecile geluk om met 'n baie bekende versamelaar van volksmusiek in aanraking te kom. Dit was Jo Fourie, wat haarself reeds vanaf 1935 aan hierdie prysenswaardige taak gewy het. Sy het 'n aantal van haar manuskripte aan tant Cecile gegee en hieruit is een liedjie gekies wat gedurende die 1953 oorsese toer gesing is terwyl 'n paar liedjies in die bundel "Ons eie Volkspeler opgeneem is.

Uit die vorige bundels en uit die bykomende versamelde volksmusiek het tant Cecile uiteindelik op twee marsliedere en sewe-en-veftig spele besluit wat in die nuwe bundel opgeneem sou word.²⁾

Selfs in die jare '50 kon musieknote nog nie in Suid-Afrika geset word nie. Tant Cecile se seun, Johan, het die musieknote vir haar eerste bundel met die hand geteken, maar die volledige komposisie vir sang en begeleiding was vir Johan te tydrowend en tant Cecile het toe die manuskripte na mnr. H. Schenk, 'n bedrewe bladmusiektekenaar van Pretoria, geneem wat die taak aanvaar en op voortreflike wyse uitgevoer het. Na voltooiing is die bladmusiek deeglik deur 'n aantal voor-aanstaande musici nagegaan.

Standaardisering van kleredrag

Die kleredragstyl wat aanvanklik deur die volkspelers gebruik is, was soortgelyk aan dié wat tydens die Simboliese Ossewatrek van 1938 gedra is, te wete die alledaagse Voortrekkerdrag. Na die Tweede Wêreldoorlog het 'n groter verskeidenheid materiaal beskikbaar gekom en het die volkspeleldrag gevolglik al hoe deftiger en kleurryker geword. Tydens die inwyding van die Voortrekkermonument (1949) en by die Van Riebeeckfees (1952) was die drag reeds heel deftig en verfynd en kon dit met die Voortrekkers se deftigste kisdrag vergelyk word.

Alhoewel die volkspeleldrag in die algemeen redelik eenvormig van styl was, was dit tog wenslik dat daar 'n standaardstyl neergelê moes word. Tant Cecile de Ridder het die noodsaaklikheid hiervan besef en het toe, saam met 'n paar

(44 p 59)

Wanneer 'n mens deur die bundel blaai, kom 'n mens onwillkeurig tot die besef dat elkeen wat tot die produksie daarvan bygedra het, dit met groot liefde en toewyding gedoen het. Toe tant Cecile op 'n dag die bundel aan mnr. J.L. van Schaik (bekende boekhandelaar en uitgewer van Pretoria) toon, was sy woorde: "'n Keurig stukje werk! En waarom staat je naam niet voorop? Je had er ook heelwat aan kunnen verdienen!" Toe kom tant Cecile se antwoord: "Meneer van Schaik, ek werk nie vir myself nie maar wel vir die volkspelebeweging."

14. Die Pretoria-Eeufees - 1955

In 1955 vier Suid-Afrika se hoofstad sy eeufees - en nog eens word tant Cecile gevra om 'n volkspelevertoning aan te bied. Sy besluit op die tema "'n Blommehulde aan die Stad van Blomme" en vir die slot op 'n dubbele tablo met die tema "100 jaar - Van Ossewa tot Vliegtuig". Op Donderdag 10 November 1955 stroom meer as drieduisend volkspelers, geklee in vyftien lentekleure, deur twee reuse blommemandjies op die groen grasperk van die Loftus Versfeld-stadion. Binne minute vorm hulle 'n reuse konsentriese kringgroep bestaande uit tien kringe met die kringgroep omring deur twaalf kleiner kringe en dan op die maat van "Afrikaners is plesierig" word 'n lewende, ontluikende roosblom uitgebeeld, waarna die ontluikte roosblom orgaan in 'n sprankelende massavolkspelevertoning. Nou het die volkspelers gaan sit en het ses groepe volksdansers en een groep vaandelswaaiers, almal uit ons stamlande, 'n vertoning gelewer wat die toeskouers betower het.

Maar toe kom die groot slot van hierdie besondere gevoelvolle en aanskoulike huldeblyke aan die stad van blomme, toe die drieduisend volkspelers 'n dubbele tablo opvoer wat die tydsverloop van die eenhonderdjarige bestaan van Pretoria weerspieël deur die vorming van 'n ossewabeeld wat weer op sy beurt deurvloeiend in 'n vliegtuigbeeld omvorm word.

Hierdie blommehulde is ook op 11 en 12 November 1955 aangebied. Nadat die amptelike program by afloop van die finale vertoning reeds afgehandel was, het die spelers spontaan met volkspele voortgegaan. Skielik het die Belgiese vaandelswaaiers op die veld gedraf en by die volkspele aangesluit. en toe sien die toeskouers, wat bankvas bly sit het, hoe 'n klompie volkspelers na die pawiljoen draf en elkeen weer met 'n oorsese volksdanser op die veld verskyn om met die volkspele voort te gaan. Dit was voorwaar 'n feestelike geleentheid.

So sal die volkspelers uit eenhonderd een-en-dertig laers vanoor die hele land en ses-en-sewentig volksdansers uit sewe stamlande asook die groot getal meelewende toeskouers hierdie grootse geleentheid met trots en vreugde in hul herinneringe kan vertroetel. Maar dit is nie net die senior volkspelers wat aan die fees kan terugdink nie, want daar was ook nog tweeduisend laerskoolkinders uit meer as dertig skoollaers wat mooi herinneringe kan koester oor hul deelname aan 'n spesiale skolevolkspelefees wat onder tant Cecile se leiding op 8 November 1955 in die Loftus Versfeld-stadion gehou is. Pretoria se eeufees het voorwaar iets vir ieder en 'n elk aangebied!

15. Die einde van 'n Goue Era - 1958

Hartseer en uittrede

Gedurende 1954, by die voorlegging deur Cecile van die finale konsep van haar geskrif "Ons eie Volkspeler" aan die Uniale Raad, het daar tekens van antagonisme jeens haar uitgeslaan. By die publikasie van die boek deur die Uniale Raad vroeg in 1955 is sy totaal-en-al oor die hoof gesien en het sy oorweeg om haar van die volkspele-aanbieding by die komende Pretoria-eeufees te onttrek. Haar groot liefde vir volkspele het egter die oorhand gekry en sy het mettertyd besluit om met die vertoning voort te gaan.

Net na afloop van die openingsvertoning van die groot blomhulde aan die stad van blomme en dubbele tablo getiteld "Van Ossewa tot vliegtuig - 100 jaar" was daar 'n huldiging-seremonie ter herdenking van dr. Pellissier se 68ste verjaardag waar Cecile 'n borsbeeld as geskenk van die volkspelers aan dr. Pellissier oorhandig het. Baie volkspelers was erg onthuts omdat geen woord van dank aan Cecile gerig is nie.

Daar is inderhaas deur die Uniale Raad gereël dat Cecile na die volgende aand se vertoning bedank sou word, maar 'n aantal volkspelers dra haar skouerhoog van die veld af en die bedanking is toe daarmee heen.

Vroeg in 1956 begin die Uniale Raad, onnodig en sonder Cecile se medewete, aan haar werk "Ons eie Volkspeler" te torring. Hieroor het sy by dr. Pellissier beswaar aangeteken waarop sy 'n brief van die Uniale Raad kry waarin haar meege-deel word dat die Raad die hoogste gesag is en nie verplig was om haar te raadpleeg nie. Hierop het Cecile mondelings uit die beweging bedank. Nadat die Jakarandalaer by die Uniale Raad teen hul onetiese optrede beswaar aangeteken het, het Cecile 'n brief van hulle gekry waarin sy vir haar bydraes bedank word en waarin die hoop uitgespreek word dat sy tot die beweging sou terugkeer nadat haar gesondheid (wat in 'n blakende toestand was) verbeter het. Cecile het toe 'n brief aan dr. Pellissier gerig waarin sy haar ongelukkigheid oor die verloop van sake breedvoerig uiteengesit het. Hierop het sy geen antwoord gekry nie.

In Maart 1957 kry Cecile 'n persoonlike briefie van dr. Pellissier waarin sy en Dries uitgenooi word om saam met dr. Pellissier en sy vrou te gaan eet. Hy meld dat hy graag die beoogde volkspelevertoning by die Voortrekkermonument op 16 Desember 1958 met haar wil bespreek. Dit was vir Cecile nou eenmaal te veel en sy laat dr. Pellissier weet dat sy haar finaal van die volkspele onttrek.

By haar terugkeer in Pretoria het sy met groot hartseer finaal aan haar geliefde volkspele, en veral van die Jakarandalaer, afskeid geneem.

'n Terugblik

Voortspruitend uit die ongekende volksgevoel wat so spontaan uit die 1938-Simboliese Ossewatrek ontwaak het, het daar gelyktydig 'n ongekende belangstelling in die tradisionele Afrikaner-volksliedjies en piekniekspele, met sy sjarme, sy

ongekunstelde spontaneïteit en sy vryheid van beweging, ontstaan.

Hierdie besondere eienskappe het aan die Afrikaner volkspele 'n unieke karakter verleen, wat op sy beurt daarvoor verantwoordelik was dat die spele nie soseer op vasgestelde en tegniese vaardige bewegings gebaseer is nie, maar eerder 'n volks-geestelike ervaring meegebring het. Gevolglik het ons volkspele ongesiene hoogtes gedurende die laat 1940's en die 1950's bereik wat tot die middel van die 1960's voortgeduur het.

Toe het die winde van verandering begin waai. Gedurende die 1970's is die strukturele karakter van die volkspelebeweging aangetas deurdat dit van 'n orgaan wat spontaan deur die volkspelers uit eie geleedere aangedryf is, omskep is in 'n handelsvereniging wat deur 'n direksie aangedryf is. Dit is dus nie verbasend om te vind dat daar 'n opmerklike stagnasie in die volkspelebeweging gedurende die 1970's te bespeur was nie. Maar erger nog, gedurende die 1980's is die wese van die spele aangetas deur die oënskynlik onskuldige naamsverandering (vanaf volkspele na volksdanse) waardeur die oorsprong van ons volkspele, naamlik niekniespele, verloor is.

16. Na Cecile de Ridder se uittrede uit die Volkspelebeweging Op Moederverlore se vlakke en 'n blymoedige herstel

Na haar afskeid van die volkspele het Cecile vir drie maande lank aanmekaar gehuil, maar met haar man se aftrede in 1958 het dit weer beter gegaan. Na 'n genotvolle oorsese reis in Augustus 1958 het die twee De Ridders hul nuwe woning in Clubview betrek. Nou was daar ook kleinkinders wat by ouma en oupa kom kuier het en Dries kon sy geliefkoosde sport sommer daaglik op die aangrensende gholfbaan beoefen.

Maar in Desember 1960 is Dries skielik aan 'n hartaanval oorlede - en Cecile moes weer van vooraf die leisels optel. Gelukkig het sy toe so pas begin om rolbal te speel. Dit het haar baie besig gehou en mettertyd het sy voorsitter van die rolbalseksie geword. Maar rolbal alleen kon nie Cecile se rustelose ondernemingsgees bevredig nie en sy het gevolglik tussen die rolbal deur op vele toere gegaan - eers deur Rhodesië en toe na Griekeland, Israel, Egipte, Iran, Petra, Baalbeck en Jerros. Plaaslik het sy met bustoere die land deurkruis - so ver as Malawië, Mosambiek en Madagaskar. Daarna is sy twee keer na Europa, twee keer na die Midde-Ooste en een keer na die Verre-Ooste. Vir 'n jaar lank het sy by haar dogter Didi in Londen gewoon. Gedurende die tyd is sy na Noorweë, Holland, Frankryk, Skotland en Wallis. Ook was sy drie keer in Madrid. Plaaslik het sy ook vele van die bustoere van die Genootskap Oud-Pretoria meegemaak.

Goue jare

In die laat 1970's slaag Johan Beukes, leier van die Erica Volkspelelaer, daarin om Cecile se belangstelling in volkspele te laat herleef. Deur haar kinders, kleinkinders en

agterkleinkinders en met 'n hernude belangstelling in volkspele kon Cecile haar agtste lewensdekade in goue jare omskep. In 1983 laat sy 'n woonstel aan haar huis aanbou. Sy betrek die woonstel en haar kleinseun Johan de Ridder neem die huis oor. Tant Cecile woon nog steeds hier en haar getroue bediende, Johanna, wat reeds vanaf 1964 by haar werksaam is, sien nog steeds om na die daaglikse behoeftes van die huishouding.

By geleentheid van die herdenking in 1988 van die Groot Trek van 150 jaar tevore is tant Cecile, saam met mev. Betsie Verwoerd, as beskermvrou van die Vroue-Kenkragbeweging benoem.

Die Peter Cruse Ouditorium te Worcester

Peter Gilles Cruse is in 1894 gebore en het as kind albei sy oë in twee afsonderlike ongelukke verloor. Op 20-jarige leeftyd kwalifiseer hy te Worcester in orrelspel waarna hy 'n pos as orrelis by die Bosmanstraat-kerk kry. Maar toe die Kerkraad verneem dat hy blind is, was hy nie toegelaat om die pos te aanvaar nie. Die orrelis van die Presbiteriaanse kerk, 'n mnr. Newbolt, het Peter toe gehelp om sy lisensiaat in klavieronderrig te verwerf. Vanaf 1920 tot 1925 was Cecile een van Peter Cruse se leerlinge. Nadat Peter in 1929 met Ada Hamblin getroud is, het die paartjie vanaf 1930 by die De Ridders ingewoon. In 1938 is die paartjie uitmekaar, wat 'n geweldige slag vir Peter was. Hy het by die De Ridders bly woon en Cecile het veel gedoen om hom weer op sy voete te kry. Toe die De Ridders in 1950 beplan om na 'n ander huis te trek het Cecile gehelp om 'n geskikte woning vir Peter te kry waar hy met sy klavieronderrig kon voortgaan.

Peter Cruse was een van Pretoria se bekendste klavieronderwysers en was ook menigene van die studente se blegvader. Hy is op 4 Desember 1970 oorlede en by sy begrafnis het die gedagte by Cecile opgekom dat Peter nie vergeet moet word nie. Tuis het sy op die idee gekom om 'n Peter Cruse-gedenkfonds in die lewe te roep, die rente waarvan gebruik kon word om jaarliks 'n behoeftige musiekleerling wat die Worcester skool verlaat van 'n musiekinstrument te voorsien. Cecile het toe van Peter se oud-leerlinge sowel as van haar vriende en kennisse genader en sowat 100 persone het mildelik tot die fonds bygedra. Talle leerlinge is oor die jare aldus uit die fonds, wat deur Johan de Ridder geadministreer word, gehelp.

In 1988 het tant Cecile 'n brief van die Worcester skool vir blindes gekry waarin hulle verneem of daar enige beswaar sou wees om die nuwe musiekouditorium na Peter Cruse te vernoem. Sy het ingestem en is toe uitgenooi om die ouditorium te open waar sy een en ander oor Peter met die gehoor kon deel. Die kinders het by daardie geleentheid 'n pragtige musiekuitvoering gegee.

17. Enkele briewe en artikels van besondere betekenis

Brief van Dr. E.A.L. (Betsy) Goddefroy

Dr. Betsy Goddefroy was die dogter van die bekende ds. M.J. Goddefroy, leraar van die Nederduits Hervormde Kerk en kerkleier in Transvaal. Sy was die eerste geneesheer en lek-

trise aan die Moedersbond-kraaminrigting en Opleidingskool vir Vroedvroue van die Suid-Afrikaanse Vrouefederasie in Pretoria.

Op 22 Februarie 1950 skryf sy 'n brief aan Cecile de Ridder wat o.a. die volgende bevat:

"Ek kan my nie voorstel nie dat dit nou al meer as twee maande terug is wat ek die pragtige uitvoering van jou gesien het by die onvergeetlike onthulling van die Voortrekker Monument.

"Dit was die eerste maal in my lewe dat ek so 'n circa 2000 mense tegelyk sien dans het en dit was vir my 'n ontroerende skouspel. Die ritme op musiek van al die dansers in hulle wit en blou en oranje en groen was asof die wind oor wye velde van blomme gespeel het en dan dié kleur en dan weer daardie een uitgekies het om met hom te dans."

Nog 'n kind van ds. Goddefroy wat bekendheid in Pretoria verwerf het, was sy seun Chris Goddefroy. Gedurende die 1910's het die Child Welfare Society 'n kinderhawe in Pretoria-Wes tot stand gebring. Die Bond van Ooms en Tantes, waarvan Cecile de Ridder 'n lid was, het vir sakgeld, kampeergeriewe, voortrekkerdrag en bykomstighede vir die kinders gesorg. Gedurende die vroeë 1940's het die kinderhawe in 'n treurige toestand verval. Op daardie stadium is Chris Goddefroy as huisvader aangestel en hy en sy vrou wat as huismoeder opgetree het, het die plek van 'n gemors tot 'n voortreflike inrigting opgehef.

Cecile de Ridder het by vyf geleenthede 'n kersspel, wat sy self geskryf het, in die agterplaas van die tehuis op die planke gebring. Elke kind het die geleentheid gehad om deel te neem. Daar was plek vir 300 toeskouers en die opbrengs het aan die tehuis gegaan.

Chris Goddefroy en sy vrou het byna geen vergoeding vir hulle dienste ontvang nie en op 'n stadium het hy uit die pos bedank weens 'n geskil met die bestuur oor die lyfstraf wat hy toegedien het. Deur Cecile se bemiddeling is hy in die pos herstel en het hy en sy vrou ook 'n redelike salaris ontvang.

Op een of ander stadium is 'n besondere waardevolle stel van 26 handklokke aan die tehuis geskenk. Chris Goddefroy het die kinders geleer om die klokke te bespeel en het uitvoerings daarmee gegee. Na sy dood gedurende die laat 1950's het die tehuis opgegaan in die nuwe Bramley Kinderhuis en die klokke is ook daarheen geneem. Gedurende die 1960's het tant Cecile gewonder wat van die klokke geword het en het hulle toe in wasgoedmandjies opgespoor en aan die Hope Home geskenk. Daar was hulle net in die pad en hulle is toe na Prinshof oorgeplaas.

Terwyl Cecile in Worcester was vir die opening van die Peter Cruse Auditorium, skiet dit haar te binne dat die klokke eintlik by die musiekskool vir blindes tuishoort. Sy spoor toe die klokke by die Hervormde Kerk se argief op. Hulle was toe reeds in 'n treurige toestand. Gelukkig is hulle deur mnr. Bakke, eienaar van die Steel Foundry van Uitenhage, gerestoureer en aan die skool te Worcester afgelewer.

Brief van prof. Dr. W.Ph. Coolhaas

Prof. Dr. W.Ph. Coolhaas was Sekretaris van die hoofbestuur van die Nederlandsch-Zuidafrikaanse Vereeniging (NZAV) te Amsterdam, gestig in 1881.

Op 17 Mei 1953 skryf hy 'n lang brief aan Cecile de Ridder waarin hy onder andere die volgende insiggewende mededelings na aanleiding van die 1953-toer doen:

"Hadden we wel gedacht dat de Volksspelers uit Zuid-Afrika ons iets moois zouden laten sien, de werkelijkheid heeft de verwachting verre overtroffen.

"We zouden alle jongeren ook een raad willen geven: houdt toch vast aan Uw eigen cultuur, loopt niet de schijnbeschaving na met alle oppervlakkigheid, die men in de vreemde zo vaak vindt ..

"Want eenvoudig is de muziek van deze volksliedjies maar sterk en gaaf in zijn beweging. Bekoorlijk en ongekunsteld zijn al die dansen in hun bescheiden variatie."

Artikel deur mnr. J.H. Broekman

Mnr. J.H. Broekman was 'n lid van die Nederlandsch-Zuidafrikaanse Vereeniging en was Sekretaris van die Werkkommissie ter voorbereiding van die ontvangs in Nederland van die 1953 volkspeletoer. Hier volg 'n uittreksel uit 'n artikel wat hy in dié verband geskryf het in die "Nederlandse Post", Kaapstad, Julie 1953:

"Zuid-Afrika heeft wel iets heel bijzonders uitgezonden. Eenvoudige burgers, voor wie het een genoegen was zich uit te spannen. De Zuid-Afrikaanse volksspelen zijn naar mijn mening geen Volksdansen. De combinatie van boeremusiek, zang en volksspelen, biedt de gelegenheid tot uiting van wat er omgaat in elke individu, in elke groep, in het hele volk. De Zuid-Afrikaanse Volksspelen zijn stijlvol. Ze kunnen eenvoudigen en elite tegelijk boeien door zelfwerkzaamheid, door tucht en ingetogenheid, waardoor geen grenzen overschreden worden. Het is een beweging met hoge volksopvoedkundige waarde."

Ontvange toekennings

- Die volgende toekennings is aan Cecile de Ridder gegee:
- 1945 goue horlosie van die Reddingsdaadbond ter erkenning van haar boek "Nuwe Spele";
 - 1949 goue medalje van die Uniale Raad vir Volksang en Volkspeler vir die massa-volkspelervertoning en ossewatablo by die inwyding van die Voortrekkermonument;
 - 1950 erepenning van die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns vir haar bydrae tot die ontwikkeling van volkspele;
 - 1953 oorkonde van die Vlaamse Vereeniging de Blauw-voet;
 - 1955 goue gedenkmedalje van die Stadsraad van Pretoria vir die vertonings tydens die Pretoria-eeufees;
 - 1978 oorkonde van die Verwoerdburgse Kultuurraad;

- 1987 oorkonde van die Erica Volkspelelaer;
- 1988 oorkonde van die Pretoria Kultuurraad;
- 1988 lidmaatskap van die Orde van Commandeurs van die Stigting Jan van Riebeeck;
- 1991 oorkonde van die Afrikaanse Vroue-Kenkrag by geleentheid van haar 90ste verjaardag.

19. Epiloog

In die sewentien jaar wat Cecile de Ridder haar hele hart en siel aan die volkspelebeweging gewy het, het sy die grootste enkele bydrae gelewer tot die standaardisering, popularisering en uitbreiding van hierdie unieke volkserfenis met sy sjarme, sy bewegingsvryheid, sy hoflikheid en sy spontaneïteit. Ook het sy by uitnemendheid daarin geslaag om daardie wonderlike gees van liefde vir die volkseie wat uit die Simboliese Ossewatrek van 1938 ontstaan het, tot selfs groter hoogtes in die volkspelebeweging uit te brei.

Die 1952-peesjaar, waarin die driehonderd jaarlange bou van 'n nasie op so 'n voortrefflike wyse deur middel van historiese optogte aan ons uitgebeeld is, was die besigste jaar wat Cecile de Ridder beleëf het. In dié jaar het sy nie net aan die voortou gestaan van drie massavolkspeslevertoneings nie, maar was sy ook besig met die samestelling van 'n nuwe volkspelehandleiding, besig met die voorbereidings vir die 1953-oerse toer en die samestelling van die keurige volkspelebundeltjie vir die toer, besig met die aktiwiteite van die Jakarandalaer en van volkspele by die hoërskool, besig met die afrigting van haar leerlinge in ritmiese beweging, besig met twee volkspelekursusse - die een te Kimberley en die ander te Potchefstroom, besig met die reëlins vir 'n volkspelevertoning deur die Jakarandalaer wat op die pragtige, met jakarandabloeisels besaai grasperk van die Goewermentshuis vir mev. Mabel Jansen gehou moes word, en ook deurlopend besig met huis en haard en drie kinders in die Universiteit.

Waar 1952 Cecile de Ridder se besigste jaar was, was 1955 haar triomfjaar. Met die sprokiesagtige slothulde aan 'n stad van blomme, waar drieduisend volkspelelers op onberispelike wyse twee ineenvloeiende lewende tablo's gevorm het, het Cecile de Ridder die hoogtepunt van haar volkspelesaga bereik. Hiermee het haar besondere lewensbeskouing, naamlik dat sy weet dat sy met 'n talent bevoorreg is en dat sy daarmee moet woeker ten einde andere daardeur gelukkig te maak, tot sy volle ont-plooiing gekom. Maar sy weet ook dat daardie vreugde wat sy aan andere kon gee, alleen moontlik gemaak is omdat sy so mild beloon is met hulp wat so ten volle en met sulke oop hande aan haar gegee is. Hiervoor is daar steeds 'n groot dankbaarheid in haar hart.

Cecile wil egter enkele persone wat vir haar van besondere betekenis was, by name noem:

- (1) Dries de Ridder - haar eggenoot van wie daar deurgaans 'n stille krag en veel wysheid uitgegaan het en sonder wie se besondere geduld, taktvolle meelewing en fynbesnaarde optrede sy tot weinig in staat sou gewees het.
- (2) Johan de Ridder, haar seun, en Didi de Ridder, haar dogter - die een haar volkspele-linkerhand en die ander haar volkspele-regterhand.
- (3) Dries de Ridder - haar seun wat altyd aan sy vader se sy was by rugbywedstryde, hengeloorde, jagtogte en natuuruitstappies; en sodoende sy pa geselskap gehou het wanneer sy ma met volkspele besig was.
- (4) Dolly Raats - haar stukrag.
- (5) Hedwig Pretorius - haar troue vriendin en gewaardeerde helpster by alle volkspelebedrywighede.
- (6) Phyllis Lambert - haar getroue klavierbegeleidster, 'n Engelssprekende dame met 'n ongekende liefde vir ons volkspele.
- (7) Elsa Dekker - haar gewaardeerde vriendin en uitstekende raadgeefster oor sang- en volkspele-aangeleenthede.
- (8) Bosman de Kock - die man wat so veel gedoen het om die volkspele-musieknote op die regte maat en op die regte plek te kry.
- (9) Nel en Vaalie van Rooyen - die egpaar wat altyd met daad en raad gereed gestaan het en vir wie geen moeite ooit te veel was nie.
- (10) Kolonel Grobbelaar, luitenant Roothman, sersant Sterley en die instrukteurs van die S.A. Polisiekollege - sonder wie se wonderlike hulp, advies en leiding geeneen van die tablo's moontlik sou gewees het nie.
- (11) Kaptein Bradley en die Suid-Afrikaanse Polisie-Blaasorkes - wie se hoflikheid en vriendelike samewerking opvallend was en waarvan die puik orkesbegeleiding 'n buitengewone bydrae aan die gewildheid van volkspelevertonings gelever het.
- (12) Pierre Basson - die man wat as Direkteur van Publisiteit daarvoor verantwoordelik was vir die insluiting van volkspelevertonings in die Jakarandafeesprogramme, waardeur hy een van die grootste bydraes tot die grootskaalse ontwikkeling van volkspele gelever het.
- (13) Johan Beukes - wat haar hand geneem het toe sy dit die nodigste gehad het, en die Erikalaer wat 'n waardige opvolger van haar Jakarandalaer is.
- (14) Die spelers van die Jakarandalaer - wat die spil gevorm het waarom haar volkspeleaktiwiteite gedraai het.

Haar dankbaarheid gaan ook uit na elke volkspeeler vir wie geen opoffering te groot was nie, want dit was juis hulle wat

gemaak het dat ons eie eenvoudige piekniekliedjies en -speeltjies ontwikkel het tot die eie en unieke karakter wat ons volkspele aangeneem het.

Maar, opoffering en ontbering bring ook vreugde en genot en die hele wese van die volkspele-erfenis is ongekunsteld raakgevat deur Didi de Ridder toe sy op spontane wyse die volgende by geleentheid van haar moeder se negentigste verjaardag kwyt geraak het: "Al wat ek kan onthou, is dat dit altyd 'jolly' lekker was!"

Verwysings

- 1) Cecile de Ridder, "Nuwe spele, opgedra aan die Afrikaner-jeug deur die Transvaalse Provinsiale Komitee, Tweede Amptelike Volkspelerhandleiding uitgegee onder beskerming van die Reddingsdaadbond, met die medewerking van die Transvaalse Provinsiale Komitee vir Volkspeler en Volksang en met die goedkeuring van die Uniale Raad vir Volkspeler en Volksang - musiek geteken deur Johan de Ridder, Pretoria, 1945, 63 pp.
- 2) Cecile de Ridder, "Ons eie Volkspeler, 'n bundel van die gewildste en mees tipiese Afrikaanse Volkspeler uit die volgende Volkspelerhandleidings ...", uitgegee deur die Uniale Raad vir Volksang en Volkspeler, *Elsiesrivier*, 1955, 113 pp.

Mevrou Cecile de Ridder, gebore Punt, in 1949. Haar aangegewe huisadres was destyds Parkstraat 825, Pretoria, Arcadia.

Foto: Springett's Studios, Kaapstad

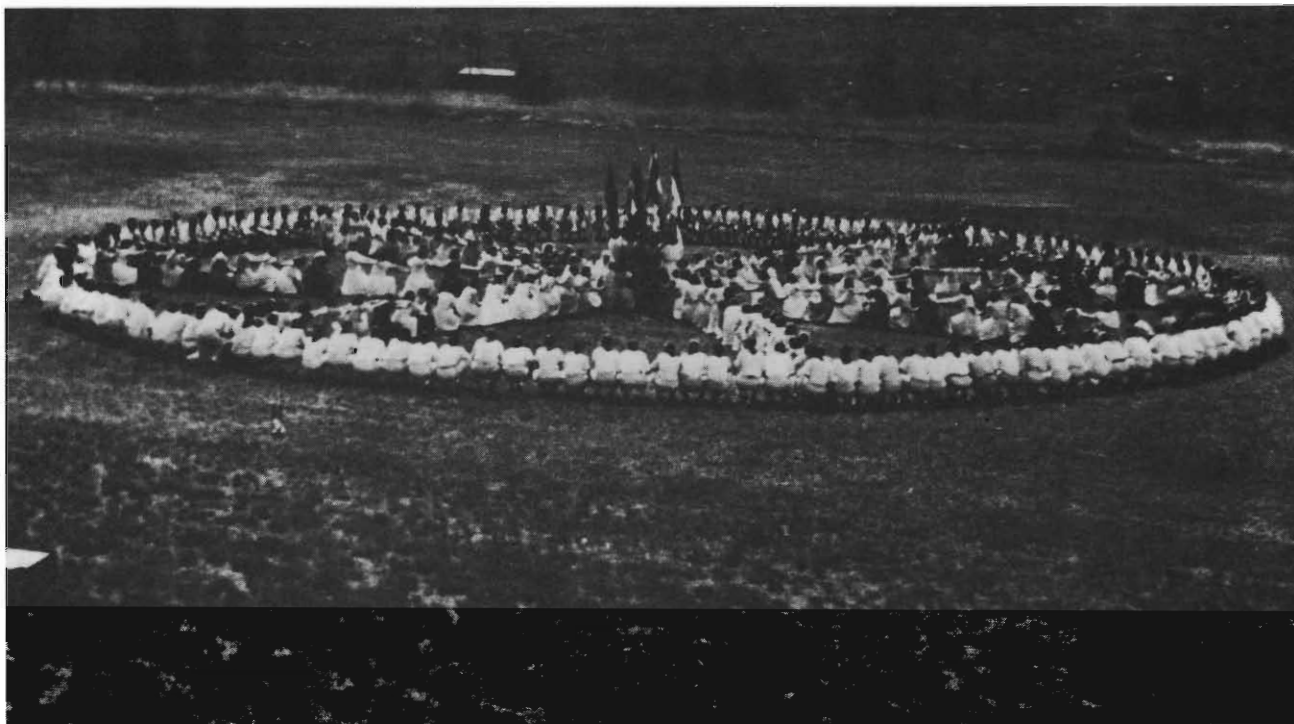

Mevrouw Cecile Punt gebore Ruwers met haar drie kinders in Nederland in 1908. Van links na reghs Cecile Hendrika Johanna Punt (later Mevrouw de Ridder) - Willem Henri Jacobus Punt (later Dr. W H J Punt) - Jacoba Laurentina Amalia (Cobie) Punt (later Mevrouw Gosselink) - Mevrouw Cecile Henriette Punt gebore Ruwers

*Fotograaf W. Zimmerman, Amsterdam
Foto Mevrouw Cecile de Ridderversameling*

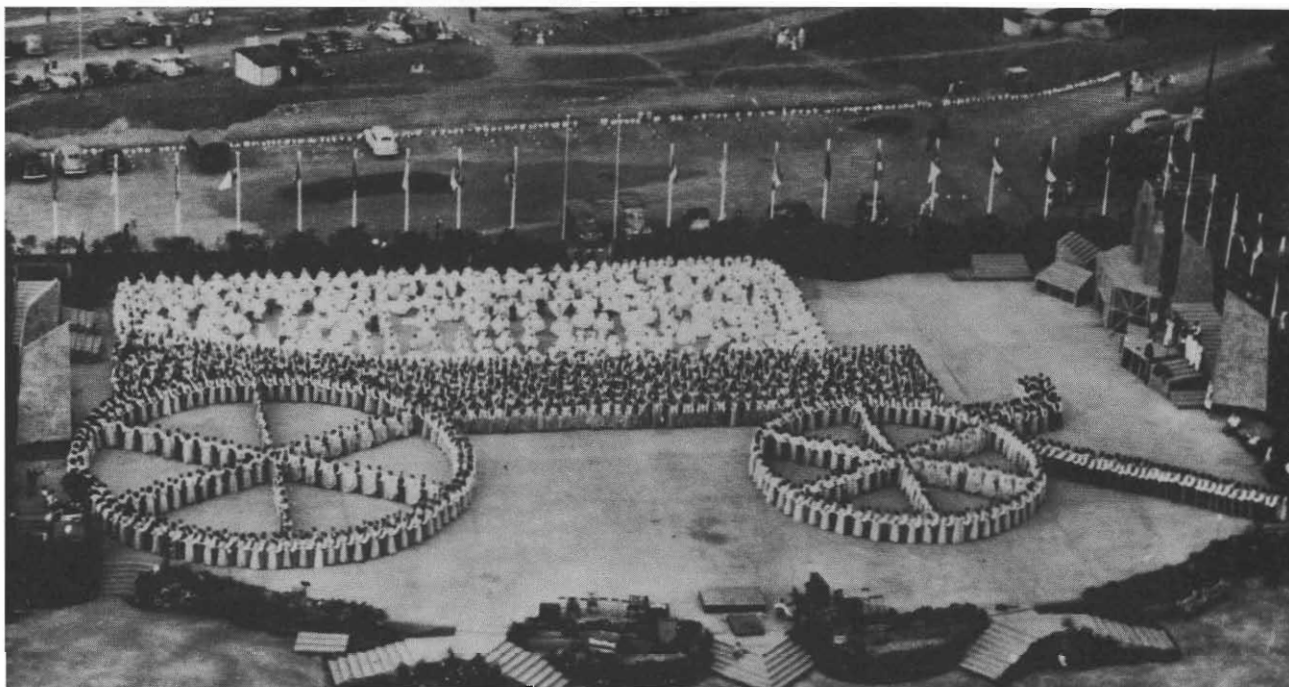
*Die geseënde gesin van Mevrou Cecile de Ridder – Vooraan Mevrou Cecile de Ridder gebore Punt. Middelste ry: Johannes Andries de Ridder, haar eggenoot, en seun Dries de Ridder. Agterste ry: seun Johannes (Johan) en dogter Cecile (Didi)
Foto: Cecile de Ridder-versameling*

72

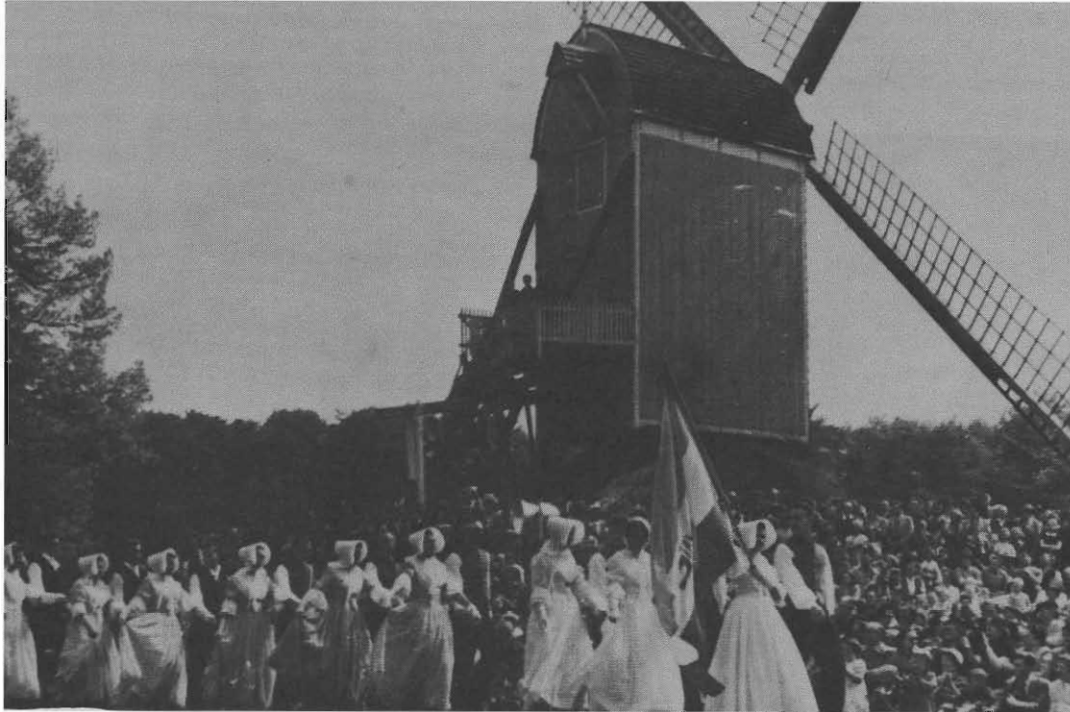
Die Andries-Pretorius-wieltablo deur volkspelekursusgangers vertoon tydens die groot volkspelekursus te Heidelberg, Transvaal, in April 1941. Andries W.J. Pretorius was een van die groot Voortrekkerleiers en die oorwinnaar van die Zoeloes in die slag aan die Bloedrivier op 16 Desember 1838.

Foto: Corry Jooste-versameling

Die Ossewatablo by die Voortrekkermonument op 14 Desember 1949 – Die lugfoto toon die voltooide Ossewatablo by geleentheid van die filmopname op 14 Desember 1949. Voor op die platform geheel regs staan Mevrou Cecile de Ridder in 'n lang, wit japon, agter haar sommige van die polisie-instrukteurs wat volkspelegroepe na hul onderskeie plekke in die Ossewatablo gelei het.

Foto: Cecile de Ridder-versameling

Die Suid-Afrikaanse volkspelers in 1953 in die Nederlandse Opelugmuseum te Arnhem, die geboortestad van die groepleidster, Mevrou Cecile de Ridder. Hulle is geesdriftig deur talryke toeskouers toegejuig. Op die agtergrond staan 'n standermeul die oudste soort windmeul in die Lae Lande, gebruik vir die maal van graan en tans skaars.

Foto: Cecile de Ridder-versameling

Ontvangs van die Suid-Afrikaanse groep volkspelers deur die Koninklike gesin by Paleis Soestdijk in 1953. Koningin Juliana het die groep se vertoning in die tuin van die Paleis vanaf die stoep gadeslaan. Dit was 'n besondere eer, want sy het gewoonlik nie so 'n groot groep ontvang nie. Na die vertoning het Mevrou Cecile de Ridder 'n doos met twee poppe in Voortrekkerkleding, Jannie en Sannie genoem, aan Marijke, die jongste van die vier prinsesse, tans Christina genoem, aangebied. Die foto toon links Mevrou Cecile de Ridder in volkspelersdrag met tuitkappie, agter haar Koningin Juliana (met tjalie), regs Prinses Marijke (met bril) en Kroonprinses Beatrix, tans opvolgster van Juliana as vorstin.

Foto: Cecile de Ridder-versameling

Een van die sierlike tekeninge van Katrine Harries in die bundel “Ons eie volkspele”, saamgestel deur Mevrouw Cecile de Ridder en uitgegee deur die Uniale Raad vir Volkspele en Volksang”, Elsiesrivier, 1955, p. 56.

Mevrou Cecile de Ridder het die “Program vir Jakaranda Volkspele, Pretoria 1950” enkele “Goue reëls vir elke volkspeleer” geskryf en humoristies laat illustreer. Hierbo staan een van die tekeninge in die Program met langsaan die raad: “Moenie na jou VOETE kyk nie – hulle sal self hulle pad kry”. Op bekommerde gesigte van spelers is van toepassing die adviese: “Vergeet jouself! Wees vriendelik! Wees vrolik! Ontspan en geniet!”

DR. S.H. PELLISSIER EN DIE VOLKSPELE IN SUID-AFRIKA

Een van die ander pioniers van die Volkspelebeweging in Suid-Afrika is Dr. Samuel Henri Pellissier (1887-1978), Direkteur van Onderwys van die Oranje-Vrystaat en Afrikaner-kultuurleier. Prof. P.G. Nel het 'n artikel oor hom gepubliseer in die "Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek" en gee daarin besonderhede oor sy uitgebreide en veelsydige bedrywighede. Sy grootvader was sendeling te Bechulie en hy is daar op 10 November 1887 gebore. Prof. Nel skryf oor hom onder meer:

"Hy sal egter veral onthou word as die vader van die Volkspelebeweging in Suid-Afrika wat hy met buitengewone visie, skeppende vermoë, volgehoue arbeid en strewende uitbou het. As jong kultuurbewuste Afrikaner het hy in 1912 die vergesig gehad van 'n gedissiplineerde, tradisiegebonde jeug, met eie volkspele, volksang en volksdrag - 'geskaar in vurige vaderlandsliefde rondom 'n eie nasionale vlag, 'n singende, spelende en werkende volksjeug'. Tydens 'n besoek in daardie jaar (1912) aan die buiteland het hy diep onder die indruk gekom van die groot kulturele betekenis van volksang en volkspele in die lewe van die Sweedse volk. Terug in Suid-Afrika het hy in 1914 volkspele vir sowel die jeug as volwassenes geïnisieer deur middel van bekendstelling, motivering, kursusse en saamtrekke.

Weldra het volksang en volkspele in die land posgevat en genot, afleiding en geestelike verryking aan duisende Afrikaners verskaf. Vir Pellissier was volkspele 'n fisieke en geestesaktiwiteit wat deur volksgenote in die breë lae beoefen word. Spoedig is predikante, onderwysers en ander kultuurleiers by die beweging betrek en is die Uniale Raad vir Volksang en Volkspele in 1941 deur die Reddingsdaadbond gestig. In 1951 het die organisasie outonoom geword, met Pellissier as voorsitter. Agt gewestelike komitees met wyksbonde en laers onder hulle is in die lewe geroep.

Talle volkspelekursusse is in al die vier provinsies gehou en langsamerhand het volkspele en volksang 'n onmisbare plek in die kulturele lewe van die Afrikaner verower. Teen 1947 was daar reeds drie handleidings met volkspelemusiek gepubliseer. Min van die ou kultuurlande kon dit oortref. In 1955 is "Ons eie volkspele" gepubliseer¹⁾ wat 54 volksdanse van Afrikaanse oorsprong²⁾ bevat. Die Sweedse danse wat aanvanklik 'n nuttige doel gedien het, is weggelaat en in 1962 het die omvattende handboek "Vir ons volkspelers" verskyn.

By alle groot kultuurfeeste in Suid-Afrika het die Volkspelebeweging 'n prominente rol gespeel; met die inwyding van die Voortrekkermonument in 1949 het 2000 volkspelers 'n pragvertoning gelewer, terwyl meer as 3000 volkspelers op 6 April 1953 in Kaapstad opgetree het. Met Pretoria se eeufeervoering in 1955 het 9000³⁾ volkspelers onder leiding van die bekende mev. Cecile de Ridder vertonings gelewer.

Oorsese toere deur Suid-Afrikaanse volkspelers onder leiding van Pellissier is in 1953 na Nederland, België, Wes-Duitsland, Denemarke en Engeland⁴⁾ onderneem, terwyl 'n tweede groep Israel, Griekeland, Oostenryk, Wes-Duitsland en België

in 1958 besoek en ook aan die internasionale eisteddfod⁵⁾ in skotland deelgeneem het. Desgelyks het volkspelers van Europese lande Suid-Afrika besoek: in 1955 het 120 volkspelers van Nederland, België, Wes-Duitsland, Swede, Denemarke en Engeland vertonings in Pretoria gelewer en daarna die hele land deur-reis. Ook in 1960 het volkspelers uit verskeie Europese lande in Suid-Afrika opgetree.

Pellissier was 'n persoon met vele fasette. Hy het op talle gebiede van die kultuurlewe sy stempel afgedruk."

Uit "Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek", deel 5, uitgegee in Afrikaans en Engels deur die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, Pretoria, 1987, p.609-611.

Verwysings van C. de Jong

- 1) Die teks en die keuse van musiekwysies is afkomstig van mevrou Cecile de Ridder, die afbeeldings is geteken deur Katrine Harries.
- 2) Bedoel is hier Afrikaner-volkspeler.
- 3) 9000 volkspelers moet wees 3000.
- 4) Swede moet hier as sesde land bygevoeg word.
- 4) Eisteddfod is die Wallies-Keltiese benaming van 'n nasionale of internasionale kunsfees met wedstryde in musiek, sang, digkuns, voordragkuns, ensovoorts - 'n kunswedstryd.

Dr. Samuel Henri Pellissier en sy eggenote Judith.

Foto: Nasionale Raad vir Volksang en Volkspeler

VLAGVERTOON VAN DIE STERWENDE ZUID-AFRIKAANSCH E REPUBLIEK

Boekbespreking van "Die Zuid-Afrikaansche Republiek se deelname aan die internasionale tentoonstelling in 1900 in Parys, Frankryk", S. Brink, 1992, Nasionale Kultuurhistoriese Museum te Pretoria, volume 2, no. 4. 29 pp. Geïllustreer. Prys onbekend, ISSN 0259 5567

deur C. de Jong

Ter geleentheid van die 100-jarige bestaan van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum te Pretoria het die Museum 'n brosjure oor die Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) op die wêreld-tentoonstelling te Parys in 1900 uitgegee. Die brosjure is geskryf deur mevrou Sandra Brink van die Museum wat die navorsing gedoen het. Die ZAR was die enigste staat en kolonie in Suid-Afrika wat aan die tentoonstelling deelgeneem het, die regerings van die ander state en kolonies het deelname te kosbaar gevind. Die Volksraad van die ZAR het 'n uitgawe van £20 000 vir deelname goedgekeur. Vier lede her daarteen gestem, onder andere die bekende A.D.W. Wolmarans. Die voorstemmers was van mening "dat dit van die hoogste belang was om aan Europa te toon wat die land kon voortbring ten opsigte van sy mynweese, nywerhede en landbou" (p.123 regs). Dit wou sê dat Transvaal in Parys moes toon dat hy geen Derde-Wêreldland meer was nie en ver gevorder het na die status van Eerste-Wêreldland, in hedendaagse bewoordinge uitgedruk.

Die wêreldtentoonstellings is uitbreidings van nasionale nywerheidsuitstallings wat in swang gekom het toe die nywerheidsomwenteling of industriële revolusie aan die einde van die 18de eeu behoefte aan omvattende uitstalling van fabrikate geskep het. Die uitstallingswese het nie in Groot-Brittanje ontstaan nie, soos mev. Brink beweer, maar in Frankryk. Die eerste nasionale tentoonstelling is gehou onder Napoleon I in 1811. Die eerste wêreldtentoonstelling is gehou te Londen in 1851 as triomf van die Nywerheidsomwenteling in Groot-Brittanje. Die ZAR het op klein skaal deelgeneem aan wêreldtentoonstellings te Amsterdam in 1883 en Parys in 1889. Die ZAR het in Parys medaljes en eervolle vermeldings ontvang.

Die Uitvoerende Raad van die ZAR het in 1896 'n tentoonstellingskommissie aangewys. Voorsitter was generaal P.J. Joubert. Een van die ses ander lede was Dr. J.W.B. Gunning, direkteur van die Nasionale Museum. Hy sou die materiaal vir die tentoonstelling versamel en na Parys stuur.

Die ZAR-uitstalling is ondergebring in 'n gebou wat deur die Franse argitek C. Heubes ontwerp is. Hy het verskeie boustyle gekombineer en sy werk is m.i. meer spektakulêr as mooi. In Mei 1898 het die gesant van die ZAR in Europa, Dr. W.J. Leyds, aan Dr. N. Mansvelt, superintendent van onderwys in die ZAR, gevra om materiaal oor die onderwys uit te stal. Dit het met sukses gebeur. Ook die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM) het uitgestal met grafieke en skemas.

Die onderwysmateriaal is verstuur ná die uitbreek van die

oorlog teen Groot-Brittanje. Die pro-Boer konsul van Frankryk in Pretoria, S. Aubert, het die materiaal as sy private eiendom na Parys gestuur.

Die tentoonstelling in Parys is amptelik geopen op 14 April 1900. Toe het die krygskans hom reeds teen die Boere-republieke gekeer. Die paradoksale toestand het ontstaan dat in Parys die ZAR op die wêreldtentoonstelling acte de présence gelewer het, terwyl die republiek nie meer bestaan het nie, omdat dit grotendeels deur die Britse leër beset was en op 9 September 1900 geannekseer is. Dié toestand het egter bygedra tot groot publieke belangstelling vir die ZAR-uitstallings en simpatie vir die Boere. Die belangstelling is ook gewek deur die eksotiese voorwerpe, soos wapens en ander ambagsprodukte van swartes en die gemeubileerde pioniershuisie; daarin was 'n borsbeeld van president Kruger en 'n groot portret van die Franse vrywilliger aan Boerekant, kolonel G. de Villebois-Mareuil. Die ZAR-uitstalling is met 'n groot aantal medaljes en diplomas bekroon. Dit is toe te skryf aan die inhoud daarvan, maar m.i. ook aan die politieke simpatie vir die Boere.

Paradoksaal is ook die lotgevalle van die ZAR-uitstallingsvoorwerpe, soos mev. Brink beskryf. Die ZAR-verteenvoerders in Europa wou die voorwerpe nie na Transvaal stuur solank dit 'n Britse kolonie was nie en het by 'n skynverkoop hulle oorgedra aan die Boerevriend Hidde Nijland in Nederland. Hy het die versameling uitgestal en uitgebrei in Dordrecht. Toe Transvaal in 1907 selfregering gekry het en die uitstallingsvoorwerpe van Nijland teruggevea het, wou hy geen afstand daarvan doen nie. 'n Geregtelike uitspraak in Nederland is deur Leyds aangevea en Nijland moes die voorwerpe teruggee. Leyds het gewag tot die einde van die Eerste Wêreldoorlog met die terugstuur van die voorwerpe om verlies daarvan te vermy. Hulle het eindelik in 1921 in Pretoria aangekom en is aan die Nasionale Museum aldaar oorgedra. Daarmee is die paradoksale toestand daarvan beëindig. Die voordeel van die lang verblyf in Nederland was m.i. dat die voorwerpe daar waarskynlik beter bewaar en opgepas is as wat in Transvaal sou gebeur het.

Mev. Brink het deeglike navorsing oor die ZAR-uitstalling in Parys gedoen en die eerste monografie daarvoor saamgestel. Dit is verdienstelike werk. Sy swyg oor die verwickelinge met die versameling in verband met mnr. Nijland in 1907-1914. Ek plaas enkele vraagtekens, naamlik waarom is die Franse dokumente oor die wêreldtentoonstelling nie gebruik nie (p.120 regs), wie was die offisiere van die Wilhelmina (p.134 links) en wie is die Franse kroonprins Léon Galizine (p.137 links)?

BOEKBESPREKING/BOOK REVIEW

P.A. van Zyl, "Skenking deur 'Eenige Hollandsche vrienden', 1912-1914", Serie Navorsing deur die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, vol. 2 no. 5, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria, 1993, 36 pp., geïllustreer.

deur C. de Jong

In 1911 het 'n groep lede van die Zuid-Afrikaansche Stichting Moederland (ZASM) te Amsterdam, onder wie die vooraanstaande lid Ir. G.A.A. Middelberg, oudhoofbestuurder van die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM), die denkbeeld opgevat om die Nederlandse beskawing waarop hulle trots was, na Suid-Afrika uit te dra deur kopieë van bekende Nederlandse skilderye te skenk. Middelberg het in Suid-Afrika geesdriftige instemming gevind by onder andere Dr. F.V. Engelenburg, hoofredakteur van die koerant "De Volksstem" te Pretoria, en Dr. J.W.B. Gunning, direkteur van die Transvaalmuseum. Die ZASM het in Nederland bekwame kopieëste en lystemakers gevind en in 1912-14 via Engeland 15 kopieë na Kaapstad verskeep. Volgens versoek van Gunning het die ZASM een oorspronklike skildery bygevoeg. Dit was "De bloeddronk" van Frans Oerder, waarop swartes 'n bees slag.

Die ZASM het eers aan Johannesburg as bestemming gedink, maar na advies uit Suid-Afrika die Transvaalmuseum in Pretoria gekies, omdat Johannesburg 'n Engelstalige enclave in Transvaal was.

Onder die 15 kopieë is 7 portrette, te wete 4 van stadhouers van Oranje-Nassau: Prins Willem I (die Swyger), Prins Maurits, Prins Frederik Hendrik en Prins Willem III, asook admiraal Michiel de Ruyter, Jan van Riebeeck en sy ega Maria de la Queillerie. Die 8 ander kopieë is van verskillende onderwerpe, waaronder die "Nachtwacht" (noukeuriger: Het korporaalshap van kapitein Frans Banning Cocq) van Rembrandt (voor die groot opknapping daarvan), "De vrolijke drinker" van Frans Hals, "Izak zegent Jacob" (deur Govert Flinck) en "De windvlaag" (noukeuriger: De storm) van Willem van der Velde de Jongere.

Die 16 werke is by aankoms in Pretoria saam tentoongestel. Die tentoonstelling is geopen deur minister J.C. Smuts. Daarna is hulle in die Museum weggebêre en nooit weer as groep uitgestal nie. Enkele kopieë is van tyd tot tyd afsonderlik uitgestal, soos "De Nachtwacht" sedert 1974. Daar het geen publikasie oor die werke verskyn nie. Mevrouw Petra van Zyl noem dan ook die skenking onsuksesvol. Gunning se opvolger as direkteur het dan ook wyslik die ZASM gevra om geen kopieë meer te stuur nie.

Die verklaring van hierdie gebrek aan waardering is myns insiens dat die Transvalers destyds geen prys gestel het op tweedehandse kultuurgoed - in hierdie geval kopieë van Europese kunswerke - uit die Europese Eerste Wêreld nie.

Mevrou Van Zyl het deeglike navorsing oor die kopieë en die oorspronklike kunswerke gedoen en verdien 'n kompliment vir haar monografie oor vergete kultuurgoed uit Nederland. Daar was in Suid-Afrika geen dokumentasie oor die skenking nie. Briewe en ander dokumente daaroor is in die ZASM-argief gevind deur Dr. Robert C. de Jong, tans by die Museum in Pretoria.

**TABLE OF CONTENTS OF/INHOUDSOPGAWE VAN
PRETORIANA NO./NR. 103**

	Page/Bl.
Geskiedenis van Pretoria en omgewing	1
Redaksie, "Viering van Pretoria se stigtingsdag in Fonteinedal op 16 November 1992"	1
W.J. Punt, "Inwyding gedenkteken Bronkhorsthuis: Oorspronge, bronne en fonteine - Pretoria bakermat"	1
R. Nixon, "The origins of the Transvaal Museum and the Zoo"	6
T.E. Andrews, "Origin of Pretoria river and spruit names"	10
Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maat- schappij (NZASM)	27
Eric Conradie, "Vereeniging and the Vaal River Bridge"	27
Mevrou Cecile de Ridder en die Volkspelerbeweging	35
Lewenskets van mevrou C. de Ridder, Woord vooraf	35
Mevrou Cecile de Ridder, "Is dit 'Volkspeler' of 'Volksdanser'?"	35
Richard Searle, "Lewensbeskrywing van mevrou Cecile de Ridder, pionier en leidster van ons eie Afrikaanse volkspele"	37
P.G. Nel, "Dr. S.H. Pellissier en die Volkspeler in Suid-Afrika"	77
Boekbesprekings - Bespreking van:	
Vlagvertoon van die sterwende Zuid-Afrikaansche Republiek:	
S. Brink, "Die Zuid-Afrikaansche Republiek se deelname aan die Internasionale Tentoonstelling in 1900 in Parys, Frankryk", Nasionale Kultuur- historiese Museum, Pretoria, 1992 - deur C. de Jong	79
Petra van Zyl, "Skenking deur 'Eenige Hollandsche Vrienden', 1912-1914", Nasionale Kultuurhisto- riese Museum, Pretoria, 1993 - deur C. de Jong	81